

**SIGNATUUR
MICROVORM:**

**SHELF NUMBER
MICROFORM:**

M META 0256

**BIBLIOGRAFISCH VERSLAG
BIBLIOGRAPHIC RECORD**

MOEDERNEGATIEF OPSLAGNUMMER:
MASTER NEGATIVE STORAGE NUMBER:

MM69L-00040

Borel, Henri

Het recht der liefde : eene studie uit het Indische leven / door Henri Borel. -
Amsterdam : Van Kampen, [1902]. - 208 p. ; 20 cm
Bandontwerp: M. Mulder van der Graaf.

Signatuur van origineel / Shelf number of original copy:
M cc 516

Signatuur microvorm / Shelf number microform:
M META 0256

Filmsoort / Size of film :

16 mm

Beeldplaatsing / Image placement :

COMIC / IIB

Reductie moederfilm / Reduction master film :

18 : 1

Startdatum verfilming / Date filming began :

22-6- 2000

Camera-operateur / Camera operator :

C. CUDSOE

BIBLIOTHEEK KITLV

0076 2862

833 103 156

CC
516

HET RECHT DER LIEFDE

EENE STUDIE UIT HET INDISCHE LEVEN

DOOR

Sjii

HENRI BOREL

[1901]

AMSTERDAM

P. N. VAN KAMPEN & ZOON

„Wo die Liebe aufhört, fängt
das Menschliche an.”

HOOFDSTUK I.

— „Zoodrá je voelt dat het niet meer mooi is.... zoodrá je bemerkt, dat het alleen maar sleur is, en gewoonte, moet je eigenlijk al dadelijk van elkaar gaan, dát beweert *ik*.... Graag of niet, en mooi of niet mooi, dát is de kwestie!... Als ik van een andere vrouw houd is het beroerd voor de mijne... natuurlijk!... dat is niet te vermijden... maar het is dan toch in alle geval beter, en op den duur veel menschelijker, dat ik het direct eerlijk zeg, en we van elkaâr gaan, dan dat ik haar in stilte bedrieg, en ons verdere samenleven een leugen wordt... Zie je, ik wil wáarheid, vóór alles waarheid in 't leven!....”

En hevig sloeg Herman zijn vuist op de tafel, dat de whiskey-soda-karaf rinkelde, en het kleine meetglaasje omviel.

Zijn vriend de dokter was volkomen bedwaard gebleven, en hoorde hem met een nauw merkbaar glimlachje aan.

„Je moet je er niet zoo dik om maken,” zeide hij kalmpjes: „je weet toch wel hoe verkeerd dat is in Indië. Kijk, je sigaar is uit, en je hebt de asch in je whiskey-soda laten vallen. Schenk je een nieuwe in, steek een andere sigaar op, en laten we het onderwerp dan eens nader beschouwen... Ziezo, nu ben je weer behoorlijk voorzien... Je wou dus maar eventjes beweren, dat het getrouwde leven altijd maar mooi en hevig moet blijven, en dat zoodra het gewoon of sleurig wordt je het huishoudentje maar moet opbreken?... —”

„In theorie, zéker,” antwoordde Herman beslist. „Nú kan het nog niet, omdat de maatschappij nog zoo ellendig en beroerd is, en in Indië natuurlijk nog héélemaal niet, daar zijn ze nu eenmaal twee eeuwen ten achter.... Maar er zal toch wel ééns een tijd komen, dat het wèl kan, en dat je eindelijk eens niet meer hoeft te veinzen en te liegen in de liefde... Kijk nu maar zelf eens die huishoudentjes aan, die we alzoo kennen, en die overal om ons heen leven, hier, op Simpang, en op Kayoon, en op Ketabang, en overal waar je maar wilt....

neem de Reemers, de Weloorts, de van Vredes, de Taatsen, de hééle bende... Noem je dát huwelijken?... al die mannen en vrouwenleventjes héél apart, kantoor- en societeits- en nosclubventjes, keuken-, kletspraat- en grinnek-tantetjes naast elkaar... allemaal voortsukkelende in den sleur, zonder één groot moment, zonder één ding van mooi, dat nog eens opvlamt!... om nog niet eens te praten van het vuile gescharrel achter de schermen, de mufte echtbreukzondetjes, en de prostitutie binnenshuis... elk bij elkaar hokken van man en vrouw zonder liefde is toch prostitutie, nietwaar?... Zie je, wat ik voorál zoo verschrikkelijk vind, is de verlaging van mooien hartstocht tot zonde-uit-gewoonte... je kunt er zoo niet over praten zonder — net als de anderen — te vuilbekken, maar je wéét wel wat ik bedoel... dat 's nachts samen slapen gaan, om het zoo maar eens ordinair te noemen, datzelfde wat zoo mooi wordt, waar reinehartstocht gloeit... hoe leelijk is dat, denk er eens goed over na, als het enkel maar sleur en behoefte is geworden... wat een bende, wat een leelijke, vulgaire, schaamteloze troep zijn eigenlijk een groot deel van die menschen, waar we onder leven... Hoe verfoeilijk, afschúwelijk leelijk!... En dat komt toch maar hoofdzakelijk

alléén door die huwelijken, die zoogenaamd heilige huwelijken, die twee menschen onherroepelijk, zoo goed als onverbrekkelijk aan elkâar vastketenen, en er meestal twee beesten, al zijn het dan ook beschaafde, deftige, fatsoenlijke beesten van maken . . . .”

— „Ho! ho! ho! beste vrind! wat hol je daar weer door! Als jij eenmaal bezig bent komt er geen eind aan! Wou jij dan de huwelijken zoo maar weg hebben? Het zou nog al géén zoodje worden!”

— „Waarachtig alweer 't oude argument! Een zoodje zou het worden! Maar beste, kalme, geleerde dokter . . . is het dan nú soms géén zoodje, al die huwelijken? . . .”

— „Zeker, dat is het . . . Maar het is de vraag, welk van de twee zoodjes het ergste zou zijn . . . Jij wilt altijd alles ideaal hebben, amice, maar je vergeet, dat de menschen nu eenmaal niet ideaal zijn . . . dáár zit 'm de knoop . . . . —”

— „Omdat juist die verdraaide wetten en zedelijkheidsbepalingen ons dwingen, niet ideaal te zijn . . . Omdat ze de waarheid en de liefde in ons dóóden, dáárom! . . . omdat ze ons beletten, van dwalingen terug te komen, en onze fouten in te zien . . . .

Ik ben b. v. verliefd, hè, op een meisje, mooi, lief, jong, en ál die dingen méér, je begrijpt me wel; zij op mij ook, en héél dol, zoo dol mogelijk. En we trouwen er op los, zooals dat wel méér gaat, in allen ernst hoor! en absoluut te goeder trouw, allebei denkend dat het voor ons beider geluk is . . . Aangenomen! Maar na een paar jaar, als de eerste geestdrift wat bekoeld is, zien we in, dat we samen heelemaal niet overweg kunnen . . . in honderd groote en vooral duizend kleine dingen niet . . . zooals je ook wel vindt bij twee vrienden, die samen gaan wonen, en dán elkaar pas goed leeren kennen . . . Wat nu rechtvaardiger en eenvoudiger dan dat je tegen elkaar zegt: „We hebben ons vergist. Daar kunnen we allebei niets aan doen, en we moeten het elkaar dan ook maar niet al te kwalijk nemen. Sans rancune, hoor! Het is voor ons beiden beter als we apart gaan wonen en elkaars leven weer losmaken.” Anders zou zelfs de herinnering aan het vroegere mooi leelijk worden . . . Maar zooals de wetten *nú* zijn, *moeten* die twee menschen samen blijven hokken, samen eten, samen slapen, stel je voor! en dan misschien enkel uit gewoonte en nóg wat, hartstocht zonder liefde doen! . . . is 't niet infaam? is dat soms geen leugen, geen onrecht,

geen prostitutie? . . . . Alleen als je een gemeene streek uithaalt, een misdaad doet, of naar een publieke vrouw loopt, kan je scheiden! . . . en als één de ander negeren wil en sarren, tolereert die één zelfs dat, en dient niet eens den eisch tot scheiding in . . . Wat wonder, als dan de man het met een ander gaat houden, of de vrouw haar plezier elders zoekt? . . . Neen, zoodra de liefde weg is, zoodra het leven leelijk wordt, en dat is het al, zoodra het een sleur wordt, moest je van elkaar af kunnen, en het verloren mooi ergens anders gaan zoeken . . . . Want ieder mensch heeft recht op mooi leven, dat is op waarheid, op liefde, op rechtvaardigheid . . . Hè? . . . is 't soms niet waar? . . . spreek het maar eens tegen, als je kan! . . ."

De dokter had Hermans stijgende geestdrift met dezelfde placide kalmte aangehoord, nu en dan een slokje whiskey-soda nemend, en een langen trek zuigend aan zijn geurige Henri Clay.

— „Of ik er wat tegen te beweren heb?” zeide hij rustigjes. „Dat zou ik denken! Ik vind dat je veel te egoïstisch praat, dat is alles. Als bij den man de warmte van de liefde wat minder wordt, en bij de meeste mannen gebeurt dat altijd bijna na het fysieke bezit, zou hij dan de vrouw

zóó maar in den steek moeten laten? Als hij eerst uit jeugdig enthoesiasme en zucht tot idealiseeren — tusschen twee haakjes, het wreedste wat er bestaat — van een meisje een onbestaanbaar ideaal heeft gemaakt, en haar dan later ziet zooals zij is, met al haar zwakheden en gebreken en leegtes, zou hij dan, omdat hij zich uit eigen domheid en kortzichtigheid vergiste, die vrouw, die misschien nog altijd dol van hém houdt, maar aan den dijk mogen zetten! 'n Mooie rechtvaardigheid zou dat zijn! Weet je wat ik de grootste fout vind van al je redeneeringen? Het gebrek aan piëteit, hoe zal ik 't noemen, 't gebrek aan medegevoel, aan medelijden, aan gewone menschelijkheid . . . . Neen, val me nu niet in de rede . . . . laat mij nu óók eens uitspreken alsjeblijft! . . . Jij, en al die vrije-huwelijks-menschen en idealisten, jelui wilt van alle verhoudingen tusschen menschen idealen maken, zonder er rekening meê te houden dat de menschen allemaal zwakke, zondige, wankelende wezens zijn, die in het donker tastende, altijd maar tastende voort-sukkelen, gedreven door drangen, sterker dan hun wil . . . . En nu wou ik erg graag een beetje piëteit bij jelui hebben, of op zijn minst een beetje reke-

ning houden met die machten . . . . Laat ik maar eens iets nemen . . . . Een man bedriegt zijn vrouw met een ander . . . Wat moet nu die vrouw doen? . . .”

— „Wel! voor den duivel! Nog al eenvoudig, dunkt me. Van hem af gaan! zoodra het leelijk wordt, houden alle overwegingen op. Of alles óf niets. Een vrouw, wil ze rein blijven tenminste, móet van haar man af, als hij 't met een ander heeft gehouden . . . .”

— „Denk je dat wel zoo zeker? Is er dan ook niet zoiets als begrijpen, begrijpen, zie je, dát vooral, en dan vergeven? . . . Denk eens om al die duistere machten, die den mensch drijven, en waar hij soms niets aan doen kan? . . . machten van hereditieit b. v., véél, véél ouder dan hij, machten die in hém nog leven als zijn vader al dood is, in wien ze óók leefden . . . Jij ziet de daden veel te veel als eenvoudige, felle, enkele feiten . . . zonder de complicaties, waar ze uit voortkomen, en die er toe geleid hebben . . . Wat zou jij b. v. doen, — wordt nu niet boos om de veronderstelling, — als je vrouw het eens met een ander hield? . . .”

— „Dat zou ze niet, dat is te dol om te denken, dat zou ze niet . . .”

— „Nu ja, dat weet ik waarachtig óók wel,

dat zou ze niet, ik neem maar 't geval als voorbeeld, ik bedoel *als* ze eens . . . .”

— „*Als* ze eens? . . . .”

Herman keek met zijn bleek gezicht zijn vriend vlak in de oogen, en zei, nu niet heftig meer, maar heel langzaam en beslist, elk woord duidelijk uitsprekend:

— „Ik zou op staande voet zelf weggaan, óf háár weggagen.” —

— „Kóm, dat denk je maar . . . dat zou je zoo direct niet doen . . . je zoudt er nog wel eens over nadenken . . . en je kindje dan? . . . en je eigen zwakheden? . . . Denk je dat het zoo gemakkelijk zou gaan? . . .”

— „Ja, waarachtig, waarachtig hoor! . . . Neen, dan kén je me niet, Frederik, dan kén je me niet! Je zoudt eens zien! . . . 't Is natuurlijk een idiote veronderstelling . . . Dat zijn zoo van die dingen, waar je niet ééns over praat . . . Marie zou zoo iets natuurlijk nooit doen . . . verbeeld je, *mijn* Marie, *mijn* eigen vrouw, het is te dól . . . maar ik bedoel maar, *als* ze 't is deed, zie je, *als* ze is . . . het zou in één minuut uit zijn, hoor! Zoodrá ik 't bemerkte! Zij er uit, of ik er uit! Een van beide, hoor! . . . En al vond ik het zelf nóg zoo beroerd, en al had ik nu eens

nóg zoo'n medelijden met haar, — wat ik tusschen twee haakjes zeker weet dat ik *niet* zou hebben, — mijn gevoel voor *Recht* zou me toch wel precies ingeven, wat ik te doen had, namelijk direct van haar af gaan... op staanden voet, hoor! en zonder pourparlertjes... Ook in de liefde is een streng recht!..."

— „En zij dan? waar zou zij dan naar toe moeten?..."

— „Wel, nog al eenvoudig, dunkt me... Zij moet dan naar dien man, met wien ze mij bedroog, en waar ik dus veronderstel dat ze van houdt... Dat heb ik zelf altijd gezegd, nietwaar?... Je mag alleen samenleven met degeen, van wie je houdt... Houdt je vrouw dus van een ander... goed! dan gaat ze maar met dien ander... misschien tijdelijk een beetje beroerd, maar in alle geval waarheid en recht... géén leugen en bedriegerij, want dát is toch zeker wel 't geméénste wat er is...."

— „Herman! Herman!" plaagde de dokter, — „je bent toch eigenlijk nog een broekie, weet je dát wel?... Je praat over de moeilijkste toestanden van het leven of 't alles maar zoo eenvoudig als twee maal twee vier was... Wat zoú die maatschappij, die we allebei zoo leelijk vinden, gauw in orde zijn, als alles maar zoo eenvoudig kon gaan!..."

— „Nu ja, jij, jij, ... met jou valt eigenlijk over zulke zaken niet te redeneeren... jij altijd met je ontzettende menschenliefde, en je begrijpen, en vergeven, en wat al niet meer!... jij, die elken dag in de weêr bent om al die onmogelijke, zenuwzieke menschen te helpen, die je al hun kwalen en verdrietjes vertellen!... hoe houdt je het uit!... jij ziet in het leven nu eenmaal niets anders dan een eindelooze serie zwakheden, ziek-tetjes en ellendetjes, en hebt nooit eens lust om al die nietigheid flink in elkaar te trappen, en wat radicale paardenmiddelen te gebruiken... Jij altijd met je menschenlijke zwakheid!... Menschenlijke sterkte is véél mooier, hoor!... Volgens jou zou je de menschen dan maar altijd alles laten doen!... En dan zelf zeker de dupe worden!... Dank je, hoor!..."

— „Maar jij, waarde Herman, bent een opgewonden standje, en het beste wat je doen kunt is mijn raad opvolgen en eens wat naar boven gaan. Je hebt in den laatsten tijd weer veel te veel gewerkt, en dat eeuwige twistgeschrijf in couranten en tijdschriften héeft je veel kwaad gedaan... Ga nu betoel betoel eens naar Rooms boven; als je het niet voor jou doet, doe het dan voor je

vrouw... Apropos! weet je wel dat ze er in den laatsten tijd beroerd uitziet?... die bleeke kleur bevalt mij niets, en die kringen om haar oogen... en zoo moê ziet ze er uit, zoo lusteloos... net of het leven er uit is... Ze heeft het nog veel harder noodig dan jij... Flinke tochten maken, en paardrijden, zoovéél mogelijk beweging, en ze zal wel weer opknappen... Het is ondertusschen laat geworden, kerel, bij ééne... en als we zoo hard blijven praten maken we je vrouw nog wakker.... Nog een sigaar voor onderweg.... Kerel, wat heb jij toch altijd prima kwaliteit rooksel... Nou, atjuus hoor! denk eens om wat ik je gezegd heb, en schrijf nu maar gauw aan Rooms dat je naar boven komt!..."

HOOFDSTUK II.

Nog wat geknars op het kiezel in den tuin, wat zacht geschuif van voeten op het asphalt van den weg, en Herman de Weert bleef alleen, languit gestrekt in zijn Singapore'schen rottanstoel, in de stilte van den nacht.

En weêr voelde hij het over zich komen, zoodra het praten van Frederik hem er niet meer uit optrok, die doffe, genadelooze verlatenheid, die loome, zware matheid, die het beste in hem had verstikt. O! die leegte, die vreeselijke, eindelooze leegte van zijn leven... Hoe was het ook weer gekomen, groote God, hoe had het ooit zóó met hem kunnen worden?... Het moest begonnen zijn van den eersten dag af dat hij in Indië kwam, ongemerkt, en het moest met de dagen verraderlijk, geniepig zijn opgekropen in hem, telkens bij kleine, kleine beetjes, tot

het opééns zoo sterk was geworden, dat het hem voor goed er onder had. En toén pas had hij het geweten, toen het te laat was . . .

Ze hadden hem gewaarschuwd, goede vrienden in Holland, die in Indië waren geweest, maar nog tijdig terug waren gekomen, ze hadden hem verteld van die verschrikkelijke ziekte die veel Europeanen daar aanpakt en die afschuwelijker is dan malaria of cholera, de apathie, die het schoonste en beste van de ziel doet verdorren, terwijl het lichaam nog gezond blijft. Maar hij had de schouders opgehaald en er om gelachen, hij, sterk in zijn liefde voor de schoonheid, sterk in zijn liefde voor Marie. Hij, die altijd gevochten had tegen het leelijke en middelmatige in de maatschappij, die zijn eigen ouders voor goed van zich vervreemd had door het breken met hunne principes en conventies, hij, die na een misère van drie jaren vechten tegen wet en ouderlijke macht, zijn meisje met een glorieuze daad van vrije liefde tot zijn vrouw had gemaakt, hij zou ooit kunnen ondergaan in welke omgeving óók, al was die duizendmaal minner en duffer nog dan het bourgeois-maatschappijtje in Holland? Het idée alleen was al om te gillen.

Hij was naar Indië gegaan, enkel om met Marie

samen te kunnen zijn, omdat haar ouders geen toestemming tot hun huwelijk hadden gegeven, ook niet na hun vrije daad, vóór hij een „fatsoenlijke” betrekking had om van te leven. De journalistiek en zijn letterkundige studiën had hij laten varen, om jurist te worden, en als „rechterlijk ambtenaar” naar Indië te kunnen gaan. —

Dat de maatschappij er voor een meer dan middelmatig ontwikkeld mensch meestal ongenietbaar was, door de bureaucratische gewichtigheid en de parvenu-achtige groothanzerij, die er in veel kringen den toon beheerschten, had hij al heel gauw meenen in te zien. Na een paar jammerlijk mislukte pogingen om met enkele families, die hij dan nog de beste dacht, wat hartelijkheid en vriendschap aan te kweeken was hij er al gauw toe gekomen, zich geheel af te zonderen en alle andere aanraking met indische menschen, dan die welke zijne betrekking onvermijdelijk meebracht, uit den weg te gaan. —

Toch liep hij, uit wanhoop van verveling, geregeld naar de bittertafel in de soos, en werd zelfs lid van een Zaterdag-avond omberclubje. Je moest toch ten slotte wel ééns met anderen praten, en toch in Godsnaam iets doen! Hij wist dat het inferieur

was, om die lui voor afleiders van verveling te gebruiken, maar het kón nu eenmaal in Indië niet anders.

En zijn vrouwtje, die alles goedvond wat hij deed, was er heel blij 'om geweest, hem nu voortaan heel alleen voor zichzelf te hebben, en altijd met hem samen te zijn. Voor haar was Herman het geheele bestaan, en zij voelde het leelijke om zich heen niet zoo erg als hij, omdat hij bij en om haar was.

Het eerste jaar was het goed gegaan. Wèl was het leven eentonig en saai, zoo den geheelen dag in huis, zonder vrienden, maar 's avonds vóór het eten gingen zij net als in Holland geregeld samen wandelen buiten de stad, door de kampongs, en dat deed hun goed. En iedere mail, die hun brieven bracht van de intiemste vrienden uit Holland, deed hen weêr opleven. Wat een evenement, zoo'n maildag! 's Avonds met den laatsten trein kwamen de brieven uit Weltevreden, en tegen tien uur, half elf, werden ze op Simpang bezorgd. Hoe ze dan allebei zaten te wachten in de voorgalerij, in angstige spanning, en wat een emotie, als ze den zachten voetstap hoorden van den postmandoer! Zoo één brief van een goeden vriend, daar vèr,

uit de beschaving, vergoedde hun weer al het leelijke en koude rondom.

Maar langzamerhand, waarom wisten ze zelf niet, waren de wandelingen opgehouden. Die stoffige wegen! Die altijd egale, levenlooze natuur, zonder nuance, zonder intimiteit! Alles om hen heen, waar zij liepen, was onverschillig, zwijgend, dood. — En dan áltijd, altijd maar door diezelfde koude, bleeke menschen, die echte indische, half slapende gezichten. Het was of zij niet eens meer gul konden lachen en of hun lach tot een grijns werd. En die hitte, die puffe, loome, log drukkende hitte, die je lijzerig en onbehouwen, half naakt doet liggen in een langen, luien stoel, met een glas ijskoude whiskey-soda naast je, die naar brand en rook smaakt. Die onverbiddelijke, brute warmte had het hem vooral gedaan, want langzamerhand, door de traag sluipende tijden heen, zóó als bij het eerste indommelen, als alles onmerkbaar verzinkt, en je er zelf niets aan doen kunt, was het beste in Herman ingesoezeld, en de apathie als een log, lomp monster over zijn edelste geestdrift gaan liggen. Het ergste was, dat hij er zelf niets van geweten had, en hij, langzaam beneveld, zonder er 't minste erg in te hebben, in dien dorren indischen dood was neergedommeld.

Hij deed zijn ambtelijk werk machinaal, zonder ambitie, met weinig belangstelling in de zaken zelf, alleen maar wetende als een van buiten geleerd lesje, hoe in dit of dat geval te handelen. Thuisgekomen van de zitting voelde hij een soort dierlijke behoefte om zijn goed uit te doen, in zijn slaapbroek en kabaai lummelachtig in een lijzigen luierstoel te vallen, en kouden drank te slobberen. Het eten werd een soort evenement in zijn bestaan, zooals het dat bij een beest is; van de rijsttafel at hij als een veelvraat, om dan als een volgevreten boa constrictor in zijn bed neer te vallen, en den middag tot vijf uur te verslapen. Van het wandelen kwam niets meer, en zijn hoogste genot was maar het lui uitgestrekt liggen soezen in de lange stoelen, voor de leus met een boek dat hij nooit uitlas.

Somtijds — maar het waren zeldzame momenten — kwam hij, als met een schok, tot bewustzijn van zijne degeneratie. Ook nu weer, na het gesprek met den dokter, kwam, met dat voelen van de groote leegte in hem vanbinnen, een vaag verwijt in hem op, hoe het mogelijk was, dat hij het ooit zoover had laten komen.

Hij was toch pas vijf jaren in Indië! Wat had hij er zich veel van voorgesteld om, na de lange

jaren van strijd in Holland, ergens stil en stemmig met zijn vrouw in een mooie, tropische natuur te leven. Die onrustige jaren van spanning in Holland! De ouders van Marie, domme, bekrompen aristocraten, wilden niets van hem weten, en hadden haar in 't begin uitgelachen toen zij verliefd werd op „dien burgerjongen”, die hoogstens een arm meestertje in de rechten kon worden, en uit heel gewone kringen kwam. Toen zij echter aanhield, en doorging Herman te zien, waren ze als tyrannen tegen haar opgetreden, hadden haar geslagen, achter slot en grendel gesloten, en bewaakt als een gevangene, die zou kunnen ontsnappen. Zij was altijd een lijdzaam, gedwee kindje geweest, erg kinderlijk en naief gebleven, en van een-onverstoorbare zachtheid. Het was juist dat zachte, teederdeemoedige, dat Herman zoo tot haar had aange trokken, omdat het hem herinnerde aan het liefste van zijn doode moeder, en het was ook meer stille vereering en teëre aanbidding, die hij voor haar koesterde, dan hartstocht. Moederloos, met alleen een strengen, koelen vader, zonder broers of zusters, en levende in zijn Leidsche club van fuivende, zwabberende studenten, tusschen bijna niets dan hardheid en bruto gedoe, had hij in Marie al het

teedere en zacht-vrouwelijke gevonden, waaraan zijn ziel behoefte had, het liefs van moeder en zuster tegelijk, dat hij als kind zoo vroeg had ontbeerd. Hij stond hard en koud, in een wild leven, toen opeens Marie's zacht, in-vrouwelijk gezicht, nog met de onschuld van echt kind, hem aanzag, en het beste in hem, dat, wat hij van zijn moeder in zich had, en lang verstikt in hem had gelegen, ontwaakte in zijn ziel, en wilde op naar het rustige licht van haar donkerbruine oogen. Het was met hem toen juist er op of er onder, want hij was in zijn zwartsten tijd, en mooi op weg, een bruut te worden als de anderen. Hij voelde intuïtief, dat alleen Marie's invloed hem ooit tot vrede en rust zou kunnen brengen, en dat zijn geheele mensch-zijn met haar op het spel stond. Dat rustige en stille, uit de ziel zijner moeder in de zijne overgevloeid, was eigenlijk altijd de verborgen bron van zijn karakter geweest, maar de slechte omstandigheden van zijn leven hadden hem naar geheel andere polen gestuwd, totdat het licht van Marie's heldere oogen, door zijn harden schijn heen, het verre vlak van die innigste ziele sfeer beroerden. Toen wist hij opeens intuïtief, hoe alles van de lange, laatste jaren schijn was geweest, en dat nu

het critieke moment was gekomen, waarin het beste in hem, het ziele-erfdeel van zijn moeder, of zou opbloeien tot een nieuw, zachter leven, of voor goed verstikt zou worden onder het harde en brute, dat in hem had voortgewoekerd. En het was niet zoozeer verliefdheid en hartstochtelijk lijfsverlangen, het was bijna enkel een — onbewust egoïstisch — hunkeren naar teederheid, als naar een moeder of eene zuster, die zijn ziel naar het rustige eenvoudige Meisje stuurde, dat daar ineens met zoo kalme gratie, met zoo heel zacht gebaar in zijn leven was komen staan.

In 't eerst was het nog al goed gegaan. Marie, eenvoudig, oprecht zieltje als zij was, die niets kon verbergen wat in haar omging, had hem al heel gauw laten bemerken dat ze van hem hield, en toen waren ze het eens geworden, dat zij altijd bij elkaar zouden blijven als man en vrouw. Hij had al zijn clubgenooten in den steek gelaten, en was heel alleen buiten Leiden gaan wonen, om hard te gaan studeeren. Tweemaal in de week zagen zij elkaar, en wandelden buiten, naar Rijswijk, Voorburg, en over de duinen naar Scheveningen. Het was bijna enkel teederheid en zachte innigheid tusschen hen, zij lazen verzen, en praatten

over muziek, en schilderijen, en alle mooie dingen. Maar het begon hem te hinderen, zoo alles buiten haar ouders om te doen, en hij was naar haar vader gegaan, met een formeel aanzoek, dat smadelijk werd afgewezen. Toen was de misère begonnen. Meer dan een jaar lang werd Marie gekweld, en gehoond, en eindelijk zelfs opgesloten op haar kamer, en bewaakt, opdat ze hem toch vooral niet zien zou. Herman, die de eenzaamheid niet dragen kon, en bang was, haar voor goed te verliezen, en daarmee ook zijn beter zelf, schreef haar wanhopige brieven, en peinsde wel eens over zelfmoord, om te ontkomen aan wat hij zijn noodlot dacht: eindelijk toch een bruut worden in het harde leven.

Toen Marie hardnekkig bleef volhouden, wilden haar ouders haar dwingen om een anderen man te trouwen, een rijken, ouden baron, en wel met zulke infame middelen dat zij eindelijk uitbarstte in een oproer, dat niemand van het eens zoo stille, lijdzame kind had verwacht, en op een avond, toen haar ouders uit waren, het huis uitliep.

Zóó, haar onstuimige impulsie volgend, was ze naar Hermans kamer geloopen, en had het gezegd, eenvoudig, zooals haar hart dat ingaf: „Hier ben ik. Neem me. Ik ben van jou.”

En ze waren met den nachttrein naar Brussel gevlucht.

Bang voor schandaal, hadden de ouders eindelijk wel moeten toegeven, en zij waren getrouwd. Kort daarna was hij gepromoveerd, had zijn examen voor den indischen dienst gedaan, en was met haar naar Indië vertrokken. —

Zoo teeder, zoo mooi, zoo vrij en groot was hun liefde begonnen, die eindelijk was uitgebarsten in hevigen brand van hartstocht, en toen, plotseling stonden ze met hun enthoesiaste, gloeiende, hoogademende levens in het doodende, verdoovende klimaat van Indië.

De misère was eigenlijk al begonnen in Tandjong Priok. Toen ze voor die doodsche, eenvormige rij pakhuizen stonden, in een verschroeiende hitte, met al dat geharrewar van vreemde, langzaam-lijzige menschen om hen heen, voelde zij een angstige beklemming, of het teëre in hen daar nooit zou kunnen leven. En zóó waren ook hunne verdere indrukken van Indië één teleurstelling geweest.

Ze waren gezonken in het eenvormige, emotielooze indische leven, zonder het goed te beseffen, in de bijna onmerkbare, maar daarom niet minder nood-

lottige geestverdooving, waarmede de hitte op volbloed europeesche menschen verraderlijk werkt.

Zóó, langzaam, langzaam aan, als een, die onder voortdurende werking is van een bedwelmend verdooingsmiddel, was de apathie zwaar over zijn ziel neêrgezegen, en de bruid, die in elk mensch woont, was overgebleven, toen het reinste in hem was verstikt.

Het was niet zoo bijzonder hevig pijnlijk voor hem, omdat hij het zelf niet voelde. Zóó had hij er ook geen besef van, dat hij langzamerhand zijn vrouw was gaan verwaarloozen, en haar niet meer lief had als vroeger. Zij was, als zoovele vrouwen in Indië, goed genoeg voor hem geworden om te zorgen dat het eten behoorlijk op tijd in orde was, dat zijn ondergoed heel werd gehouden, en zijn boeltje schoon bleef. Als er iets mankeerde aan de rijsttafel werd hij heftig, en ging te keer als een wildeman. Zij moest maken, dat het kind stil was als hij werkte, en er nergens in de buurt van zijn kamer lawaai werd gemaakt. Hij schreef in den laatsten tijd veel over het huwelijksrecht en de vrouwenkwestie, vroeger een hartstochtelijk door hem aangepakt onderwerp, nu koud logisch en wiskunstig berekend door hem behandeld in koel voor zich uitgezette beschouwingen. Maar het innerlijke leven van de vrouw vlak naast hem zag hij niet. Hij

verbaasde zich wel eens als hij er even aan terugdacht, hoe hartstochtelijk zij vroeger om hem gevochten had tegen haar ouders, met hoe 'n vurig élan zij met hem gevluht was, en zich aan hem gegeven had buiten alle menschen om, geheel uit vrije wil, enkel omdat ze zoo van hem hield. En met koud, wetenschappelijk inzicht had hij voor zich de conclusie gemaakt, dat in die onstuimige periode al haar liefdes-energie inééns was opgebruikt, en nu haar geheele hartstocht in dien al te fellen brand verteerd was. Zij kon niets meer dan voor hem zorgen, het eten lekker maken, en alles „aan kant” houden. Hij zag niet de liefde in al haar doen voor hem, de groote diepte van al die zoo schijnbaar kleine gebeurlijkheden van het alledaagsche bestaan. Hij vond het grof van haar, gebrek aan fijn gevoel, dat zij het leven in de schunnige indische omgeving niet zoo haatte als hij, maar voelde niet hoe sterk en groot het van haar was, zich zelfs gelukkig te voelen in de ergste misère — als hij maar bij haar was. — Zij voelde wel degelijk, hoe de indische maatschappij hem drukte, en hoe het gemis aan hartelijken, oprechten omgang hem pijn deed, en daarom deed zij juist alles wat zij kon, om het hem in huis prettig te maken.

Hij zag niet het liefderijke van haar doen voor hem, enkel het banale, vond haar scharrelen en ploeteren in 't huishouden klein en bourgeois, zag langzamerhand in haar niet veel meer dan een goedig huisdiertje, nuttig voor de gewone behoeften van het leven en zoo tusschenbeide, natuurlijk, ook voor de vleeschelijke gemeenschap, half uit gewoonte. Ook haar lichaam, ééns zoo hevig begeerd, was nu een gewoon ding voor hem geworden, nu het altijd zoo gemakkelijk te krijgen was. Bovendien was het niet zoo bizonder mooi meer sedert haar bevalling, ze had het kind veel te lang gezoogd, en daarmede haar borst bedorven. Hij zag in haar als een restje, een overblijfseltje, een oud gediende van de liefde, al zou hij misschien geschrokken zijn als iemand hem dat zoo gezegd had.

Hij begreep zelf niet, dat hij zoo weinig meer aan Marie had, dat ze zoo ineens had opgehouden zijn leven mooi en gelukkig te maken.

Maar de waarheid was, dat na het fysieke bezit zijn liefde niet sterk genoeg meer was om hooger op te groeien, en hij nu in zijn kleinheid dacht, alles van haar te hebben gehad. Misschien zou het in Europa nog anders geworden zijn, waar de gloed der ideeën en de hevige hartslag van het groote leven

zijn leven tot hooger sfeer zou hebben opgeheven, maar hier, in het drukkende, verdoovende klimaat, met het leêge alledagsgedoe van de menschjes om hem heen, was de spankracht van zijn ziel verlamd.

En het innig samen-leven met zijn vrouw hield op. Hij ging al verder en verder van haar weg, in zijn werkkring, in zijn bitteruurtjes en zijn omberclubjes, zij bleef achter, in de zorg voor het huishouden en voor het kind. En alleen aan tafel, bij de maaltijden, en 's nachts bij het slapen, waren zij met elkaar samen. Toen het kind tandjes begon te krijgen en 's nachts veel schreeuwde, konden zijn overprikkelde zenuwen dat lawaai óók niet langer verdragen, en liet hij zich een apart slaapkamertje inrichten in de bijgebouwen. De gewone sleur van het leven hield hen nog zoowat bij elkaar, omdat het nu eenmaal zoo hoorde, daar ze getrouwd waren, en dus samen een huis bewoonden, zooals ook al de andere menschen dat nu eenmaal deden. Je stond 's ochtends op, en dan ontbeet je, en ging naar je werk, en kwam thuis rijsttafelen; dan sliep je, en stond weer op, en ging naar de soos, en kwam weer thuis dineeren. En dán las je couranten of zoo, en kreeg slaap, en ging weer naar bed. Dat ging allemaal heel geleidelijk van zelf. En zóó deed Marie óók wat

haar sleurtje meêbracht. En ze deed het heel goed, als een braaf huisvrouwje, dat moest hij bekennen. Alles was altijd best in orde. Voor in huis, ja, was ze nog wel goed, maar met haar uitgaan verveelde hem, en áls hij al eens ging wandelen, ging hij alleen. Zij moest dan maar wat in de stad gaan kuieren, boodschappen doen of zoo. En ze had altijd werk genoeg aan kokkie en de spèn, die je nooit genoeg achterna kon rijden.

Zelfs het kind was hem onverschillig. — Vroeger, héél in 't begin, hoe had hij er met haar mee gedweept! Een kind, geboren uit hun reine, goddelijke teêre liefde, door God aan haar gezonden in haar schoot, toen hunne zielen samenleefden en hun vleesch één werd! Ze waren al twee jaar in Indië geweest, toen het eindelijk kwam. En het was erg leelijk geweest, heelemaal niet idyllisch. De moeder had liggen kermen en gillen als een beest in nood, en het kind was een afschuwelijk, vuurrood klompje vleesch, en schreeuwde dat het je door merg en been ging. 's Nachts blêrde het hem uit zijn slaap, totdat hij er woedend om was geworden, en het slaapkamertje had genomen, vèr achter, in de bijgebouwen. Hij had het niet willen weten, en had zoo tusschenbeide wel eens zoogenaamd wat lief tegen

het kind gedaan, maar er van gehouden had hij eigenlijk nooit. En als er nu in Godsnaam maar geen tweede kwam. Dat zou pas een gemeen koopje zijn, twéé van die schreeuweelijken tegelijk! Gelukkig bleef hij er tot nu toe voor gespaard. — En door de zorgen van de moeder, die den geheelen dag met het kind sjouwde, hield het kind zich langzamerhand kalmer.

Zóó waren jaren en jaren voorbijgegaan. Als gevangenen, die op 't laatst niet beter meer weten, hadden zij zich geschikt in hun lot. Ze waren geworden als zoo véél indische menschen, tamme, rustige luidjes, die wèl veel mopperden en dikwijls zenuwachtig deden, maar toch au fond goedig in 't sleurtje meêgingen, en niet gevaarlijk waren.

Het was Herman somtijds, of er een nevel over zijn hoofd lag, waardoor hij veel, wat hem vroeger vertrouwd was, niet meer kon zien. Hij had wèl zoo nu en dan flauwe herinneringen, dat er vroeger héél andere dingen voor hem bestonden dan de tegenwoordige, maar nooit kon hij er heelemaal achter komen, wát het eigenlijk geweest was. Er was als een vaag, maar toch ondoordringbaar gordijn tusschen zijn leven van nu en van vroeger, en overdag was het hem wel eens, terwijl hij

helder wakker was, of hij eigenlijk nog sliep. Dan vond hij Marie ook dikwijls zoo vreemd, of zij een andere was geworden. Ze was dan ook in het heete klimaat erg afgevallen; haar gezichtje was mager en hoekig geworden, en zag altijd geelbleek van anaemie. Hij kon zich soms niet meer voorstellen, dat zij ééns het blozende, vroolijke kind was van vroeger, waar hij, hand in hand, mee door de duinen dwaalde, in den frisschen hollandschen zeewind. Er was iets doodsch aan haar gekomen, net als aan hem. Het had er eigenlijk veel van, af ze allebei al eens dood waren geweest, en nu nog maar de schimmen waren van vroeger, die machinaal voortleefden. Er was iets van het warme, allerinnigste levensprincipe uit weg. —

Hij voelde dat ook wel als hij aan zijn werk bezig was.

Vroeger, als student nog, lang voor hij Marie had ontmoet, was hij vol enthoesiasme geweest voor het feminisme en de vrouwenbeweging. Hij dweepte met het ideaal: de vrouw economisch de gelijke van den man, en dan eindelijk vrij en oprecht in de liefde, zoodat de vernederende band van het huwelijk kon wegvallen, die eigenlijk van de vrouw een bezit van den man maakt. Hij had zelfs in zijn studententijd een gedicht geschreven „De Vrouw

der Toekomst”, dat volgens een bekend criticus heel veel beloofde, en waarin hij zijn vrije-vrouwen-ideaal bezongen had. Maar nú voelde hij van al die geestdrift niets meer. Intellectueel was hij nog goed van zijn onderwerp doordrongen, maar zijn hart was er niet meer bij. Hij schreef in zijn nieuw opgezet werk over de verhoudingen tusschen man en vrouw, zooals een chemicus over chemische verbindingen zou schrijven, en grondde zijn geloof in de bevrijding van de vrouw niet meer op een langzame opbloeiing en uitdeining van de vrouwenziel, maar op een onvermijdelijke, bijna wiskundige noodzakelijkheid, voortvloeiende uit maatschappelijk-economische toestanden. Van poëet en ziener was hij een theoretisch geleerde geworden, en hij schreef over zulke teedere bijna ongenaakbare dingen als de vrouwenziel en de liefde van de vrouw voor een’ man alsof het tastbare, concrete voorwerpen voor hem waren. En door een abnormale, uit zijne zware apathie voortkomende vergeetachtigheid vergat hij, dat vlak naast hem een vrouwenziel leefde, die in het triestige, verdoovende sleurleven wegwijnde, zonder dat hij, aan wien zij toch was toevertrouwd, iets deed om haar uit die degeneratie te redden.

HOOFDSTUK III.

In de doffe eenzijdigheid van zijne opvattingen en ideeën leefde Herman voort, totdat er eindelijk door een gelukkige kennismaking een nieuwe impuls aan zijn leven werd gegeven.

Toen ontmoette hij dokter Wijma, een specialiteit in zenuwziekten, die veel naam had in Indië, en van Batavia naar Soerabaia was overgeplaatst. Den eersten keer dat hij hem sprak, voelde hij al dat hij met een buitengewoon man te doen had, die ver boven zijne indische omgeving uitstak. Er ging iets sterks van hem uit, iets groots, je wist niet wat, dat respect inboezemde. Na een gewone, stijve voorstelling in de soos, was hij al dadelijk druk met hem aan 't praten geraakt, en had de dokter zijn voorstel aangenomen, om het gesprek rustiger en genoeglijker voort te zetten bij hem thuis, in de voorgalerij. Zooals het gaat, was het

traditioneele „Hoe bevalt het u in Indië?” gevraagd, en al dadelijk begon Herman over de indische maatschappij. Hij luchtte in sterke bewoordingen zijne minachting over de hem omringende menschen, over het emotielooze, geestdoodende indische leven, over de bespottelijke, menschonteerende aanstellerij, en den grootheidswaanzin van vele ambtenaren en notabele schijn-pieten en parvenu's, en klaagde zijn leed over eigen inertie en leegte van levenslust.

Maar dokter Wijma, kalm blijvende onder Herman's hartstochtelijke taal, was het niet met hem eens. Hij wees hem er op, dat zijne hatelijke, minachtende uitlatingen over de indische maatschappij niet edelmoedig en niet waardig waren. Zeker, alles wat Herman zeide was waar, en op zich zelf beschouwd was zijne weergeving van het indische leven onbetwistbaar juist. Maar hij vergat er bij, dat hij onder zieken was, en men alleen met groote piëteit over zieken mocht spreken. Het stond, volgens dokter Wijma, onbetwifelbaar vast, dat het meerendeel der europeesche menschen in Indië leed aan „moral insanity” en zij er bijna niets aan konden doen. Het lag voornamelijk aan het klimaat, waarvoor zij nu eenmaal niet bestemd waren, waar hun organisme nu eenmaal niet naar gebouwd was.

Hun zenuwstelsel was abnormaal geworden, bij den een meer, bij den ander minder, bij sommige bevoorrechten onmerkbaar weinig, maar bij niemand bijna was het normaal. Dit werd nog erger gemaakt door den ontzaglijken, moordenden druk van boven, waaronder de menschen hier leefden, vooral in het ambtelijke en militaire. Jong aangekomenen uit Holland stonden ineens in toestanden, waarvan zij met hun naïef, eerlijk hart geen begrip hadden, wilden op, tegen den druk in, werden neêrgepletterd, dikwijls verhinderd te doen wat hun onbedorven hart zeide dat plicht was, en bezweken eindelijk onder den sleur. En zoo ging het overal, in het leger, en in den handel. Die ontzettende druk, mét het doodende klimaat, deed de menschen dégenereren. Zij konden er zelf zoo weinig aan doen, en waren eigenlijk evenmin toerekenbaar als een kind dat de mazelen krijgt.

Het waren zieken, zieken aan „moral insanity”, *varietas tropica*. Evenmin als planten, die je overbrengt in andere aarde dan die, waar ze in behooren, konden nu eenmaal europeesche menschen in een tropisch klimaat normaal leven. Het was klein, zeide Wijma, er op af te geven, en het was onrechtvaardig, het te haten, want het had recht op

piëteit, als iedere ziekte. Daar had je nu bijvoorbeeld die aanstellerij van zooveel ambtenaren en groote handelspieten, die groothanzerij, en dat ridicul gewichtigheidsvertoon, die Herman zoo hevig irriteerden. Maar zag hij dan niet, dat die eenvoudig een vorm van werkelijken grootheidswaanzin waren? Dat die menschen even diep te beklagen waren, en even weinig toerekenbaar als een krankzinnige in een gesticht, die het er voor houdt dat hij een keizer is? Het was precies dezelfde, treurige ziekte als die van den krankzinnige, die dergelijke menschen bezocht, alleen in een andere variëteit, die gelukkig niet zoo direct schadelijk was, maar ongelukkig steeds gevoed werd door de omstandigheden en de omgeving. Hij, als dokter, beschouwde al die dingen van een medisch oogpunt, en dan was het niet meer mogelijk, hard voor de indische maatschappij te voelen. Al de misère, de misstanden, de aanstootelijkheden om hem heen in 't leven, hij wist dat het ziekteverschijnselen waren, van zieken aan die verschrikkelijke ziekte, de „moral insanity” die bijna niemand in Indië volkomen spaart. Dan ging alle ironie, alle savouereeren in bitterheid, alle minachting in hem weg, en enkel medelijden bleef over, een groote piëteit voor al die mislukte, gedegeneerde levens, de slachtoffers

van het kolonisatiesysteem, dat uit hebzucht en kapitalistische begeerigheid de menschen uit hun geboorteland rukt en overbrengt in vreemde sferen, waar hun organisme niet op berekend is. Het gelukkige was, voor hen althans, dat al die menschen niet wisten dat ze ziek waren, evenmin als de krankzinnige, die in allen ernst gelooft dat hij keizer is.

Er was juist in dien tijd een boek verschenen over het leelijke van de maatschappij in Nederlandsch-Indië, geschreven door een Indië-hater, die het zijn plicht vond, nederlandsche jongelui te waarschuwen tegen het gaan naar de tropen. Dit boek, zonder piëteit, maar met scherpe, frappante juistheid geschreven, had in Indië een storm van verontwaardiging doen opgaan, en de schrijver was door de meeste bladen voor alles wat maar slecht en gemeen was, uitgekreten. Maar dat was alweer het verschijnsel van dien krankzinnige, zeide de dokter, die te goeder trouw in woede ontstak als men hem durfde zeggen, dat hij krankzinnig was, en geen keizer. Het was het gevaarlijkste wat men doen kon, een krankzinnige te zeggen dat hij abnormaal is. —

Herman zat den dokter verbaasd aan te staren, toen hij met zoo'n kalme zekerheid die opvattingen uitsprak. Als het zóó was, kwam er opeens een

ander licht over het indische leven. Hij probeerde nog wat tegen te spreken, tegen eigen beter-weten in, maar de dokter liet zich niet van zijn stuk brengen. Al die heftigheid en die bitterheid van Herman waren onredelijk, zeide hij, waren feitelijk ook ziekteverschijnselen van een overprikkelde neurasthenicus. Liet hij dat nu maar niet zoo gek vinden! Want bijna iedereen in Indië was in meerdere of mindere mate een zenuwlijder, bijna niemand van de volbloed-europeanen was normaal, want ze hoorden hier nu eenmaal niet, het was hier geen aarde voor die blanke planten uit de kof. Ze praatten wel van acclimatiseeren, maar het grootste deel acclimatiseerde nooit volkomen. Telkens kwam er toch weer gesukkel. En bijna altijd wreekte het geforceerde organisme zich op de zenuwen.

Zoo, klaagde Herman zoo over inertie en lusteloosheid? Wat dacht hij dan, dat dit anders was dan ziekte? Bij hém had de degeneratie zich nu eens niet geuit in grootheidswaan of iets anders, maar in apathie. Maar ziekte *was* het. Wat zou hij nu zeggen, als ze hem er eens om uitscholden, of hem er om gingen haten? Zijn geheele toestand was waarschijnlijk niets dan een verslapping van de zenuwen, gepaard met al die storingen in

de spijsvertering, waar zooveel europeanen in Indië misère van hebben. Hij hoorde nu eenmaal niet hier. Hij hoorde nu eenmaal in Holland thuis. En wil je de natuurlijke omgeving van je organisme forceeren tot een andere, waar het niet voor berekend is, dan wreekt het zich. Wijma verklaarde dan ook eerlijk dat hij het koloniseeren verfoeide en immoreel vond, al was het maar eens alléén uit een medisch oogpunt.

Maar dat harde, scherpe afgeven op al die zieke menschen vond hij onrechtvaardig. Hier paste piëteit, vond hij, en met zachtheid moest al het leed verontschuldigd worden, dat zulk een maatschappij van zieken iemand aandoet.

Herman gaf zich niet gewonnen, en redeneerde nog eenigen tijd met groot gebaar tegen Wijma's beschouwingen in, maar heimelijk voelde hij, dat er véél waars en voor hem nieuws was in zijne woorden. En een sympathie, die door haar warmte bijna een emotie was in zijn emotie-looze sleurleven, welde plotseling in hem op.

Het was een nieuw gevoel voor hem, dat hem weldadig aandeed. Voor niemand van de menschen, die hij in de laatste jaren had ontmoet, had hij ooit iets warmes kunnen voelen. Maar uit de oogen van dokter Wijma straalde hem een zacht licht

tegen, dat hem ontroerde. Hij verbaasde er zich over dat iemand, dien hij toch pas voor 't eerst ontmoette, opeens zoo op hem kon inwerken, en zag hem nog eens aandachtig aan. Wijma had toch een heel gewoon gezicht, eerder leelijk dan mooi, een beetje goedigjes en welgedaan in zijn rondheid, met iets burgerlijks zelfs als je goed keek. Maar zijn oogen, die deden het hem, die waren van zoo'n trouwe, warme goedheid, en glansden van zoo vriendelijk licht. Ja, dat was nu eens iemand om hartelijk mee te worden, dat voelde Herman bij intuïtie, dat was nu eens iemand waar je gerust vriendschap mee kon sluiten en je aan overgeven zonder reserve. Hij vroeg hem, zooals men dat in Indië al dadelijk bij een eerste ontmoeting doen kan, om te blijven eten, en dien avond had Herman den eersten vriend gevonden, dien hij ooit in Indië had gekend.

Toen hij zijn gast na het diner een eind naar huis bracht tuteerden zij elkaar al van zelf, zonder afspraak, alsof zij al jarenlang oude „sobats” waren geweest.

En van dien eersten dag af kwam Wijma als vriend bij hen in huis, die in en uit liep wanneer hij maar lust had. Een jaar lang had dit al geduurd zonder dat één onaangenaamheid de goede harmonie had verstoord.

HOOFDSTUK IV.

Den dag nadat Wijma hem gesproken had over de slechte gezondheid van zijn vrouw, viel het Herman op, hoe zwak en bleek Marie er inderdaad uitzag. Zij zag zoo geel in 't gezicht, en had zulke groote, blauwe kringen onder de oogen. — Hij zou het, uit gewoonte, haar elken dag zoo te zien, misschien niet eens hebben opgemerkt, maar nu Wijma hem er op gewezen had, trof het hem inééns, wat er van haar vroeger zoo blozend, bloeiend meisjesgezichtje was geworden.

„Wat zie je er toch slecht uit, Marie,” zei hij medelijdend. „Voel je je niet ziek?”

Zij was niet gewoon aan zooveel bezorgdheid van hem. Gewoonlijk lette hij niet zoo nauw op haar. En ziek voelde ze zich niet. Ze was al zoo gewend aan dat indische, loome, drukkende gevoel

dat ze niet beter wist of het hoorde hier nu eenmaal zoo en haar vroegere koketterie van dame-meisje, die elken dag in den spiegel bestudeert hoe zij er uitziet, had ze al lang verloren. Daarom verraste het haar erg, wat Herman vroeg.

„Ziek? .... ik? ....” antwoordde ze verwonderd, „wel nee .... hoe kom je daaraan? .... heelemaal niet .... zie ik zoo bleek, vin je?”

„Ja, erg bleek, en dat moest je toch weten.”

Het irriteerde hem weer, als altijd, dat ze hem tegensprak. Dat kon hij nu eenmaal niet velen. Als hij niet in alles gelijk kreeg wond hij zich dadelijk op. En, minder vriendelijk, ietwat dwingelig ging hij door, zijn eerste bezorgdheid bedervende:

„Je ziet er uit als een levende dooie, zooals zoovéél vrouwen hier in Indië .... dacht je dat het plezierig voor me was, altijd tegen zoo'n moe, bleek gezicht aan te kijken? .... en je doet er niets voor .... hoe dikwijls heeft de dokter je nu niet gezegd om iederen dag twee kan melk te drinken, en eieren te eten, en véél vleesch, om wat bij te komen .... maar je doet het tóch niet, je verdraait het eenvoudig .... ofschoon je weet dat de dokter het je heeft voorgescreven .... en je ziet er uit als ik weet niet wat .... Weet je wat Wijma gisteren zei? Dat je eens naar

boven moest, dat het hoognoodig voor je was.... Als je nu eens naar Rooms ging, die op Soember Kareng woont, op de Smeroe, en die ons al zoo dikwijls gevraagd heeft? Daar moet het heerlijk koel zijn, en je zoudt er héélemaal opknappen.... je neemt dan natuurlijk het kind mee, en de baboe....

Marie keek verwonderd op.

„En jij dan?” vroeg ze bezorgd, dadelijk alleen denkend om hèn, „moet jij dan alléén hier blijven? En wie moet dan voor je zorgen? Dat gaat immers niet.... hoe zou dat nu kunnen, jij alleen!...”

Maar hij voelde er niet het lieve van, alleen een zekere geringschatting, die hij er in meende te hooren, en die hem alweer prikkelde, in zijn overgevoeligheid.

„Ik?.... Ik kan den eersten tijd niet, al heb ik het ook hóóg noodig. Ik moet hier blijven. Ik kan toch waarachtig wel eens een tijdje alléén blijven? Ik ben toch geen kind, hè? Dacht je dat ik het zonder jou ook niet kon? Dat zou wat moois zijn! Je moet alsjebliëft niet altijd denken, dat ik zoo hulpbehoevend ben. Laat mij nu maar voor mezélf zorgen en ga jij nu maar eens een tijdje naar boven, want je hebt het noodig. Ik zal heusch wel terecht komen dien tijd.”

Hij vond dat hij het nu eens goed gezegd had.

Dat gezanik altijd, net of hij geen oogenblik zonder haar kon, en verongelukken zou als ze er niet was! Wat dacht ze wel!

Zij zweeg, als altijd, wanneer ze hoorde, dat hij weer zoo prikkelbaar was.

Maar ze dacht aan al de vele kleinigheden, waar hij niet buiten kon, en waar hij zoo'n overdreven gewicht aan hechtte, aan het brood, dat niet goed geroosterd zou zijn, aan de ketjap die ze in de saus zouden doen, als zij er niet was, en die hij zoo verfoeide, aan de slechte soep, en de croquettes, die niet deugen zouden; hij zou nooit zijn schoon goed kunnen vinden, alles zou weg zijn, wat hij noodig had, en zijn klamboe zou niet in orde zijn, en hij zou niet kunnen slapen van de muskieten, die hij zoo slecht kon vangen. O, en honderden andere dingen meer! Wat zou daarvan terecht komen als zij er niet was?....

En ze probeerde nogeens:

„Maar zou je dan niet meékunnen, Herman?... dat zou toch veel aardiger zijn...”

Maar er was geen kwestie van, zeide hij. Het was nu net zoo ontzettend druk op den Raad, met dien achterstand, die nog dit jaar moest afgewerkt worden. Hij kon hoogstens een dag of twee krijgen

om haar weg te brengen, maar dat was dan ook alles. En ze moest nu maar niet meer zeuren er over, want ze ging, en daarmee uit. Ze mocht zóó niet langer blijven rondloopen, met die akelige kleur, en ze moest absoluut eens in de koû, om wat op te knappen. En tegen die scheiding moest ze nu niet zoo opzien. Je hoefde toch niet altijd als klitten aan elkaar te blijven hangen! En vandaag zou hij nog aan Rooms schrijven om logies.

Marie vond het heimelijk een heerlijk plannetje, om eens naar boven te gaan in de koude lucht, maar het idee om Herman zoo heel alleen achter te laten was verschrikkelijk voor haar. Ze was zóó gewoon, voor hem te zorgen en te sloven, dat ze werkelijk een idee had of hem iets zou overkomen, als ze niet altijd klaarstond om hem te helpen. Maar ze durfde het niet meer te zeggen, bang dat hij weer kwaad zou worden, en het verkeerd zou opvatten.

„Ik zal dan maar gáán als je 't absoluut wilt,” zei ze. „Maar het is toch wèl hard, zoo'n heelen tijd zonder je te zijn. Het zal den eersten keer wezen dat ik niet bij je ben.”

En hij, zich groot-voelend in zijn man-zijn, en het heusch wel alleen afkunnen:

„Maar we zijn toch al zooláng getrouwd, kind-

lief... daar moet je nu toch maar tégen kunnen, hoor... we zijn toch geen kinderen meer...”

Met een zacht, uit de hoogte neêrdalend medelijden streek hij haar even over haar hoofd. Ze was toch nog zoo'n kind, vond hij, zoo heelemaal niets zonder hèm! Nu niet ééns een paar weken buiten hem te kunnen!...

Herman's oude vriend Rooms, met wien hij in Holland op de schoolbanken had gezeten, was „in de koffie” gegaan, en woonde nu als administrateur van „Soember Kareng” op zijn koffielanden, op de helling van de Smeroe. — Rooms en Herman, die het vroeger samen bijna altijd eens waren geweest, schenen hoe langer hoe verder van elkaar af te zijn gegaan, sedert zij in Indië waren, en zij waren zoo heftig geworden in hun correspondentie, dat zij, waar zij eerst elke week trouw schreven, elkaar nu nog maar zelden, ééns in de twee maanden, een brief zonden. En hun verschil van opinie was ontstaan over Indië. Herman verafschuwde Indië en het indische leven in het diepst van zijn hart, en schold op alles, wat indisch was, met een woede, die bijna een manie was geworden. Maar Rooms was verrukt over zijn leven in de bergen, over de heerlijke natuur, die hem omringde en de weinige, wèl ruwe,

maar volgens hem zoo hartelijke en gastvrije menschen, met wie hij in aanraking kwam. Hij verweet Herman, dat hij niet eens over Indië mocht meêpraten, zoolang hij het bergland van Java niet kende, dat er toch zoo'n ontzaglijk groot deel van uitmaakte, en dat het niet aanging, naar een paar heete, ongezonde kustplaatsen als Soerabaia of Semarang zoo maar ineens heel Indië te beoordeelen. En hij had Herman herhaaldelijk uitgenoodigd, toch vooral eens met zijn vrouw bij hem te komen, en nu toch ook eens wat van het héél mooie van Java te komen zien.

Maar, vreemd genoeg, Herman was nooit gekomen. In de lijzige loomheid van zijn apathisch leven zag hij er enorm tegen op, uit zijn luie „tampat” weg te gaan, al de „soesah” te maken voor een reisje, en uit zijn trage sleurtje te komen van alledag. Bovendien had hij er tóch absoluut geen idee op. —

„Het zal wat moois wezen!” dacht hij minachtend, of je nu op een kustplaats aan de zee zat, of in de bergen, het bleef tóch Indië, en het diende nergens toe om van de ééne misère weg te loopen naar de andere. Toen was Rooms een beetje gepikeerd geworden en had hem een ezel genoemd met wien niet te redeneeren viel.

Maar nu, na het gesprek met Wijma, dacht Herman weer ineens aan de invitatie van Rooms, en schreef hij hem een brief om logies te vragen voor zijn vrouw en kind. Het antwoord was allertartelijkst, zooals van een gul, joviaal koffieman „van boven” te verwachten was. Rooms' huis stond open, voor zijn vrouw, voor het kind, voor hém ook er bij, als 't noodig was. Lieten ze maar komen. Hij was wel celibatair, maar de koffielui waren niet kleingeestig, en kletsten er niet over, als een getrouwde vrouw bij een jonggezel logeerde. Dat gebeurde daar zoo dikwijls. Het was net een goede gelegenheid, en hij had tijd om Marie overal te brengen. Een damespaard was op stal, voor de tochtjes in de omstreken, en hoe gauwer de gasten kwamen hoe liever.

En zoo gebeurde het, dat op een goeden dag Herman, die uit sleurige luiheid nooit de stad uit geweest was, op een morgen met vrouw en kind aan het station Goebeng in den trein stapte naar Malang, om van daar naar de koffielanden van Rooms te gaan.

En, nog geen drie kwartier van Soerabaia, bij Porrong, begon al het mooie. Toen rezen opeens voor zijn verbaasde oogen de ranke kegel van de

Penanggoenang, en de trotsche bergmassa's van de Ardjoena. Hoe wonderbaar, in rood-gouden glans, stonden die bergen daar ineens voor hem in 't ochtendlicht, wat een welbewustheid, wat een majesteit, hoe overweldigend voor een, die jaren lang gehongerd heeft, en droevig is uitgeteerd, zonder ééne laving van mooi! En toen zag Herman ook voor 't eerst het karakteristieke mooi van Java, dat onvergetelijk is, voor wie het ook maar ééns heeft gezien, ontroering grandioos voor heel het leven, zoo groot in zijn simplen eenvoud: een groene sawah, natglinsterend in den morgen, met héél korte, héél broos-teëre stekjes, een rij palmen in de verte, roerloos-stil, met plechtig uitgebreide waaier-bladen, en daarachter de blauwe rijzen van maagdelijke bergen, met biddende golflijnen droomend aan den horizon.

Niets dan dit: wat sawah, wat palmen, en wat bergen, maar overtogen van hoe wonderzachte vrede, in hoe statige rust van zóó volmaakt zijn, in hoe groote oprechtheid zich ganschelijk gevend!

En hoe verder de trein doorsnelde, hoe wonderbaarlijker de horizonnen werden, die opdoemden voor zijne oogen. Het was een oprijzen van bergen, en bergen, en weêr bergen, sommige dichtbij,

massaal opblokkend in ruige reusachtigheid, andere heel ver, achter eindeloze sawahs, even, vaag opdroomend tegen wazigen horizon, teeder en liefelijk als een gebed. En nu voelde hij opeens het eindeloze van een indisch landschap, dat hij in de duffe, benauwde kuststeden nooit had gezien, het schitteren van natte, glinsterende sawahs, het hoog opwuiwen van zachtwaaierende suikerrietvelden, het stille naast elkaar staan en wegdeinzen in eenzame rijen van kalme palmen, en het héél in de verte opdoemen van droomende bergen aan blauwen horizon.

Toen, bij Bangil, waar hij moest overstappen, werd het nóg mooier. Want toen hij uit het rechter-raampje tuurde, zag hij opeens in verre verte boven andere bergen uitstaan een lichtblauwen bol, van een wonderzachte kleur, en ineens, schitterend blank in de lucht, als een glorieus wonder opwolkend in het waze blauw, een witte rook-pluim, omhoog rijkend, in rechten trots.

„De Smeroe” hoorde hij achter zich zeggen.

En hij voelde een wondere ontroering, waarom wist hij niet, iets als van geluk en liefde, toen hij daar opeens weer iets om zich zag wat hij voelde dat heel mooi was. Het was, of er weer iets in

hem openging, en iets van de zware loomheid die over zijn ziel hing, wegwaaide. Voor 't eerst na jaren voelde hij het wonder weer van de natuur, en in een spontane opwelling, zooals hij het vroeger, toen ze nog verloofd waren, in Holland gedaan had, greep hij de hand van zijn vrouw en zeide:

„Kijk eens, Marie! Hoe mooi! Hoe mooi!”

Dat was van heel lang geleden, het enthoesiast zeggen van „Hoe mooi! hoe mooi!” tegen Marie, van vóór jaren, toen hij nog met haar in Holland was, en met haar wandelde door de Scheveningsche boschjes, door de duinen, aan de zee. . . . .

En al den tijd door, dat de trein vooruitsnelde, zag hij aandachtig naar het mooie rondom, ontroerd zooals hij in lange jaren niet was geweest. De omgeving werd nu al grootscher en grootscher, met hooge bergmuren aan beide zijden, en groote rotsblokken verspreid langs hellingen. En een heerlijke, koele wind kwam hem tegemoet door het half openstaande raampje. Hij voelde, of hij eigenlijk altijd verdoofd en versuft was geweest, en nú eigenlijk eerst weer lucht kreeg, weldadige, versterkende berglucht, die een wonder deed aan zijn afgemat lichaam. Met gretige longen snoof hij haar op, en voelde

nieuwe kracht in zich komen, plotseling, als een, die in snikheete kamer 's winters opeens een venster openzet. Het was wonderbaarlijk, ineens al dat mooie en groote om hem heen, en die koele lucht, sterkte waaierend in zijn lijf.

De Smeroe was nu weg achter dichtbij bergen, maar somtijds, als de horizon openging, zag hij den blauwgrijzen bol opeens weer oprijzen, ontzaglijker dan tevoren, met een witte rook-panache trotsch opwolkend uit zijn kruin.

En toen zij in het koude Malang kwamen, met laag-drijvende donkere wolken boven hun hoofd, in een heerlijk koele atmosfeer, voelden zij beiden, dat zij weer andere menschen werden, die uit een lange, slaperige verlooming begonnen te ontwaken.

Nu nog een tochtje in een ellendige, hotsende indische dogcart door het stemmige kleine stadje van pleintjes met boomen in 't vierkant, en vuile straatjes vol toko's, en zij waren aan het stationnetje van de stoomtrem Malang-Dampit. Dan een misère-tocht langs stoffige wegen, met een locomotief voor de trem, die telkens water moest innemen en met tragen slakkengang vooruitsukkelde, tot opeens, na een paar uur sukkelen, de trein in een wijde, wijderuimte bergwaarts óp stoomde, met overal groene en gele

glooiende terrassen. En boven alles uit, de geheele wereld domineerend, in ontzaglijke hoogte in de luchten verheven, de majestueuze rijzenis van de Smeroe, gigantisch en goddelijk. Met windingen en draaiingen slingerde de tremweg zich voorzichtig naar het hooge omhoog, maar de Smeroe, met immenze ruglijnen uit de vlakte oprijzend tot de twee golvende toppen in den hemel, leek wel onbereikbaar, als zou het reizen zoo doorgaan jaren en jaren. Hoe klein leken die velden en bosschen van de aarde, die Herman nu beneden zich zag liggen, hoe nietig, al die pieterige boompjes en huisjes, maar met hoe'n reusachtig gebaar stond daar die sombere vuurberg op van den grond, en richtte zich omhoog in den hemel, en stootte zijn ópstormenden adem in sneeuwblanke rookpanaches trotsch in het eindelooze!

Hoe hoog, hoe duizelig hoog ging die blanke stoomwolk de hemelen in! Het was grandioos en het was angstig, of straks al die witte vuursneeuw zou uitwemelen over de wereld, en menschen en dingen verstikken. Daar, in het hoogste hooge, waaide het langzaam uit, ijler wordend en vervaagend, eindelijk wegwuivend in lichte verdrooming, en vervliedend in het niet. Tot een nieuwe rook-

pluim opsteeg uit zijn nooit rustenden krater, eerst langzaam, een klein, wit krulvlokje op zijn kruin, nú grooter opwolkend en grooter, dan ineens hoogopschietend in de lucht, uit-bliksemend met schitterglansen, van blanke schoonheid stralend, een apotheose van majesteit in de hooge hemelen. En dan weer het allerhoogst zich uitstrekken, en éven roerloos zóó triomfeeren, en weer wijd-uitspreidend in dikke stoomwolken, en verwaaiend in blanke luchtgewaden boven de wereld, en wèg in 't eindelooze. En weêr een nieuwe rook-zuil, en weêr een, en weêr een, en het rustelooze, nooit ophoudende spel van blanke, waaierende schoonheid in de hemelen, dat eeuwig, eeuwig doorgaat.

Herman voelde zich langzamerhand al hooger en hooger komen, en de wereld beneden scheen al lager en lager weg te deinzen bij elke nieuwe winding van den weg. Hoe alles nu klein leek en ver! Daar, beneden, was het oude, waar hij nu aan ging ontstijgen, daar, in de verre vlakte, die hij onder zich wemelen zag, was het loome, en heete, en verstikkende, maar hier omhoog werd het al kouder en kouder, en het was hem, of hij nu rees tot een hooger leven, in nieuwe, reine atmosfeer.

„Zie je het, Marie, zie je het?” zeide hij, opgetogen.

En zij zag het mooi, zooals hij het zag. Ze zat met haar bleeke gezichtje in zwiigende bewondering om zich heen te staren, verrast, als kon ze het nog niet gelooven, zoo onwaarschijnlijk leek het, die heerlijke, frissche lucht, die grandioze majesteit van natuur rondom, na die misère van verstikking en duffe, stoffige hitte van jaren.

„Hoe verrukkelijk, Herman,” antwoordde ze. „En wat zal die lekkere lucht ons goed doen, Miesje en mij. Maar wat jammer, dat je nú nog niet met ons meêkunt. Het zou zoo heerlijk zijn samen. En nu moet jij weer dadelijk terug, om die akelige zaken op den Raad. Maar zoodra je later eens vrij kunt krijgen, kom je, hoor!”

Zij dacht het eerste om hém, zooals zij altijd deed, in alles. Hij voelde zich, door al het mooie om hem heen, in de koele lucht al dadelijk weer wat beter mensch dan beneden, en zei hartelijk:

„Het is nu voorloopig alléén voor jou, Marie. Ik kan nu heusch nog niet. En je moet nu maar eens goéd genieten, hoor! Foei! wat een bleeke wangetjes heb je gekregen. Die moeten nu maar weer eens gauw flink gaan blozen, hoor! net als vroe-

ger! Ik zal dan nu maar tevreden zijn dat ik even „een kouden neus gehaald heb,” zooals ze dat hier noemen. Later kom ik al dit moois dan wel eens op mijn gemak bekijken.”

De stoomtrem hield eindelijk stil bij het laatste station, Dampit.

Een prettig, hollandsch uitziend jongmensch, met frissche, roode wangen wachtte hen op, en kwam dadelijk hartelijk en ongedwongen naar hen toe, om hen te verwelkomen. Het was Jarmans, een employé van een naburige koffieonderneming, die namens Rooms vast vooruit was gegaan. Karretjes met bergpaarden stonden klaar, en voort! ging het, de hoogte op, met een vlug dratje tegen den steilen, steenachtigen weg.

Door lage struikboschjes ging het een half uur lang, en toen begonnen al de bosschen met dadap-boomen, waaronder de koffie groeit. Bij Jarmans' woning stonden rijpaarden klaar, twee mooie Sandelwoodjes voor de heeren, en een paar heel tamme, goedige bergpaarden voor Marie en de baboe met het kind, geleid door een bediende. Rooms' woning lag nog een uur de hoogte op. — Marie, die wist hoe dol Herman was op paardrijden, wilde volstrekt niet dat hij en Jarmans bij haar stapvoets

bleven rijden. Zij zou er met de baboe wel komen, langzaampjes aan, op haar dooie gemakje. Maar de heeren moesten vooruitrijden, op hun vurige Sandelwoodjes. Het was een veel te heerlijk ritje voor hen om er niet eens flink van te genieten.

Herman draafde vooruit met zijn nieuwen kennis, uitgelaten blij, om weer eens op een pittig beestje te zitten, en te kunnen rijden in koele lucht, onder mooie boomen.

En het werd voor hem als in een sprookje, als alles eerst héél lang ellendig en hopeloos triestig van misère is geweest, om dan opeens, als door betoovering, weer heel heerlijk en gelukkig te worden als van ouds. Want nu reden zij door wijde, groote bosschen van ranke boomen, die wel op berken leken uit Holland, met rechte, teër opgeleide stammetjes, en fijne, zilvergrijze bladeren. Nog nooit had hij die luchtige teederheid in indische boomen gezien, en vragend keek hij zijn metgezel aan.

„Dat zijn nu de dadap-boomen,” zeide Jarmans. „En zie je wel die lage struiken daaronder? Dat zijn de koffieboompjes. Zonder die dadaps zou de koffie niet kunnen groeien, die in hun schaduw moet staan. Daarom noemen de inlanders ze wel de moeders, en de koffieboompjes de kinderen!

En Herman vond geen antwoord, in de ontroering, die langzaam opwelde naar zijn oogen. Hier was nu ineens het intieme, het lang gemiste van Holland voor hem teruggekomen, onverwacht, en zoo heel genadiglijk, in hetzelfde land, dat hij zoo ver afschuwde. Het teëre opstaan van die ranke, zacht schaduwende boomen, en het deemoedig daaronder opbloeien van die kleinere, als kinderen koesterend bij moeder, het deed hem aan met wondere zaligheid. En dan die lucht, o! vooral die lucht! Welk mild mirakel gebeurde er ineens aan zijn lichaam, dat hij weer sterk werd, en lust kreeg de armen wijd uit te strekken, en te zingen, te zingen van vreugde om te leven!

„Hoe vin jelui het leven hier?” vroeg hij, uit beleeftheid, om toch iets te zeggen.

„Nu, we hebben geen erg jolig bestaan hier. We wonen allemaal zoo afgezonderd, en er gaat soms wel een week om, zonder dat we een anderen europeaan zien. Daarbij hard werken, hoor, en veel sjouwen, lange inspectiereizen, dikwijls slapen bij inlanders, en allerlei ontbering. Maar” — en hier gleed er een heel mooi licht van geluk over Jarmans' gezicht — „toch ben ik erg gehecht aan mijn leventje hier. Want, zie je, al heb je hier nog zooveel zorgen,

en lijkt alles soms nog zoo saai, als je 's ochtends heel vroeg uitrijdt in de bosschen, en het is een mooie dag, en je ziet al dat groen om je, en die heerlijke wind gaat langs je hoofd, och, dan lach je vanzelf weer, en voel je je gelukkig, of je wilt of niet."

En Herman benijdde hem, om zijn gezonde, frissche gelaatskleur, om de kracht en den levenslust, die in hem zaten, en die hij zelf verloren had, in de heete, verstikkende atmosfeer beneden . . .

Met zachte golvingen stegen de bosschen nu omhoog, en de lucht werd al reiner en reiner. Langzamerhand werd het terrein al meer bergachtig, en hier en daar begonnen beken en kleine waternalletjes te ruischen. De lucht werd betrokken van witte, zilverachtige wolken, en nu werd het nog vertrouwelijker, als op een regenachtigen herfstmiddag in Holland. Hoe stil deden de fijne bladeren der dadap-kruinen tegen die zilveren lucht, en hoe intiem was dat groote, groote bosch van fijne, ranke stammetjes, zoo gelijk op, evenwijdig omhoog rijzend, in vriendschap welgezind. Het waren boomen als teedere maagden, voorzichtig en virginaal, in onschuldig onbewust-zijn gansch zich gevend. Een bosch als uit een sprookje van blanke maagden en zilveren ridders, waar witte reeën weiden, die niet

vluchten voor zachten stap van feeën-voeten.

En Herman was gansch vergeten de machtige, majestueuze Smeroe, die boven al deze teederheid troonde, als een grimmige gigant.

Eindelijk, na nog een half uur klimmen tegen steil geworden paadjes, reden zij een voorerf op, en stonden voor het huis van Rooms. Een breed, ruim, wit villa-huis, met atap gedekt, waarvoor een groot terras met bloemperken. — Het terras lag op een groot plateau, waarlangs een helling glooide naar een diep ravijn. Het bosch was daar uitgelopen, en vóór het terras ging het landschap hoog-wijd open, in blauwe hemelen-lucht. En het was een apothéoze, onverwacht en grandioos. Want dáár, in de eindelooze, open verte, rees, maagdelijk-blauw, met twee wijd-uitlijnende golvingen in de lucht, de Smeroe triomfantelijk omhoog. Hij had nu niets verschrikkelijks, daar zoo lichter blauw dan de lichte, blauwe lucht aldò, aetherisch schijnend en transparant, als een droom, een majestueus, maar liefelijk hemel-wonder, tronend over de wereld in virginale kleur. Als teedere borsten waren de twee golvende toppen, die schenen te beven in de ijle atmosfeer.

En de vage, witte wolken, hier en daar drijvende,

en zacht uitwuivende in de lucht, waren als transparante engelen, droomend in witte gewaden, in die zaligheid van blauw, hoog in de hemelen. Tot plotseling verrees uit den voorsten top een wonder, sneeuwblank luchtwezen, recht opstijgend, en rekend op in lichte luchten, in waaiend wit kleed van schitterwolken, eindelijk uitdeinend tot de hoogste, allergrootste schoonheid, hoog, hoog in 't eindeloze, om dán in 't toppunt van pracht, van eigen glorie, weer droomend te vergaan, wèg, wèg in 't niet, in al vager en vager wordende nevelen, langzaam wegstervend van ál te groote zaligheid.

Herman stond zoo in extaze voor het grandioze natuurgezicht, dat hij niet eens zijn ouden vriend Rooms zag die voor hem stond.

„Zoo kerel, ben je daar dan eindelijk! Hoe máák je het?”

„Rooms! goeie, beste vent! Ik zág je niet eens....”

„Nu, Herman.... hoe vin je dat nu, de Smeroe? Is Indië nu een mooi land of niet?....”

En Herman wist niet wat te antwoorden, zoo was hij onder den indruk. Toen, eindelijk, kwam het er uit:

„Hier is het prachtig, Rooms! God! God! wat is het hier prachtig! Ik had het nooit, nooit gedacht,

zooiets heerlijk moois, in Indië. En dan die goddelijke lucht hier!.... Maar beneden, Rooms, beneden.... daar is het de pest, de pest, kerel.... daar in die vunze, maffe hitte, en dien stank, en die verrotting van alles.... en met al die bleeke, halfdoode menschen om je heen.... Ik ben de oude niet meer, Rooms, van in Holland.... ik ben eigenlijk je vriend niet meer.... want ik ben niets, niets meer.... niets dan een beroerde, versuete lammeling, die niets meer kan dan eten, drinken en slapen, voorál slapen.... en nú weet ik het eigenlijk pas, nu ik weer lucht heb....”

De tranen stonden hem in de oogen, en hij kon een snik niet onderdrukken, die opschokte uit zijn borst.

Maar Rooms troostte hem, met zijn oude vrienstem van vroeger, en wist hem weer tot bedaren te brengen. En zij zaten weer genoegelijk, als vroeger in den goeden tijd, onder een glas bier te praten, toen Marie met de baboe en het kind aankwamen, een uur daarna.

HOOFDSTUK V.

Den verderen dag bracht Herman door in aldoor maar kijken naar de Smeroe.

Hoe die goden-berg een eigen leven had, in hoevele wonderbaarlijke gedaanten, hoe intens hij zich uitte in sombere en schoone stemmingen op de verschillende uren van den dag! Was hij in den vroegen middag geweest teederlijk blauw, als eene maagde zoo zacht, langzaam begon hij te verdonkeren, en werd hij mysterieuzer van wezen, niet meer liefelijk en intiem, maar eenzaam wordend en hoog koud in de vaag-duisterende hemelen. Tot eensklaps, tegen het ondergaan van de zon, hij van een gouden, rossen gloed werd overtogen, als brandde ingehouden hartstocht opeens glorieus uit over zijn goddelijk lijf. Hoe hoog en rood van passie stond hij daar in de verlaten luchten, brandend

van dien gulden gloed, vèr boven het wereld-wezen opgericht, in eenzamen trots! En de blanke schitterpluimen uit zijn top werden nu van vonken en rooden gloed doorwemeld, en dreven dof-broeiend en somber-brandend den donkeren hemel in.

„Dit is nu ons Alpenglühen in Indië,” zei Rooms. „Vin je het niet prachtig?”

En Herman vond het niet als een ding van mooi zoo maar, dat even ontroert, maar het was eene openbaring voor hem.

„Ik had nooit durven droomen, dat in Indië zóó iets bestond,” antwoordde hij.

En Rooms dadelijk:

„Omdat je van Indië nog niets kent dan wat vunze, heete, broeiende kustplaatsen. Maar het karakteristiek mooie van Indië zijn de gebergten. Wat je hier ziet is nog maar een klein gedeeltetje ervan, al is de Smeroe wel de mooiste vulkaan van allen. Ga eerst eens kijken naar de Tengger, naar de Bromo en de Zandzee, bestijg de Ardjoena, trek door het Zuider-gebergte, door het Yang-plateau, door de Preanger, de Padangsche bovenlanden, en je valt om van de pracht, kerel, zooals je in de geheele wereld niet vindt. — Die pracht, waarvan je hier een heel klein stukje ziet, dát is de ziel van

Indië eigenlijk, en wie de bergen niet kent, die heeft ook nooit de ziel van Indië gezien."

Het werd nu donker. Vaag lijnden de gigantische vormen van den hoogen berg nog in de duisterende luchten, al flauwer en flauwer, en beefden eindelijk weg. De boomen in den tuin werden zwarte schaduwen, en ruischten vreemd-mysterieus, door koelen avond-wind bewogen. Tot eindelijk niets meer te zien was van de Smeroe dan nu en dan een vuurgloed, ergens hoog in de donkere hemelen, opbrandend met wemeling van vurige vonken, en langs de zijden dan zacht wegglijdend in slangende rivieren van vuur. Dan weer alles donkere nacht. Tot het opeens weêr uitstuipte met vlammeende passie, hoog in den hemel . . . .

En het was in Herman een ontwaken, of hij herboren was uit zijn dood van jaren, en alle groote en goede dingen, lang verstikt, weêr in hem opstonden. Voelde hij niet nieuwe krachten door zijn lichaam stroomen, was hij niet doorwaaid van dien sterkenden wind, die al de nevelen verjaagde, en ging hier niet de opstanding tot het leven sidderend door zijn ziel? O! Weer te leven, weer te leven, te kunnen ademen in reine lucht, zonder vieze transpiratie den ganschen dag, zonder venijnige,

giftige muskieten, zonder dat zware branden van de heete atmosfeer op je koortsgloeiend hoofd!

Terwijl de anderen nog om de tafel in de voor-galerij bleven praten wandelde hij alleen over het terras, al maar sterk en hevig ademhalende, om toch vooral maar goed te proeven die koele, lavende lucht, als een dorstige, die gretig drinkt het koude water.

O! Als hij hier eens leven kon, ja, dan was het natuurlijk wel uit te houden in Indië. Alles zou hier weer terugkomen, dacht hij, van den ouden, gezonden levenslust, het was hier weer een atmosfeer om geestdrift te voelen, om goed te zijn, om lief te hebben . . . .

Lief te hebben . . . hij glimlachte even, droevigjes, bij die gedachte. Wist hij nog wel wat het was? Eigenlijk was alle idee van liefde in hem verstikt, in die lange jaren van misère, die hij was doorgesuft, daar „beneden". Vroeger, in Holland, zou hij 't nooit geloofd hebben, dat een enkele klimaatsverandering, een physiek ding, ooit kon vermoorden het lieve en teêre van de ziel. Maar nú wist hij het, uit bittere ervaring, en nederig moest hij aannemen die mogelijkheid van dood van 't mooie door hitte en sleur. Evenmin als

een plant, die uit westerschen grond was opgebloeid, had hij in de tropen kunnen leven, zonder het beste en mooiste in hem te verliezen. Zeker, léven had hij wel gedaan, voor zoover het beteekende, dat hij nog niet fysiek dood was, maar moreel was hij weggedord, uitgebleekt en verlept als een bloem, die niet meer de aarde en de lucht had, waar zij in behoorde. — Als hij eens onpartijdig was, en niet bevooroordeeld, zeker, dan was er ook misschien wel moois in de duffe landen beneden, in de gloeiende palmenbosschen en de witte, stoffige wegen, blakerende in de zon, maar dan toch mooi, dat hem niet verwant was, altijd vreemd en vaag vijandig, zooals ook de inlander was, die bevallig en simpel deed in zijn eigen kring, maar altijd een somber geheim bleef voor den Europeaan, vol stille minachting en onderdrukten haat. En in dat on-intieme, onverwante, zwijgend-vijandige alom was het beste in hem verstikt, en voelde hij niets van het lieve meer, waar hij vroeger in Holland van leefde.

Maar nú, nú, met dien koelen wind zoo luchtig lavend waaiend in zijn lichaam, was het of het mooie levenswillen weer in hem opstond, en er iets in hem vroeg, om weer gelukkig te zijn, om

weer terug te krijgen, wat zoo lang verloren . . . O! Weer liefde te hebben, weer goed te zijn, en o! weer te hebben hartstocht, weer op te vlammen in heerlijken gloed, als die vulkaan daar ginds, zoo hoog in de hemelen, die daar uitbrak in glorie van pracht, brandend een vuur van passie in den nacht! . . . .

Toen opeens een zachte stem:

„Hier is een overjas, Herman . . . Rooms zegt, dat het erg gevaarlijk is als je pas van beneden komt en je doet niets om 's avonds. Wil ik haar je omslaan?”

En ze stond voor hem. Zijn vrouw. Marie.

Zij zag het dadelijk, dat er tranen blonken in zijn oogen.

„Is er wat, Herman . . . huil je . . . wat is er dan?”

Hij wilde zich eerst goedhouden, en ontkennen, maar had er de kracht niet toe. In een plotselinge opwelling sloeg hij zijn arm om haar heen, en kuste haar. —

„— Er is, Marie, dat ik nu eerst voel hoe'n misère ons leven in de laatste jaren geweest is . . . Weet je wel dat ik me hier, in die heerlijke lucht, net voel of ik weer wakker word uit een langen duffen slaap? . . . . Het is of we eigenlijk allebei

langzaam uitgeteerd zijn, al het mooie in ons weg, en we planten zijn geworden, maar bleeke, ziekelijke uitgedroogde planten, zonder kleur . . . . Jij ook, arm kind, als ik eens denk hoe je er vroeger uitzag met je mooie, roode wangen, zoo'n gezond, mooi, frisch kind was je . . . . waarom zijn we niet allebei kunnen blijven liefhebben, Marie . . . het zou hier wel altijd mooi zijn gebleven . . . .”

Zij begreep het in het eerst niet dadelijk. Zij had al die jaren lief en goed voor hem gedaan, omdat ze niet anders kon, omdat nu eenmaal haar natuur dóór was gegaan met liefdoen, in al de misère.

Maar nu beving haar ook opeens een vaag verlangen, in de plotselinge bewustwording, dat haar eigenlijk al die jaren iets onthouden was, waar ze recht op had gehad, en waar ze nu eerst 't gemis van voelde. En met een heel vreemde stem, die hem even, verwonderd, deed schrikken, zeide ze zachtjes smachtend, voor zich uit:

„Ja, weer liefhebben... o! weer liefhebben!...—”

HOOFDSTUK VI.

Wat was het huis vreemd, toen ze weg was!

Alles leek nu ineens zoo leeg, zoo koud, zoo ongezellig, en alle dingen er in waren zoo onverschillig geworden ineens. Vroeger had hij er nooit op gelet, omdat het nu eenmaal altijd zoo voor hem klaar stond, of 't niet anders kón, maar nú voelde hij heel goed, dat het intieme van zijn huis alléén van Marie was gekomen. Het lag aan allerlei kleine dingen: de manier, waarop een stoel stond, waarop een kleedje ergens over lag, waarop de schalen en borden 's middags op tafel stonden. Vooral in zijn eigen kantoor bemerkte hij het. Zij zorgde alléén voor zijn schrijftafel, waar nooit een bediende mocht aankomen. Daar stond altijd alles precies zoo op als hij het wilde hebben, alles altijd bij de hand, en nooit behoefde hij naar iets

te zoeken, wetende waar het was, trouw op zijn vaste plaats. Maar nú was het er een warboel. De „jongen” had nu eens zoogenaamd schoongemaakt en opgeruimd, zoodat het een boven het ander lag, onverschillig opgestapeld. En in het japansche bloemenvaasje achter zijn inktkoker stonden geen bloemen.

's Ochtends, bij het opstaan, begon het al, toen hij zijn schoone, witte pak niet klaar vond liggen. De koffie was lauw in plaats van heet, en smaakte naar dras, en het brood was verbrand in plaats van geroosterd. En in de kamer was alles ineens zoo heel anders, zoo of het er niet op aankwam, zonder intimiteit. Wat was het saai, zoo in je eentje te zitten ontbijten, en eens niets te kunnen zeggen. Hij vergat dat hij tóch altijd weinig praatte aan tafel, en meestal onder 't eten in een krant of een weekblad zat te turen, als er niet over 't een of ander te mopperen viel, alsof Marie's bijzijn er niets toe deed. Maar nu voelde hij dat, al praatte hij weinig tegen haar, het toch het enkele feit van haar naast hem zitten was, dat het eten tot iets gezelligs en vertrouwds maakte. Want nu zij niet aan tafel zat was er een groot leegte om hem en onverschilligheid van

triestig sleur-leven die hem zich eenzaam deden voelen, met iets van droefheid, als van een alleengelaten kind. Wel deden de bedienden schijnbaar alles wat hij vroeg, en had hij maar te commandeeren om iets te krijgen, maar toch was het niet hetzelfde alsof hij het kreeg van Marie. En met verwondering begon hij zich bewust te worden, dat het niet het enkele krijgen was van alle dingen die hij noodig had, dat hem het leven dragelijk en soms zelfs behagelijk maakte, maar dat het eigenlijk alleen de lieve hartelijkheid was, waarmede Marie er voor zorgde. Door de gewoonte van alle dagen had hij er de liefde niet meer van gevoeld, niet anders meer wetende, of het hoorde nu eenmaal zoo. Maar nu Marie weg was en alle dingen alleen op bevel voor hem kwamen, die anders door haar zorgzaamheid vanzelf voor hem klaar stonden, voelde hij pas, wat er met haar uit het huis was gegaan, en hoe onmisbaar zij voor hem was. Nú voelde hij pas, hoe fijn en teêr de atmosfeer is van een vrouw, die zij uitstraalt overal waar ze komt, en hoe haar liefzijn zich verspreidt, als een subtiele geur, overal tot in de nietigste kleinigheden van het huis. Voor den eersten keer besepte hij, wat zij eigenlijk voor

hem geweest was in de laatste, lange indische jaren. En met verschrikking dacht hij er aan, hoe oneindig veel erger dat indische leven voor hem geweest zou zijn, als hij haar eens niet had gehad. Zonder haar koesterende zorg zou hij zeker heelemaal verlopen zijn, of misschien zijn gaan drinken, als zoovelen. Den eersten dag verlangde hij al naar haar, en het verbaasde hem zelf, zoo innig als hij blijkbaar aan haar gehecht was. Hij had het niet gedacht. En hij was er vreemd blij om, alsof hij iets terug had gevonden, dat hij dacht niet meer te bestaan. Hij probeerde er zich tegen te verzetten, wilde zich goed houden, en maakte zich wijs dat het kinderachtig hangen aan sleur was, en dat hij het toch heusch zélf ook wel afkon. Hij trachtte het zich zoo gezellig mogelijk te maken, deed 's avonds of het diner hem best smaakte, en dronk er een fijn merk wijn bij. Maar de avond leek hem toch troosteloos lang en ondragelijk, zoo zonder aanspraak. Toch wilde hij niet uit landerigheid naar de soos loopen, en bleef hij thuis wat werken en lezen.

Maar toen hij den volgenden ochtend opstond, en er niemand was om hem goeden morgen te kussen, en het ontbijt weer zoo onverschillig op

tafel stond, voelde hij het weer zeer hevig. Ook zijn kindje miste hij nu, zijn kleine Miesje, die altijd over hem zat, in haar witte hansopje, stil als een muis aan tafel, want een beetje bang voor hem. En hij kreeg ineens lust om erg lief met haar te doen, haar op zijn knie te nemen, en met haar te spelen, wat hij toch zoo zelden deed. Dien dag werd het gevoel van ongezelligheid tot een vage ontroering van geluk en droetheid samen in hem.

Want met het voelen van een zoo groot gemis, wist hij hoe langer hoe klaarder, dat hij, onder al de loome apathie en de moede onverschilligheid, die hem zoo drukten en zoo prikkelbaar maakten, toch altijd, al was het onbewust, van Marie was blijven houden, veel inniger dan hij dacht, en ook van Miesje, hij, die zich zoo weinig vader voelde. Was er dan een soort sombere beneveling over hem geweest, had er een drukkende, giftige adem gehangen over zijn ziel, die het beste in hem verstikt hield?

Boven, in den tuin van Rooms, toen zoo koele lucht hem omwaaide, had hij het eigenlijk ook al gevoeld. Toen had hij immers zonder te weten waarom, den arm om Marie's schouder geslagen, en inéens in haar bleek, afgemat gezichtje het beeld

gezien van wat zij vroeger was, het blozende, frische meisje van levenslust en gezondheid, dat hij ééns als een minnaar had liefgehad! Om hém te volgen was dit lieve, bloeiende kind van Holland toch medegegaan naar dit onverwante, tropische land, waar het doodende klimaat haar heerlijken bos had verbleekt, en al het mooi van haar gezonde, bloedwarme jeugd vernield had, voor goed. Maar het had hem geïrriteerd, dat ze zoo bleek zag, alsof zij het kon helpen, en hij was er haar minder om gaan vinden, naarmate zij minder aantrekkelijk en gezond was geworden! En den derden dag, dat zij weg was, kwam er een vaag berouw over zijn ziel. Hij voelde, verward door veel egoïstische dingen van gemis en hulpe-loos aléén zijn heen, dat hij zijn vrouw eigenlijk verwaarloosd had, en het nooit had bemerkt, in de doffe verlooming van zijn apathie. En tegelijk voelde hij, nu zij er niet was, wat zij eigenlijk al die jaren in zijn leven geweest was. Hij had zich in Indië altijd zoo eenzaam en verlaten gevonden, maar wat zou hij er geweest zijn zonder Marie? En, nu ze weg was, vond hij ineens het idee van haar weer bij zich te hebben in-gezellig en huiselijk, en stelde hij het zich als een bijzonder pleziertje voor, hoe

het wel zijn zou als ze weer bij hem zat, en thee voor hem schonk. Zeker, het leven in Indië was beroerd, vervelend en sleurig, zonder mooie emoties van kunst en schoonheid. Maar aan den anderen kant was het toch eigenlijk ook een goede leerschool, om twee menschen, man en vrouw, aan elkaar te doen hechten, en elkaar te helpen en te steunen binnenshuis, waar buitenshuis al wat hartelijk en lief en intiem was ontbrak. En hij moest het zich bekennen, Marie had hierin altijd haar uiterste best gedaan, onvermoeid, waar hij het er bij af had gelegd, en onverschillig en bruut-egoïstisch was geworden. Hij had het nooit recht beseft, maar nu ze niet meer bij hem was, en hij daar ineens alleen stond voor alles, begon hij pas te voelen, hoe groot de kleinigheden waren, die ze in liefde voor hem deed. Het was anders dan hij vroeger, dwaas, droomend jongeling, gedacht had, het waren geen groote dingen, van trots, en glorie, en oppermachtige Ikheid, als waarvan verwaten dichters in zelf-aanbidding zongen, en waar hij vroeger zoo meê dweeptte. Verbeeld je, glorie, en oppermachtige Ikheid! . . . . in Indië! Het was te dol! Je mocht al héél blij zijn, als je het sleurleventje dagelijks doorkroop, zonder te gaan drinken of te

gaan spelen, of te gaan groothanzen tegenover je minderen, als de meesten! En Marie had toch eigenlijk altijd heel mooi gedaan, door zichzelf zoo heelemaal weg te denken, en zich aldoor maar af te sloven en uit te putten, om hém maar te helpen.

Voor alles was zij goed geweest, zelfs om een voorwerp te zijn, waaraan hij zijn ontevredenheid kon koelen, en zijn grimmigheid over alles om hem heen kon luchten. Want dat behoorde bij zijn indische, démoraliseerende kwaal, die Wijma de *varietas tropica* noemde van „moral insanity”: te mopperen als een sjagrijnige bourgeois, te mopperen uit puur plezier om giftig te wezen en onaangenaam te zijn. En dit was zóó sterk in hem geworden, dat hij het nu bepaald miste. Maar in zijn eentje tegen de muren zijn gal uit te storten zou tóch geen satisfactie geven, dat voelde hij wel. En naarmate er al méér en méér van die kleine, schijnbaar futiele dingen kwamen, die hij zoo erg miste, en die allen onafscheidelijk waren aan Marie's bij hem zijn, voelde hij schaamte en een droeve pijn, dat hij zóó aan die nietigheidjes van het leven was gaan hechten. Toen zag hij, éven, in, hoe hij de laatste jaren was achteruitgegaan. Wat was hij gevoelig geworden voor de nederige genoegelijheidjes van het leven, wat een evenement waren bij-

voorbeeld de maaltijden voor hem geworden, hoe gewichtig vond hij het, of er wel genoeg suiker en melk in de koffie was, en of de spada geen petroleum had gestolen uit het blik, en of de kokkie geen ketjap in de saus had gedaan. En wat was hij juist grootere en mooiere dingen, van Holland, gaan vergeten! Geheele tijdschriften en boeken, hem gezonden, waren onopengesneden gebleven, de correspondentie met een paar van zijn beste vrienden had hij gestaakt, en dingen, waar heel Europa over in vuur en vlam stond, om zoo te zeggen, interesseerden hem eigenlijk niet eens zoo erg, als de nietigheidjes, of er toch vooral geen leven zou gemaakt worden onder zijn middagdutje, of dat zijn sigaren toch op een droge plek stonden, opdat ze niet door de vocht bedierven. — En hij had nog wel gelachen en gejubeld over een boek dat in Holland over Indië was geschreven, en waarin de indische onverschilligheid was gehekeld. Maar had hij zélf ook niet wat van de vadsige slang gekregen, die na een gulzig verorberd maal haar logge leden neervleit, en dommelig doorsoest in suf vergeten?

De herinnering aan zijn éven daar „boven” zijn bij Rooms bleef hem bij, maar vaag als een mooie droom, die met elken dag al wat verbleekte. Hij wist wél, dat het iets héél, héél heerlijk was geweest, maar

eigenlijk té verrukkelijk, bijna niet meer te gelooven, nu hij weer in de hitte van beneden zat te zweeten, loom en pufferig. Hij trachtte zich soms te vergeefs de twee opgaande lijnen voor te stellen, waarmede de Smeroe uit de vlakke verrees, en die hij toch zóó goed gezien had, dat hij dacht, ze altijd wel te kunnen nateekenen en dan die twee toppen, hoe heeten ze ook weer? O ja, Maha Meroe en Djoengring Sáláká had Rooms gezegd. Uit de éene alleen kwam het vuur. Maar hoe waren ze ook weer?... En hij voelde, hoe zwak zijne herinnering was geworden, en hoe moeilijk het voor hem was, hier dingen te onthouden die hij in Holland nooit zou vergeten hebben....

Van Marie kwamen in 't begin geregeld brieven.

In 't begin erg bezorgd. Of hij alles wel kon vinden wat hij noodig had, of hij wel wist waar dit of dat moest liggen, of hij wel goed eten kreeg, of hij niets miste, en alles wel op de goede plaats was. Toen vertelde ze meer van haar leventje daar, en de menschen, die ze ontmoette. Ze ging veel met Rooms naar naburig tabakslanden. Wat een hartelijk joviale lui waren die koffielui allemaal! Ze vroegen je maar dadelijk te dineeren, lieten een kamer voor je klaar maken als je soms overnachten wou, ja, ze inviteerden

je dadelijk om eens een tijdje te komen logeeren en stelden hun huis voor je open als ze je pas voor de eerste maal hadden gezien. Dát was nu de indische gastvrijheid, waar ze beneden in al die jaren nooit iets van hadden bemerkt, en die ze dan ook voor een fabel waren gaan houden. Maar boven, in de bergen, had ze haar dan toch gevonden, en daar bestond ze wel degelijk, echt en oprecht. Ze had veel pret en was elken dag er op uit. Er was nog een logé gekomen, Lewis, een jonge engelschman, en als Rooms geen tijd had, ging hij overal met haar mede. Hij kende de geheele streek en wist alle mooie plekjes.

Elken dag werden er tochtjes gemaakt, en Marie was een volleerde paardrijdster geworden. Ééns aan een waterval bij Lebacq Rotto was ze erg duizelig geworden, toen ze naar al dat neêrbruisende water ver beneden zich had gekeken, en ze zou zeker gevallen zijn, als Lewis haar niet bijtijds had gegrepen. En met Rooms, Lewis en eene dame van een naburig koffieland had ze eens een geheelen nacht op de Widodaren gezeten, vlak bij den Smeroe-krater, met twee vuur-stroomen aan weerszijden, waar een lava-rivier van boven zich in tweeën deelde. Den gehéelen nacht door had ze het vuur om zich heen zien vallen, waar zij op een veilig plekje zat.

Ze voelde zich heel gezond, schreef ze, en had een kleur gekregen van de frissche lucht. Nooit had je daarboven dat moede, loome gevoel, dat je beneden zoo lam en slaperig maakt. Je reed en liep den geheelen dag in de lekkere lucht, en had een honger als een wolf. Ook Miesje maakte het uitstekend en begon roode wangetjes te krijgen. Het was een waar paradijs, waarin ze nu leefde, en als geheel Indië maar zoo was, zou ze niet eens meer naar Holland terugverlangen.

Kreeg Herman de eerste twee weken bijna elken dag een brief, langzamerhand schreef Marie minder trouw. Het werd om de drie, toen om de vier dagen, en eindelijk duurde het een week, voor hij bericht kreeg, en toen nog maar een heel kort, als in haast geschreven.

Hij wilde zich groot houden, en haar vooral niet laten denken, dat hij nu niet eens een tijdje zonder haar kon. Schreef ze niet, goed, dan zou hij ook niet schrijven, en hij wilde wel eens zien, wie het dan het langst zou uithouden.

Maar inwendig ergerde hij zich. Hij was zoo gewoon aan Marie's bezorgdheid om hem, dat hij zich alleen en verlaten voelde nu ze deed, of ze

dacht, dat hij alles zelf kon beredderen. En, al had hij, om haar gerust te stellen, in 't begin geschreven dat alles thuis goed marcheerde, in waarheid had hij het beroerd, en lag de boel overhoop. Het eten werd hoe langer hoe slechter, de meubels waren vol stof en vuil, en hij bemerkte, dat er uit de linnenkasten gestolen werd. Het huis verloor het weinige intimiteit, dat zij er nog aan hadden kunnen geven, en hij voelde zich als in een hôtel, slecht verzorgd, slecht gevoed, slecht bediend. En na de tweede week was hij, uit pure misère, als zooveel in Indië, naar de soos geloopen. Eerst had hij zich nog een beetje apart gehouden, aan de leestafel, of in een hoekje, maar, om toch in Godsnaam wat aanspraak, hoe dan ook, te hebben, was hij in het gewone, lasterende en vuilbekkende klets-tafelclubje terechtgekomen, en meê gaan paiten*), als een doortrapt indischgast. — Mijn God! Nú begreep hij, hoe zoovéel lui er toe kwamen, aan die afschuwelijke kletstafel te gaan zitten. Het was uit onbewuste ellende, uit wanhoop om hun leêge, mislukte, sleurige misère-bestaantje, omdat ze nergens een intiem, lief home hadden, dat al die kerels daar zaten te schetteren tegen elkaar op, en vuile

*) Bitteren.

moppen taptten als eerstejaars-studenten, die groot willen schijnen. Als al die lui het niet zoo beroerd hadden, en nog iets liefs en moois bezaten om van te leven, dan zaten ze hier niet. En wat voor moois kon er overblijven in die indische ellende van hitte en pestilentie, waar die kerels — vooral die op handelskantoren waren — in mufte benauwde lokalen in het *zweet huns aanschijs zich afbeulden als honden voor hun absente chefs, die in Holland een lui leventje er van leidden?

En ineens, nu hij het zelf zoo beroerd en eenzaam had, voelde hij zich dichter bij die gedegeneerde soos- en kletstafelmenschen, op wie hij altijd zoo diep had nedergezien.

Iederen middag om twaalf uur, en 's avonds voor het eten papte hij nu met „de lui” aan, die hij vroeger zoo zorgvuldig verreed.

En zoo gebeurde het, op een avond, dat het hem gezegd werd door een van de bitter-kameraden:

„Zoo, kerel, nog steeds weduenaar?... Is je vrouw nog altijd boven?”

— „Ja, ze zit daar goed, en ik gun het haar van harte!”

Toen de ander, met de gewone indische quasi geestigheid in zulke dingen:

„En laat jij ze maar zoo alléén, zoo'n jong vrouwtje?... dat is gevaarlijk, hoor!.....”

Herman hoorde hem verwonderd aan, werd niet eens boos, van uiterste verbazing. 't Idee! Gevaarlijk!.... Zijn Marie!.... neen maar, die was goed hoor!.... Stel je voor! Marie!.... Gevaarlijk!....

En de ander, na een tijdje, indisch-nieuwsgierig en schijnbaar onverschillig:

„Zijn er nog meer lui bij Rooms boven?”

— „Ja, een jongmensch, een zekere Lewis, een engelschman van hier. Ik ken hem niet. Maar het moet een heel geschikte vent zijn. Dat schrijft mijn vrouw tenminste.”

En de ander.

„Lewis?... of ik hem ken?... wie zou dien niet kennen.... „de lady-killer” noemen ze hem.... en wat ze al niet van hem vertellen.... alle vrouwen worden dol op hem, zeggen ze..... Pas maar op, hoor, ouwe!.....”

Herman stond boos op.

— „Kom kerel, je bent gek!” zeide hij, en ging nijdig naar huis.

't Idee van dien vent! Dat kwam er nu van als je aan de kletstafel ging zitten! Daar stelde je je nu eenmaal aan zulke dingen bloot!

Toen hij, na het diner, in een langen luierstool een sigaar lag te rooken, betrapte hij er zich op dat hij uit zat te kijken of hij het lantarentje nog niet zag van den postmandoer. Hij had nu in een geheele week geen brief van Marie gehad.

Het was toch eigenlijk heel vreemd, dat er nog altijd niets van haar kwam. Ze was hem leelijk aan 't vergeten. En zij, die altijd zoo overdreven voor hem zorgde, zoo, dat hij 't soms vervelend vond!

Daar kwam de postmandoer.

Niets. Een courant uit Batavia, dat was alles. Hij begreep er niets van.

Zou ze zich boven zoo amuseeren, dat er heelemaal geen tijd overschoot voor een brief? Dan moesten ze haar toch wel in beslag nemen, Rooms en die andere logé, die Lewis, die „lady-killer,” zooals die kerel op de soos hem had genoemd. Ze scheen ook véél met dien vent alleen uit te rijden. Zou ze ook soms? . . . Maar neen, hij leek wel gek, het was te dol om over te denken. Zijn Marie . . . zijn bleeke, vermagerde, uitgesloofde Marie . . . verbeeld je! . . . En als die Lewis zoo'n lady-killer was kon hij toch wel wat beters krijgen . . . Neen, het was gewoon onachtzaamheid, ze had het daar nu goed, daarboven, en ging zeker heelemaal op

in haar lekker leventje . . . en nu kon hij vrijwel stikken . . . dat was de heele kwestie. Hij was ook stom geweest, haar zoo lang te laten weggaan, en allerlei ontbering te lijden in de hitte, als zij hem niet eens meer schreef. En het moest nu maar gauw uit zijn. Hij zou haar heel eenvoudig terugroepen naar de plaats waar zij hoorde, bij haar man, dien ze te volgen had op zijn bevel.

Maar neen, liever eerst eens aan Rooms schrijven, en hem vragen, wat er toch wel aan de hand kon zijn, dat Marie niet meer schreef. Dat was het beste. Misschien was ze wel ziek, dat ze niet schrijven kon, en had ze hem niet ongerust willen maken. Of zóó iets. Hij moest alles maar niet zoo dadelijk in haar nadeel uitleggen. En hij schreef een langen brief aan Rooms, dien hij zelf op de post ging doen, in de bus vlak bij zijn huis. Daarna liep hij nog even de soos in, vond er een paar lui van den Raad, en slobberde een paar geijsde whiskey-soda's. Je moest toch wát doen, en zoo alleen in je huis, zonder vrouw, was het toch veel te ongezellig. Dan liep je vanzelf wel naar de soos. Beter misère met anderen samen, met schijn van vroolijkheid en wat leeg geschetter, dan misère in je eentje. Dan zat je je maar te „verdommen,” zooals ze dat in Indië noemen.

HOOFDSTUK VII.

Twee dagen nadat hij Rooms geschreven had, kwam er antwoord. Het was een dikke brief, erg verward, door iemand geschreven, die niet gewoon was, zijn gedachten juist in woorden weer te geven.

Toen Herman hem uit had, sprong hij op van zijn stoel, en wist van verontwaardiging maar één woord te vinden:

„Godverdomme!”

Rooms had het zoo voorzichtig mogelijk geschreven. Hij was erg bang om indiscreet te zijn, en zich te bemoeien met dingen, die hem niet aangingen. Hij had al lang willen schrijven, ook vóór dat hij Hermans brief kreeg, maar had eigenlijk niet gedurfd. Het was zoo héél pénibel voor hem. Maar nu Herman er zelf om vroeg, en hem vertelde dat Marie niet meer schreef, nu kon hij 't niet meer laten. Welnu

dan, Marie kwam hem in den laatsten tijd zoo vreemd voor, of er iets in haar aan 't gebeuren was, dat ze verbergen wilde en dat haar erg verontrustte. Enfin, hij had er op gelet, had haar goed geöbserveerd. En hij zou het nu maar liever zeggen. Hij was bang, dat ze een beetje onder den indruk van zijn engelschen logé was gekomen. Hij was een beste vent, Lewis, maar een erge flirt, altijd aan 't hofmaken van dames. Dat kon hij nu eenmaal niet laten. Rooms had zijn zaken, en kon er natuurlijk niet altijd bij zijn, moest hen dikwijls alléén laten. Hij wist dat Lewis een gentleman was, die geen gemeene dingen zou doen, daar kende hij hem goed genoeg voor. Maar het was toch altijd gevaarlijk, zoiets, meer voor haar dan voor hem. Hij had nu eenmaal een zekere charme voor vrouwen. En het was maar beter als Herman eens gauw naar boven kwam, en zelf eens een stokje er voor kwam steken. Hij vond het beroerd om dat zoo allemaal aan Herman te moeten schrijven, maar het was toch misschien maar beter.

„Godverdomme!” riep Herman, woedend.

Hoe dúrfde ze, hoe durfde ze . . . .

Hém bedriegen! Hem, Herman de Weert, cocu maken als een vent uit een franschen roman van één negentig! Welzeker, een roman hoor, een echte!

Le mari, l'amant et la femme, alle drie waren ze behoorlijk compleet! Het was fraai!

Dat was nu de bezorgdheid, de aanhankelijkheid van een vrouw! Je moest er maar in gelooven! Zoodra is de gelegenheid niet schoon of de beste vrouw neemt haar kans waar om eens van wat variatie te genieten! Rakkers dat vrouwen toch zijn!

Welzeker, ze had het hem geleverd, hoor! Zij veilig boven op de bergen een amouretje aan 't savou-reeren, en hij goedzakkerig beneden gebleven in de misère!

Zijn eerste sentimenten waren woede en vernedering. Verbeeld je, zoo'n zoogenaamden „mooien man”, zoo'n vlerk van een bellâtre boven hem te verkiezen! Je moest maar smaak hebben! Die Lewis was zeker zoo'n vent met een stierennek en een dikke biceps! Daar houden de vrouwen nu eenmaal van.

Maar hij zou haar wel krijgen! Het zou nu uit zijn voor haar met die aardigheden, en hij zou haar wel mores leeren. Hij zou haar wel eventjes aan 't verstand brengen wie de baas was, dat beloofde hij haar. Hij zou haar eenvoudig gelasten, onmiddellijk met hem terug te gaan, en haar verbieden, dien kerel ooit weer te spreken, of zelfs maar te groeten.

Toen ze van hem weg was, had ze wel gedurfd, en had ze hem bedrogen, maar als hij bij haar was, kroop ze toch weer voor hem weg. Want ze was bang voor hem, dat wist hij. Ze had altijd tegen hem opgezien. Ze had eigenlijk nooit een eigen leven gehad, en altijd alles gedaan wat hij wilde. Hij had maar weêr voor haar te staan en ze was onder zijn indruk. Morgen zou hij even bij den resident aanloopen, zeggen dat zijn vrouw erg ziek was, en dan direct naar boven gaan. Dan zou hij inééns voor haar staan. En dan zou hij wel eens willen zien. Hij voelde zijn handen beven, als om haar aan te pakken, en haar door elkaar te schudden als een stout, geniepig kind. — En tegelijk welde toch een groote droefheid in hem op over een verlies. Wel had hij haar in de laatste jaren verwaarloosd, maar in haar reinheid had hij altijd geloofd. En nu was ook dat weg. Nu was ook het lieve, kuische beeld dat hij van haar had, als Meisje die hém haar maagdelijkheid had gegeven, bezoedeld. Dat was het laatste, het allerlaatste, aan zijn ééns mooie liefde van vroeger gedaan. Nu was ze dan dood voor goed, voor goed, óók in de herinnering...

Want hij geloofde niet in dat hooggeroemde gentleman-zijn van jongelui, als er vrouwen bij te

pas kwamen. Een jonge snuiter, die het met een getrouwde vrouw aanlegt, doet dat niet om bloemetjes te plukken, dat was maar gekheid. En hij wist wel waar zoo'n scharretpartijtje op den duur op neêrkwam. Hij was heusch geen schooljongen meer, en maakte zich geen illusies over zulke dingen. Hij was de dupe, en ze zouden horentjes maken achter zijn rug, als de zaak eens ruchtbaar werd, en hij zou nog uitgelachen worden ook. Le mari cocu is nu eenmaal belachelijk, en de vrouw is de heldin van zoo'n geschiedenis.

Maar hij zou haar, Godorie, wel krijgen! Daar zou je nog grappen van beleven!

Tegelijk verwonderde hij zich, dat ze nog tot zoiets in staat was. Hij had haar altijd veel te oud gevonden voor zulke dingen, niet te oud van jaren, maar van uiterlijk. Ze was zoo bleekjes geworden, en had zulke scherpe trekken gekregen, om den neus en om den mond. En toch scheen ze nog charme te hebben voor zoo'n connaisseur als Lewis moest zijn. In zekeren zin, ondanks al zijn dépit, verhoogde haar dat in zijn oogen, viel ze hem er om mee. Ei! ei! wie had dat nu van Marietje kunnen denken! Was het nu al maar morgen! Hij brandde van verlangen om er op uit te gaan, en inéens

als een groote boeman dreigend voor haar te staan. —

Daar kwam iemand het tuinhek in. Dat mankeerde er nog maar aan. Nu bezoek te krijgen! O! Gelukkig! Het was Wijma. Dat was de eenige, voor wien hij warme vriendschap voelde, zoolang hij in Indië was. — De dokter was veertien dagen naar Batavia geweest, voor familie-aangelegenheden, en was nu dadelijk Herman komen opzoeken, zóó van het station gekomen.

De spada kwam met whiskey-soda en ajer blanda, en al gauw zaten ze in gesprek.

— „En hoe gaat het nu met je ideeën over 't huwelijk, nu je vrouw weg is?” vroeg Wijma ineens. „Heb je nog gewerkt aan die nieuwe brochure, die je wilde beginnen?”

„Welke brochure?”

— „Wel, die brochure over het gemakkelijker maken van de scheiding, je weet wel, waar je het laatst over had. Je beweerde toen immers, dat een huwelijk moest uit zijn zoodra het . . . hoe noemde je het ook weer . . . ? o ja! zoodra het niet meer mooi was tusschen twee menschen.”

„Neen, daar heb ik nog niet aan doorgewerkt,” zei Herman onverschillig, maar toch op ietwat ongeduldigen toon, of hij er af wilde wezen.

Hij vond dat Wijma op 't oogenblik bizonder ongelegen kwam, met dat chapiter over huwelijken.

— „Dan heb je er zeker nog wel eens over nagedacht,” ging Rooms door. „Wat zouden er weinig huwelijken overblijven als ze eens allemaal verbroken werden „als het niet mooi meer was!” Kerel, kerel, wat heb je den laatsten keer door-geslagen daarover!”

Maar dat kon Herman nu weer niet velen.

„Doorgeslagen?” antwoordde hij geraakt. „Dat beken ik volstrekt niet, ik zeg alleen dat ik er niet meer aan gewerkt heb, dat is alles! Maar bij mijn grond-ideeën er over blijf ik. Een huwelijk kan en mag alleen bestaan door wederzijdsche liefde, en al dat geleuter van wet en fatsoen er bij is onzin en onrecht. Alleen liefde kan je laten gelden als recht in het huwelijk, en een ander erken ik niet. Het recht dat de wet je toekent is een schandelijk onrecht, en je daarop beroepen is unfair en onedel, dat blijf ik beweren!”

Maar ineens schrikte hij op, en kon niet verder spreken. Hij had die stellingen weer opgezegd tegen Rooms met volle overtuiging, zooals zooveel keeren vroeger, in zijn zeker weten van hoe het wezen moest en niet anders.

En ineens dacht hij er om, wat hij zoo straks tot zichzelf gezegd had . . . Hij zou Marie wel leeren . . . Hij zou haar wel eens laten zien wie de baas was . . . Hij zou haar gelasten dit, hij zou haar verbieden dat, en zij zou gehoorzamen . . .

Maar als hij nu eens bij zijn eigen principes wilde blijven, dan zou hij al die dingen onmogelijk kunnen doen. Dan was het heel eenvoudig de vraag: „houdt ze nog van je?” of „houdt zeniet meer van je?” En hield ze niet meer van hem, dan moest ze maar van hem weggaan, maar dan kon hij, zonder inkonsekwent te zijn, zich onmogelijk op de wet beroepen, en de heer en meester over haar gaan spelen. — Als hij haar met geweld bij zich wilde houden, en haar imponeeren met groote woorden en burgerlijke ideeën van fatsoen en betamelijkheid, dan was al zijn gepraat over het vrije huwelijk van liefde ook maar leeg geschetter, en niets meer . . . .

Maar dan werd het ook ineens héél anders, wat hem te doen stond. Dan had hij ook alleen naar „boven” te gaan om te zien, hoe het er mede stond. Vergiste Rooms zich en helderde Marie alles op, dan bleef alles bij het oude. Hield Marie niet meer van hem, dan mocht hij haar ook niet

weer mede terugnemen, en ging het hem zelfs niets meer aan wat zij nu verder deed of niet deed. Zoo wilden het tenminste zijn eigen, onverzettelijke principes, streng logisch, op waarheid en recht gegrond . . .

— „Nu kerel, wat ben je ineens stil,” zei Wijma „is er iets niet in den haak met je huwelijks-theorieën?” —

„Waarachtig niet!” antwoordde Herman, „maar om je de waarheid te zeggen, zou ik op 't oogenblik liever over iets anders willen spreken.”

Want hij voelde met spijt en vernedering dat er ineens, nu het er op aankwam, voor hem iets in zijne redeneeringen was gekomen dat, waarom wist hij zelf niet, toch onlogisch en zelfs zeer bedriegelijk leek . . . .

HOOFDSTUK VIII.

Den volgenden morgen zat hij in den trein naar Malang.

Hij was opgestaan met woede in het hart, vastbesloten om sterk en onverbiddelijk te zijn, en zich stipt aan zijne principes te houden. Als Marie durfde bekennen, dat ze het met dien Lewis had gehouden, dan moest ze het ook maar zelf weten, maar dan kon ze ophoepelen, en voor goed . . . .

Maar toen hij weer bij de blauwe bergen kwam, die oprezen uit de vlakte, in zoo kalme, wijze bewustheid, voelde hij zijne stemming zachter worden, verreind door het mooie. — En met de al koeler wordende lucht waaiden zuiverder en beter dingen in zijn ziel. Toen hij in de stoomtrem uit Malang de hoogten opsteeg om de Smeroe, die zoo statiglijk optroonde voor zijne oogen, voelde hij ineens dezelfde stemming weer in hem terugkomen van voor

zes weken . . . . O ja, zoo was het, zoo was het . . . . Hoe'n hevigen impuls had hij toen ook weer gekregen om gelukkig te zijn, hoe'n drang van levenslust was inééns weer in hem opgegolfd! Hij herinnerde zich de opwelling, die hij toen had gekregen, om de armen wijd uit te strekken, en het uit te schreeuwen dat hij weer leven wou, weer leven, en óp wilde staan uit de lange verdooving van jaren! . . . .

En opeens voelde hij heel helder in zich, wat er in Marie moest gebeurd zijn. Ook in háár moest die levenslust, die onstuimige drang naar geluk zijn opgestaan, het onweerstaanbare gevoel, dat Ibsen zoo mooi had ontleed. Ook zij, nog méér eigenlijk dan hij, had een ellendig leven gehad in die stikkende hitte-atmosfeer daar „beneden”, waarin ze niet thuishoorde, en waarin haar fijne, teedere organisme moest uitteeren. Zij had, even goed als hij, misère geleden van apathie, van langzame, fatale verdooving door het sloopende klimaat.

Toen was ze „boven” gekomen, in de heerlijke natuur, in de koele, reine luchten, en de groote schok van plotseling herleven, de onweerstaanbare impuls van geluks-verlangen moest hevig door haar lichaam zijn gegaan, dat nog te zwak was om zich te beheerschen.

En haar liefde voor hem, die niet gevoed was in de laatste jaren, was niet sterk genoeg meer geweest om die verleiding van het plotselinge geluks-willen te weerstaan.

Wat zou hij gedaan hebben, dacht hij ineens, als hij zelf, in de opwinding van die klimaat-verandering, vol van dat levens-enthousiasme, dat hem daar ineens in die hooge luchten bezielde had, alleen daar boven was gebleven met een lieve, beminnelijke, vroolijke vrouw?

Beefde hier niet het geluk als 't ware in de lucht, leek hier niet alles vol van een nieuw, wonder leven, waar al het mooie en lieve van voren af aan weer stond te beginnen?

En met zachter gevoelens was het, dat hij eindelijk het erf van Rooms binnentrad. Het was twee uur, en de rijstafel zou wel juist afgeloopen zijn.

Hij trof Marie met Rooms in de binnengalerij. En hij schrikte van verwondering, zoo héél anders was ze geworden dan vroeger. Het leek ongelooflijk dat een vrouw in zoo korten tijd zoo kon veranderen.

Haar wangen bloosden van gezonde, frissche kleur, de scherpe trekken waren weg van haar gezicht, dat vol en blakend van jeugdig leven was gewor-

den, en ze was een rijpe, bloeiende, begeerlijke vrouw, zooals ze daar voor hem stond. Ze stond als in een atmosfeer van welgedaanheid en volmaakte, gezonde levenskracht. —

En haar zoo te zien, in zoo blakende welvarendeheid, in dien schijn van gezond geluk, waar hij ál dien tijd in de misère was gebleven, irriteerde hem opeens met een hevig opbruisende woede.

Ze had het dus blijkbaar wèl goed gehad, terwijl hij daar beneden ontbering leed!

Zijn binnenkomen verraste èn Rooms èn haar. Alle drie voelden ze, dat er iets gebeuren ging. Marie zag dadelijk aan zijn gezicht dat hij alles vermoedde, al had ze geen idee, hoe hij kon ingelicht zijn. Zij kende die hatelijke, venijnige plooi van zijn lippen, als hij woedend was, en verwachtte, dat hij al dadelijk zou uitbarsten.

Maar hij wilde geen scène maken waar Rooms bij was. En hij praatte even met hem over het weer, over de koffie, en over de reis die hij gedaan had.

Toen zeide Marie dat ze even naar haar kamer ging, en hij bleef nog even bij Rooms, en dronk een kopje koffie. Hij kon het niet over zich krijgen, over de laatste brieven te spreken, die zij gewis-

seld hadden, en Rooms van zijn kant wilde er ook niet over beginnen.

Toen zeide hij, schijnbaar heel kalm, dat hij wat met Marie ging praten, maar inwendig kokend van drift. En hij ging naar de logeerkamer, in de rechter bijgebouwen, waar zij woonde. Hij opende de deur en kwam binnen, bleek, dreigend. Hij verwachtte een zwak, schuldbewust wezentje te zien, angstig voor zijn woede, wegkrimpend voor zijn blik. Maar daar stond zijn kleine vrouwtje, vastberaden, fier opgericht, met een uitdrukking in haar oogen, en een energieke trek om haar mond, dien hij zich ineens van héél vroeger, jaren geleden, herinnerde. Hoe had hij dat ooit kunnen vergeten! Toen hij haar zóó, uit den ouden tijd als ineens weer herboren, terugzag, voelde hij dat zijn zaak zwakker stond dan hij gedacht had. Maar met de bruutheid van het als echtgenoot voor de wet zich heer en meester voelen, barstte hij uit:

„Zoo, vind ik je zóó terug? . . . Zeg, is het wáár, dat je me bedrogen hebt . . . met dien Lewis? . . .”

Ze had éven gebeefd onder de hardheid van zijn stem, maar kwam het weer te boven, met een trotsch gezicht. Ze vroeg hem niet eens, hoe hij aan dat alles was gekomen. „Het is waar,” zei ze flink „ik wil niet die gemeene termen gebruiken die jij gewoon bent . . .

maar als je bedoelt of ik van Lewis houd, dan moet ik ja zeggen. Ik kan er niets aan doen. Het is ineens gekomen. Ik ben er machteloos tegen. Maar ik houd van hem en daarmee uit. Nu wéét je het . . . méér kan ik je niet zeggen . . .”

Klein, frêle wezentje als ze was, stond ze daar zoo dapper en eerlijk haar liefde bekennd, dat hij onwillekeurig voor het eerst na jaren weer wat respect voor haar voelde.

Hij begreep, dat hij kalm moest blijven, wilde hij zich niet kleiner en kleiner voor haar maken. Toch kon hij een lichte ironie niet bedwingen toen hij doorging:

„Zoo, dat is verduiveld gemakkelijk, hè? . . . je houdt van een ander . . . wel zeker, zonder variatie is het leven ook al te eentonig . . . en nu wil je zeker naar dien ander, he? . . . en ik kan achterblijven, met het kind . . .”

Maar pats! tegen hem aan, onverbiddelijk:

„Heb jij dat dan zelf niet altijd verkondigd? Is dat dan soms niet precies wat je zélf altijd hebt beweerd? Heb je daar dan zelf niet in die brochure over geschreven? . . . Je houdt van elkaar of je houdt niet van elkaar . . . dat is het eenige criterium, zei je immers altijd . . . en als je niet meer

van elkaar houdt moet je maar van elkaar af . . . Nu, ik houd van een ander, hoor je 't? . . . 't is misschien slecht en gemeen en verkeerd, al wat je maar wilt, maar 't is zoo . . . en nu zal ik dus weg moeten, volgens je eigen theorieën . . .”

„Dat dénk je maar,” sarde hij, „ik ben nog altijd heer en meester. En als je wegloopt laat ik je heel eenvoudig terughalen . . .”

„Goed, dan laat je me terughalen . . . ik zal ook niet weglopen als jij 't niet goedvindt. Maar van Lewis houden zal ik altijd. Dat zal je me nooit kunnen beletten. En iederen keer dat ik uitga zal ik hem spreken, en dag en nacht aan hem denken . . . Als je het prettig vindt, zoo met me te leven! Ga dan je gang . . .”

Hij stond een oogenblik zonder iets te kunnen zeggen. Opeens was zijn woede verdwenen. Wat stond ze daar mooi in haar oprechtheid, wat een innig accent van waarheid klonk in haar stem! Wat een uitdrukking had haar gezichtje ineens gekregen . . .

Maar groote God! daar was ineens iets terug! . . . daar was het terug, wat hij dood dacht, wat hij nooit meer had denken terug te zien! Dat was Marie van vroeger! Marie, die hij had liefgehad en aanbeden! Daar was ze . . . maar ze was niet meer

voor hem! . . . En opeens, als een bliksemlicht over de nevelen van zijn apathie, zag hij in wat hij al die jaren aan haar misdaan had, en wat een bruijt hij was geworden. Toen vroeg hij, héel niet hard meer, maar bijna deemoedig:

„Heb je dan nooit van me gehouden, Marie?”

„Dat wéét je wel, dat wéét je wel,” barstte zij uit. Zijn plotselinge zachtheid had op haar juist de uitwerking, dat ze haar kalmte verloor. „Ik heb onzinnig, dol van je gehouden. Toen we pas getrouwd waren dacht ik wel eens dat ik heel gauw dood zou gaan, omdat zooveel geluk me veel te onnatuurlijk leek. Maar ineens hier in Indië ben je veranderd. Je weet het zelf niet en ik heb het je ook nooit gezegd. Maar gevoeld heb ik het wèl, o! of ik het gevoeld heb! Je bent ineens koud en onverschillig tegen me geworden, en ik had je toch niets kwaads gedaan! Dacht je dat een vrouw dat niet voelde al zegt ze 't niet? Dat merkt ze dadelijk, aan de kleinste kleinigheid! Omdat ik zoo van je hield heb ik het kunnen dragen. Ik heb alles voor je gedaan wat ik nog kon om goed voor je te zijn. Ik heb voor je huis gezorgd, voor je kleeren, voor je eten, net als de vrouw van een gewoon bourgeois, waar we vroeger zoo om lachten. Toen ik mijn

kind moest krijgen dacht ik dat het beter zou worden, maar het is juist erger begonnen toen Miesje er was. Ik heb heel goed gevoeld dat je eigenlijk nooit veel van het kind gehouden hebt, en dat het je in den weg liep. Toch ben ik doorgegaan met sjouwen en tobben in huis, omdat dit nog het éénige was dat ik voor je doen kon. Hoe ik dat zooveel jaren heb kunnen volhouden begrijp ik nu niet. Zooveel jaren zonder liefde. Want of je het weten wilt of niet, je hebt niet meer van me gehouden de laatste jaren, anders hadt je zoo niet kunnen zijn. Je zat daar maar in die kamer van je te schrijven over vrije huwelijken en vrouwenrechten, en wat al niet meer, maar naar je eigen vrouw zag je niet om! . . . Die was goed genoeg voor het huishouden! . . . Hoe heb ik 't uitgehouden . . . Ik schijn al dien tijd te hebben vergeten, dat ik ook een mensch ben, Herman . . . ik ben een *vrouw*, hoor je, een *vrouw*, en ik heb behoefte aan warmte, aan een lief woord, aan iets hartelijks . . . Dat je een eigen slaapkamer nam was nog zoo verschrikkelijk niet, Herman, . . . *dat* is het heusch alleen niet bij een vrouw, . . . als je maar lief en hartelijk was gebleven, als je maar niet zoo machinaal en koud en slap was geworden . . . ik heb het heel lang in stilte gedragen, maar eindelijk kon

ik niet meer en ben ik ziek geworden... ik wist niet dat het dat was toen ik wegging, ik dacht dat ik nog altijd van je hield... Maar hier boven, toen ik ineens alleen was, hier in die heerlijke, intieme natuur, met al dat moois om me heen, toen ben ik het inééns bewust geworden, dat ons leven leelijk en banaal is geweest de laatste jaren, en dat ik een weggegooid ding voor je was, nergens meer goed voor. En ik ben nog jong, Herman, pas vijf en twintig. Toen is Lewis gekomen en is erg aardig voor me geweest. Zeker, het waren maar kleine dingen. Hij heeft bloemen voor mijn venster gezet, en heeft met me gewandeld, en is erg lief geweest, erg lief; ik had in jaren niets liefs gehad, en ik smachtte er zoo naar! Toen heb ik er om gedacht, hoe jij toch niet meer om mij gaf, en toen ben ik van hém gaan houden! Daar heb je 't nu! Ik kan er niets, niets aan doen. En ik heb het je nu tenminste eerlijk gezegd. Er is nu geen leugen tusschen ons, waar je altijd zoo bang voor bent in je stukken..."

Hij had niet geprobeerd, haar in de rede te vallen, zoo geslagen was hij van haar plotseling uitbarsten. Was dat zijn gehoorzame, stille, vervelende vrouw, die zoo gewoon en banaal voor hem was geworden? Waar kwam nu ineens die gloed vandaan, hoe kwa-

men haar oogen zoo ineens te schitteren? Héél, héél vroeger was ze ook wel zoo geweest, maar dat was lang, lang geleden en dat was juist waar hij zoo van gehouden had! Groote God, zoo hield hij van haar; daar was het ineens terug, en het was te laat, te laat! Het was voor een ander! Hij had het immers niet meer willen hebben, hij had het immers laten liggen, of het versleten en verteerd was!

Met moeite hield hij zich kalm, en bedwong de droefheid, die welde naar zijn oogen. Een kwade gedachte kwam het eerst bij hem op; dat, waar een man dadelijk aan denkt; het minste, maar voor hém het ergste.

„Dan is zeker al alles tusschen jullie gebeurd wat, eh... wat gebeuren kan, hè? Je begrijpt me wel. Wil je dat dan maar ook alsjeblieft nog zeggen?..."

Een blos ging over haar gelaat, van kuischheid, niet van schaamte.

„Neen, Herman, daar denk jij natuurlijk het eerst om, als een echte man. Neen, dat is niet gebeurd, nog niet... Maar dat gaat jou ook niet meer aan... Er is alleen gebeurd, dat ik nu van hem houd.”

De oprechtheid waarmede zij hem aanzag liet niet twijfelen aan haar waarheid.

En haar antwoord luchtte hem op. Dan was het

ook nog zoo erg niet, dacht hij, niet voelend de kleinheid van die opvatting, bij het groote, dat zij niet meer van hem hield. Maar nog eens moest hij het toch vragen:

„Is dat niet gebeurd?... Maar wat dan wel?”

„Je mag me niet uithooren! Voel je dan niet dat je me pijn doet? Ik heb alleen met hem gewandeld, en toen is hij erg lief geweest, en heeft gezegd dat hij van mij hield, en of ik ook van hem houden wou. En méér kan ik je niet zeggen! Doe nu maar wat je wilt en vraag wat je wilt. Ik heb alles verteld wat ik kon. Nu zeg ik niets meer... God, God, Herman, laat me nu alleen!...”

Toen hij, heel groot doend, met veel moeite:

„Goed. Dan zal ik doen zooals je zelf zegt dat het moet. Dan moet je maar van mij weg, en naar hém toe. Nietwaar? De zaak is nu zoo eenvoudig mogelijk!”

En met een slag de deur dicht.

Zoo eenvoudig mogelijk! Ja, heel eenvoudig! Inderdaad! Ze houdt niet meer van je. Ze houdt van een ander. Dús moet ze maar naar dien ander. En dan is de zaak immers in orde! Dan is immers de leugen de wereld uit, en de Waarheid, de heilige, reine Waarheid is weer hersteld! Had hij

zelf niet altijd zoo geschreven? Had hij dat niet in 't publiek, op vrijwel apodictischen toon verkondigd? Maar toen hij daar zoo ineens, aan zichzelf overgelaten, op het voorerf stond, met overal om hem heen zwaar geruisch van boomen, en de bergwind waaiend om zijn gloeiend hoofd, heel eenzaam nu en verlaten in de groote, groote wereld, kwam hem opeens zijn hoogdravend geschrijf van vroeger klein en miserabel nietigjes voor. Haar woorden klonken nog steeds met hetzelfde ernstige geluid van zoeven in zijn ooren.

Nu sliep hij niet meer, nu was hij niet meer verdoofd... niet heet en duf was het nu meer. Koel was zijn hoofd in de reine koude lucht, en een groote bewustheid klaarde helder over zijn ziel. Met een schok, als fel ontwaken uit heeten dommelen in ijskoud water, voelde hij opeens de verschrikkelijke realiteit van wat hij gedaan had. Het was waar, het was waar, groote God, wat dokter Wijma hem altijd gezegd had, wat Marie zoeven zoo onverbiddelijk juist had herhaald. Hij had zijn vrouw verwaarloosd, en dolweg voor de rechten van de vrouw gestreden. Hij had gedroomd van verre, vage, toekomstige dingen, maar het leven vlak bij hem had hij niet gezien! Hij was een domme,

egoïstische bruut geworden, hij, die zoo laag op de anderen neerzag! En nu stond hij daar ook, tot zijn straf, voor het feit, dat hij zijn eigen theorieën moest gaan toepassen. Als hij nu daar nog niet eens den moed toe had was hij nog een lafaard er bij! Dat nooit! Liet hij dien treurigen moed dan toch tenminste nog hebben!

Hij riep een spada, en vroeg, waar toewan Lewis logeerde. Daar was het, in de linker bijgebouwen, aan den overkant. Er was licht op, hij was dus binnen. En op zijn kloppen riep een heldere, sonore mannenstem: „*Come in!*”

De echte rommelkamer van een bachelor. Een tafel vol boeken en paperassen, stoelen met kleëren en ondergoed, laarzen en sloffen overal op den grond. En languit, lijzig in een luierstool, een jongmensch met een erg prettig, open gezicht. Een type van een sportsman. Norfolk jacket, korte broek, gekleurde kousen, en een grijs wollen cap. Tennis rackets, pistolen, een geweer, en een nieuw zadel op een anderen langen stoel.

Herman noemde zijn naam, en ging zitten toen het jongemensch hem beleefd een stoel aanbod. Gelukkig dat Lewis goed hollandsch sprak. Herman

zou den toestand nog pénibeler hebben gevonden als hij engelsch had moeten spreken. Een oogenblik voelde hij zich verlegen en vreemd in die jongelui's omgeving, met dien sportsmanachtigen jongen snuiter voor zich, die zoo heelemaal buiten zijn leven stond. Toen begon hij, trachtende zich een gewichtig air van getrouwd man te geven:

„Ik ben de echtgenoot van mevrouw De Weert.”

De Engelschman boog, zonder iets te zeggen.

Herman ging door:

„U zult wel begrijpen, waarom ik hier kom. Ik heb gehoord, dat u zich de vrijheid gepermitteerd hebt, mijn vrouw het hof te maken, terwijl ik afwezig was, en haar toevertrouwde aan de hoede van mijn vriend Rooms. — U noemt dat in 't engelsch „flirten”, meen ik, maar ik heb er een anderen naam voor. U zult het moeilijk kunnen ontkennen, want mijn vrouw heeft het zelf bekend. Ik ben hier niet gekomen als beleedigd echtgenoot, om met u te duelleeren, of zoo. Dat lijkt mij te belachelijk, en we zouden er niet veel verder door zijn. Ik wou alleen maar eens weten, wat u nu verder denkt te doen ten opzichte van Marie. U moet me dus maar eens ronduit zeggen: Houdt u van Marie? Ja? Dan is de zaak heel eenvoudig. Ik laat me van haar

scheiden — daar zijn in Indië gemakkelijk wegjes op te vinden — en u trouwt haar. Tout simple, nietwaar? Mooier kunt u toch moeilijk verlangen. Dat gescharrel achter mijn rug, dat geniepige geploeter in het duister vind ik ploertig en gemeen, en ik verzeker u dat ik dit niet langer zal dulden. . .”

De Engelschman had hem in de grootste verbazing aangehoord. Hij staarde den vreemden Dutchman aan als een wonderbaarlijk wezen uit een andere wereld, waar hij absoluut geen idee van had. Hij had met het logéetje van Rooms geflirt zooals hij met zoovéél anderen geflirt had. Dat was nu eenmaal zoo zijn natuur. Hij had wat mooie praatjes tegen haar gemaakt, wat met bloemen en complimentjes gewerkt, wat gekust in erg verliefde oogenblikken.

Dat deed je nu eenmaal zoo in de tropen, om je te amuseeren. Verder had hij er nooit over doorgedacht. Het bestaan van zoiets als den man van dat logéetje, hij had er zich geen oogenblik het hoofd mede gebroken.

En daar kwam nu ineens die nooit vermoede meneer, zoo pardoes midden in zijn kamer, maar eventjes vragen of hij het logéetje wilde trouwen! Verbeeld je, hij, Bobby Lewis, trouwen, met een gescheiden vrouw, die al een kind had!

Hij keek Herman nog eens goed aan, om te zien of hij het wel meende. Maar op het bleeke, ernstige gezicht van den Dutchman was niet de minste spot te bemerken. Er was iets in zijn oogen dat hem imponeerde.

„Damn!” mompelde Lewis, toen hij den ernst van de zaak begon in te zien. Maar hij vond niets om te antwoorden op de dolle vraag die hem was gedaan.

Herman zweeg een poos, wachtende op antwoord, maar toen Lewis niets kon zeggen, en vlegelachtig verlegen op zijn nagels begon te bijten, ging hij heftiger voort, in het bewustzijn van hier zedelijk de sterkste te zijn:

„U hebt er zeker niet veel lust in, dat begrijp ik. Het is heel aardig voor jongelui, om met getrouwde vrouwen te scharrelen, dat geeft hun een zeker cachet, en staat gekleed tegenover hun vrienden. Het is altijd een prettige rol, dien iedereen applaudisseert, en de bedrogen echtgenoot is per se altijd belachelijk. Maar hebt u nooit eens nagedacht over het ontzaglijk ploertige en lafhartige wat er in zit, om een man zijn vrouw af te nemen in 't geniep? Als ik u verdacht van iets uit mijn zak gerold te hebben of iets gestolen uit mijn huis, zoudt u woedend opvliegen. Maar het zou toch veel gemeener en laffer van u

zijn, om mij mijn vrouw af te stelen, achter mijn rug haar het hoofd op hol te brengen, en, op het laatst, haar als een gewone prostituée tot uw tijdelijke maitresse te maken. Neen, val mij niet in de rede, ik wéét wel dat dit Goddank nog niet gebeurd is, maar het had kunnen gebeuren en het liep er toch naar toe op den duur . . . Ik vermoed dat u eigenlijk nooit over het ignobele van dat zoogenaamde flirten hebt gedacht. U bent jong, en denkt zeker niet zoo na bij al uw handelingen. Anders zoudt u wel inzien hoe doortrapt ploertig het zou geweest zijn, hier misbruik van mijn vrouw te maken, en haar dan later weer gewoon als mijn vrouw te laten doorgaan zonder dat ik er iets van wist, — ploertig tegenover haar en tegenover mij. Ik ben niet van plan om voor le mari cocu te spelen, dat heb ik u te verzekeren. En dus heb ik u één ding te zeggen. Als u zooveel van mijn vrouw houdt dat u niet meer buiten haar kunt, heel goed, dan zal ik scheiden, en kunt u haar trouwen. Maar, bij God! als u dat niet wilt, dan zal het geknoei ook voor goed uit zijn, en als u de pretentie hebt een gentleman te zijn, dan zult u me op uw eerewoord beloven, nooit meer een poging te doen om mijn vrouw ooit weer te ontmoeten. U hebt nu maar te kiezen, één van

de twee, anders zou ik genoodzaakt zijn, u *niet* als een gentleman te beschouwen, en u te behandelen zooals men een inbreker doet of een dief, dien men betrapt . . .”

Maar Bobby Lewis, lichthartige, onbeduidende flirt als hij mocht zijn, *was* een gentleman. Hij had naar Herman zitten luisteren als een schooljongen, die opeens zijn meester van allerlei onverwachte, vreemde dingen hoort vertellen, die nog heelemaal nieuw voor hem zijn. Nooit had hij zijn hofmakerij aan getrouwde vrouwen van dien kant beschouwd. En, goeie kerel als hij au fond was, vond hij het ellendig dat hij Herman zooveel leed had gedaan. Door den hooghartigen trots van den Dutchman heen voelde hij heel goed de pijn die er achter zat. En zooals Herman daar stond, hoog opgericht, met zoo'n flux de bouche in zijn verontwaardiging alles zeggende wat hij te zeggen had, was hij een mooie figuur. „A fine chap,” dacht Lewis onwillekeurig, met die bewondering voor kracht en flinkheid die ieder Engelschman eigen is. Zelfs toen Herman eindigde met een bedreiging voelde hij eerder sympathie voor hem dan boosheid.

Toen loyaal-eenvoudig, zooals in zijn aard lag, liep Lewis op Herman toe.

„Het spijt mij wat er tusschen uw vrouw en mij gebeurd is,” zei hij eerlijk. „Ik beken u graag, dat ik lichtzinnig geweest ben, en eigenlijk heelemaal niet over mijn handelingen heb nagedacht. Nu dank ik u dat u er mij op gewezen hebt. Morgen vroeg zal ik weggaan, en ik geef u mijn woord dat ik nooit probeeren zal uw vrouw terug te zien.”

Dat had Herman niet verwacht. Toen hij den jongenkerel met zoo'n loyaal gezicht met uitgestrekte hand op hem zag toekomen, drukte hij die met warmte. Zij keken elkaar nog even aan. En een vreemde sympathie vloeide tusschen hen, die het pénibele van hun gesprek heel zacht deed verdwijnen. Toen ging Herman haastig de kamer uit en stond weer buiten. Ruischende boomen, langzaam-drijvende wolkenwaden om de Smeroe, en de koele bergwind zacht langs zijn wangen. Hij voelde zich heel niet boos en opgewonden meer, zooals straks. Het eerlijke, openhartige antwoord van Lewis had hem aangedaan met een verteedering, die hij in jaren niet had gevoeld, en zijn belofte, Marie niet weer te zien, had hem gerustgesteld. Nu zou hij haar dus toch nog kunnen houden! Ze was dus nog niet voor goed verloren . . . .

Plotseling stonden de tranen hem in de oogen,

en hij moest zich inhouden om het niet ineens uit te schreeuwen van verrassing. Hij hield dus nog van haar! Hij was bang geweest, doodsbang dat ze weg zou gaan! Wat had ze daar mooi tegenover hem gestaan, wat hadden haar oogen heerlijk geblonken! Maar dan was er niets, niets weg! Dan had hij geslapen, bruoit, dof geslapen al die jaren lang. Want nu ze van hem weg wou, nu voelde hij ineens dat het niet kón, dat ze móést blijven, dat hij haar nooit, nooit zou kunnen missen. Arm kind! Wat had ze niet moeten lijden onder zijn onverschilligheid! Wat weinig moest ze van hem gekregen hebben voor liefs en hartelijks, dat ze op zoo'n slungel van een sportsman had kunnen verlieven, die niet eens serieus van haar hield. Gelukkig, gelukkig, dat hij nog bijtijds was wakker geworden!

Maar hoe moest het nu, als ze wist dat Lewis weg was, en haar niet meer zien wilde? Hij moest het haar morgen ochtend vertellen, als hij weg was, haar goed-duidelijk uitleggen, dat ze maar een voorbijgaande flirt voor hem geweest was. Dan zou ze natuurlijk woedend op Lewis worden, en vanzelf weer van haar eigen man gaan houden. Dat kon niet anders. Nu maar gezellig een sigaar gaan rooken bij Rooms, en dan kalm naar bed gaan.

Het zou nog wel terecht komen. Wat goed, dat de kerel niet verliefd op haar was! Verbeeld je eens, dat hij haar had willen trouwen, en dat hij bijvoorbeeld met haar wilde wegloopen! Dan had hij, om aan zijn eigen principes trouw te blijven, natuurlijk wel moeten toestemmen in eene scheiding, en hij zou haar verloren hebben. Hij had zulke dingen vroeger immers altijd zoo heel eenvoudig gevonden. Je houdt van mekaar of je houdt niet van mekaar, dat was het éénige, waar je mee hadt te rekenen. En hou je van een ander, dan was het voor den verlatene wel heel beroerd natuurlijk, maar dan kon hij toch nooit zoogenaamde civiele rechten laten gelden, die voortsproten uit zoiets barbaarsch en bourgeois als een huwelijk. Dat zou niet aangaan voor een eerlijk, vrij man.

Maar gelukkig, het was zoo ver niet gekomen. Nu Lewis haar vrijwillig opgaf was er natuurlijk geen kwestie meer van dat zij ooit met hem samen zou gaan leven.

En hij wist niet eens meer, wat grooter was, zijn spijtig verdriet over het gebeurde, of de vreugde van zijne ontdekking, dat hij haar nog liefhad. In de laatste jaren was het geweest, of zij eigenlijk eene andere Marie was dan die van vroeger uit Holland.

Maar nu, inééns, juist toen ze zoo fier tegenover hem had gestaan, was het weer teruggekomen. Haar onderworpen lijdzaamheid en slaafsche dienarij hadden haar eigenlijk minder gemaakt in zijne oogen, en de charme van het meisje van vroeger, tot wie hij in vereering opzag, was er door gebroken. En nu, door hare trotsche oprijzing, door haar dapper tegenover hem staan, was die charme ineens weer teruggekomen, en voelde hij weer respect voor haar.

Maar hoe het nu verder gaan moest was hem nog niet duidelijk. Hij moest maar beginnen met haar hier weg te nemen uit de omgeving, waar zij met Lewis overal had rondgedwaald, en waar ieder plekje haar natuurlijk aan hem zou herinneren.

En hij ging direct weer naar haar kamer.

„Ik heb je te vertellen,” zeide hij op autoritair toon, „dat je morgen ochtend hier vertrekt en met me meegaat naar Soerabaia. Je roman hier is nu uit, dat moet je je voor goed in je hoofd prenten. En je mooie Lewis gaat van avond al weg, op mijn verzoek.”

Ze schrikte op.

Hij verwachtte, dat ze nu uit zou vallen, hem verantwoording vragen over wat er tusschen hem en Lewis gebeurd was, en een woedende scène

er om maken. Maar zij herstelde zich en hield zich in.

„Zoo,” zeide ze alleen.

„Je zult zeker wel zoo goed zijn, je koffers te pakken, en te zorgen, dat morgen vroeg alles klaar is,” ging hij door. „Om negen uur precies zal ik de paarden en de karretjes bestellen.”

„Goed,” zeide ze kalm. „Maar onthoud wat ik je gezegd heb. Ik houd van Lewis. En al moet ik met je meê, waar ook naar toe, dat kan je me tóch niet afnemen.”

Hij voelde zijn woede weer opkomen en kreeg eene opwelling om haar te slaan, terwijl hij haar toch inwendig weer bewonderde ook, om haar flinkheid. Maar hij bedwong zich nog bijtijds, en zeide alleen nog even laf-treiterig als een kwâjongen:

„Ga je gang maar, hoor! Je zult hem toch nooit meer terugzien, hoor, en je krijgt hem toch niet!”

Toen liep hij de kamer uit, en ging bij Rooms een whiskey-soda drinken.

„Wij zullen maar niet over die beroerde kwestie van Marie en Lewis spreken,” zeide hij, „maar toch dank ik je, dat je me gewaarschuwd hebt. Hij heeft beloofd, geen poging meer te doen om haar te zien, en ik moet zeggen dat hij me voorkomt een echte gentleman te zijn.”

„Dat is hij ook,” antwoordde Rooms. „Hij denkt alleen maar erg weinig na bij zijn flirtavonturen. En je moet niet vergeten dat het succes zoo'n jongen bederft. In Prigen moet hij allerlei geschiedenissen achter den rug hebben, en op die manier zal hij au fond toch ook eigenlijk weinig idee van de vrouwen hebben gekregen. Maar toch is hij een beste kerel en als hij zijn woord heeft gegeven dat hij zich op een afstand zal houden, kan je er absoluut op aan dat hij het houden zal ook.”

En inderdaad, denzelfden avond kwam Lewis afscheid nemen van zijn gastheer. Hij vond het heerlijk, zeide hij, zoo'n tochtje in den maneschijn. En hij ging nu eens een veertien dagen naar Tosari, en dan het Yang-plateau eens op. Vooreerst had hij nog geen lust weêr naar de hitte van beneden af te dalen.

Herman begreep hem. Hij zou dus de eerste maanden niet in Soerabaia komen, om Marie niet te zien.

En weêr kon hij de hand niet weigeren, die de jonge Engelschman hem ten afscheid aanbood.

HOOFDSTUK IX.

Den volgenden morgen was alles gereed.

De koffers waren behoorlijk gepakt, en Marie stond precies om negen uur klaar met de baboe en het kind.

Zij stapte zwijgend met Herman in het wagentje, dat dadelijk voorthotste, den hobbeligen bergweg langs, naar beneden. De baboe volgde in het andere karretje met het kind. Vlak naast elkander zaten zij in de nauwe ruimte, zoodat hunne knieën elkaar be-roerden, en toch, hoe vèr van elkaar, dacht hij, hoe veel verder nog dan twee vreemden! Hij had slecht geslapen, en was opgestaan met een kwaadaardig humeur.

Haar zwijgen en haar waardig, hautain air irri-teerden hem, en hij gevoelde een behoefte, die stilte in haar te verstoren en haar tot heftigheid neër te halen.

„Ziezoo, daar gaan we nu,” zei hij bruant, „zeg Soember Kareng nu maar voor goed adieu, hoor! Die interessante geschiedenis is nu afgelopen, en nu habis perkara, zooals ze hier zeggen. En als die mooie meneer nu ooit weer beneden is, heb je niets meer met hem te maken, versta je, en je zult zeker wel zoo verstandig zijn, hem niet meer te groeten als hij soms ooit in de buurt komt. Ik verbied je heel eenvoudig, met dien Lewis ooit weer te spreken, hoor je, *ik verbied het je!*”

Ze keek hem eens even aan, tusschen haar half gesloten oogleden door, zooals ze een vreemde zou hebben aangekeken, dien ze niet al te best begreep. En zei toen heel kalm:

„Je verbiedt het me?”

— „Ja, ik verbied het je, begrepen?”

„Als wat?”

— „Als je man; als je man heb ik het recht je te verbieden, en je te bevelen, je waardigheid als de vrouw die mijn naam draagt en mijne sociale positie op moet houden niet te grabbelen te gooien.”

Hij zeide dit met een zekere ietwat militaire autoriteit in zijn stem, met het hoofd een beetje achter-over, en zijn borst vooruit, om zich een imponeerende houding te geven.

„Ah,” antwoordde ze heel zachtjes, alsof ze er nú achter was, maar met iets lichtelijk spottends, dat hem nog nijdiger maakte.

— „Ik wil niet dat ik een bijdrage ga leveren voor de chronique scandaleuse van de indische kletstafels,” ging hij voort. „Dat mankeerde er waarachtig nog maar aan. Je begrijpt, wat een lol de lui zouden hebben. Ik zou gewoon niet meer op straat kunnen loopen. Ze zouden achter mijn rug horentjes op hun hoofd maken. Ik zou dan de held zijn van een franschen roman, le mari cocu, zooals ze dat noemen, Lewis zou de amant zijn, en jij de schalksche épouse, die van een pretje houdt! Zeker! zeker! dat zou wel aardig zijn! Maar er komt niets van in, hoor, niets, ik bedank er feestelijk voor! Je zult mijn naam en positie respecteeren, en je plichten van getrouwde vrouw vervullen. Het is nu héél aardig geweest daarboven, zoo voor de variatie, maar gelukkig heb ik er nog bij tijds een stokje voor gestoken. Het werd dan ook tijd!”

Zij antwoordde niet, maar bleef kalmpjes voor zich uit kijken. En hij voelde zijn woede hooger in zich opbruisen, naarmate hij haar in stilte meer bewonderde. Want heimelijk bewonderde hij haar. Hij vond er wèl iets in, hij respecteerde het, die

trotsche houding van haar, die hij zoo weinig in haar verwacht had. Ze viel hem eigenlijk mede. Dat eeuwig onderdanig zijn van vroeger, die lijdzame passiviteit waren hem al lang de keel uit gaan hangen. En met een perverse verfijndheid van gedegene-reerden man, vond hij haar zelfs als vrouw begeerlijker naarmate er wat meer fut in haar was gekomen, en zij niet meer van hem wilde weten. Hij voelde ook inwendig heel goed, hoe lomp-burgerlijk al zijn argumenten waren, maar juist die fijne hooghartigheid van haar prikkelde hem om nu eens echt bruuw te zijn, als een sterke man tegen een zwakke vrouw.

— „Kijk nu maar niet als de beleedigde onschuld,” sarde hij, „en hul je nu maar niet in zoo'n hemelsche waardigheid, want het is heusch niets bizonders, wat je hebt uitgehaald! Denk dat nu maar niet, hoor! Het is een heel gewoon scharretpartijtje, zooals dat zoo véél in Indië voorkomt, en het komt op heel gewone, ordinaire dingen neer. Die Lewis is natuurlijk een heerlijke kerel, zooals jullie, vrouwen, een kerel mooi vinden, zoiets van een stierennek, en een paar dikke armen, en gespierde beenen, en een breede borst. Zoo'n stuk brute, logge natuurkracht, dat trekt vrouwen nu eenmaal aan, en daar kan ik niet tegen op, dat weet ik wel. Maar anders

dan een hoop spieren en vleesch is hij ook niet. 't Is me wat moois!"

Een blosje van verontwaardiging kwam op haar wangen. Maar ze hield zich in, en zeide alleen fijntjes:

„Hij zou in alle geval zóó niet tegen een vrouw praten als jij nu doet!"

— „Neen! natuurlijk niet! Hij kan beter smoezelen en complimentjes maken, en al die flauwigheden, waar jullie van houden!"

Dat „jullie" was „de vrouwen" in 't algemeen; hij sprak het dan ook uit met den verpletterenden sneer van een zooveel superieurder mannelijk wezen. En hij raasde door:

„Het mankeerde er nog maar aan, dat je ging beweren dat hij een gentleman was! Het is dan ook erg fair, hè? om iemand achter zijn rug zijn vrouw af te troggelen, en van het bezit van een ander te profiteeren. Weet je wel, dat zulke lui nooit trouwen? Dat is hun veel te lastig! Ze weten wel een gemakkelijker en goedkooper wegje, en profiteeren liever van de vrouwen van anderen! En je moet nu niet denken dat je de éérste van hem bent, hoor! Je bent maar één uit de velen, en na jou een ander. Ik ken die soort lui!"

Zij bloosde even van verontwaardiging, maar

antwoordde niet. — En dit zwijgen irriteerde hem meer dan het heftigste antwoord zou hebben gedaan. Hij werd nu nog grover.

„Het is natuurlijk niet fijn genoeg voor zoo'n jongen snuiter om altijd van die bruine njais en kazernemeiden er op na te moeten houden. Ze willen dan voor de variatie ook wel weer eens wat blanks hebben. En daar zijn jullie, getrouwde vrouwen, dan goed voor. Als je dát nu maar eens inzag!"

Zoo raasde hij door, al grover en bruter wordend onder haar verachtelijk stilzwijgen, dat hem tot het uiterste bracht. Maar onder al het schelden door hield hij heel duidelijk het bewustzijn, dat hij handelde als een vlegel, unfair en ungentlemanlike, zoowel tegenover haar als tegenover Lewis, die zich zoo loyaal tegen hem had gehouden. Als Lewis zijn woord hield, en geen poging meer deed om haar te zien, had hij niet het recht, hem achter zijn rug zoo te bekladden en te beleedigen. Maar juist het idee, dat hij, ondanks al het onrecht, dat hem scheen te zijn aangedaan, toch geen gelijk had eigenlijk, maakte hem nog woedender. En hij voelde een kwâjongsachtige opwelling, om Marie een klap te geven, en haar af te rossen, als een kwaje meid. Maar hij liet het, om den koetsier, en om de baboe,

die in het andere karretje achteraan kwam, met het kind.

Toen hij aldoor maar geen antwoord kreeg, hield hij vanzelf ten laatste op met schelden en uitvallen, nu en dan alleen een vloek uitstootende, of een vage verwensching.

En, uit verveling, begon hij om zich heen te zien, of er niets bizonders was te kijken op den weg. Ze reden nu door struiken en lage boschjes, de helling van den berg af. En hij vond het nu benauwend worden, dat gehots over die hobbelige wegjes, tusschen die eentonige rijen struikjes.

Opeens kwam het wagentje, even vóór het station Dampit, op een grooten, wijden weg, en het geheele landschap ging wijd open, in een glorie van pracht.

Vlak voor hem, beneden in de laagte, strekten blinkende, groene sawahs zich uit naar wijden, wijden horizon, waartegen de blauwe vormen statiglijk oprezen van grandioze bergen, de Kawi, de Kloet, de Wilis, de Indorowatti, de Ardjoena, en al de heilige goden-gevaarten van Java. Rechts rees de Smeroe glorieus omhoog, met erachter de uitloopers van de Tengger, en links golfdn de lijnen van het Zuider-gebergte trots langs de lucht. En die machtige majesteit van bergen en luchten kwam

onverwachts zoo ontzaglijk overweldigend voor zijn ziel, dat hij zich opeens bang voelde als een kindje, dat stout is geweest. Hoe groot stond dat daar alles opgerezen, wat een wijsheid en wèlbewustheid daar ineens om hem heen, waar hij als een arm, nietig schepseltje, met zijn kleine verdrietjes en woedetjes, kwam aansukkelen in die groote, groote natuur! En ineens was zijn onbesuisde drift geweken en hij voelde, alsof hij zich schaamde, tegenover al dat sterke en machtige om hem heen. O! Waarom kon hij niet zijn als die bergen daar, hoog boven alles uitstaande, in zoo trotsche lijning, zwijgend en onbewogen, in eeuwige rust, wyl het gewoel der wolken voorbijggaat, wèg in het niet? En een gevoel van stumperigheid kwam over hem, van pieterigheid, dat hij daar als teleurgesteld menschje in zoo'n penibelen toestand was, en zich zoo opwond en klein-woedend maakte, daar midden in het eindeloze van de wereld. Hij had nu ineens kunnen uithuilen bij Marie, wanhopig over zijn kleinheid, over het stakkerige van mensch zijn en smartjes hebben, in plaats van hoog en machtig er boven uit te rijzen, zwijgend en wèlbewust....

En hij zeide niets meer, ging stil in de stoomtrem naar Malang, en uitte geen enkel hatelijk woord.

meer, den ganschen eentonigen, langzamen tocht.

Eindelijk waren zij aan het station Goebeng en stapten zij uit. Nu nog de triestige gang in een vervuilde indische „kossong” en zij waren terug in hun huis op Simpang.

Herman was het laatste uur stil geweest en had met een air van beleedigden trots haar enkel maar nu en dan streng aangezien. En zij had zwijgend voor zich uit zitten staren, verdiept in gedachten.

„Ziezoo, nu zijn we weer thuis,” zeide hij ernstig. „Nu ben je weer waar je hoort, Marie, bij je man en je kind.”

Zij zeide niets terug en ging naar haar slaapkamer. De baboe wandelde nog wat met het kind op het erf, dat naar de konijntjes wilde zien, en de kippen en de duiven. Hij volgde haar door de opengelaten deur. Marie deed haar manteltje uit, en stond in haar eenvoudig wit katoentje. Zij keek de dingen om zich heen verwonderd aan als kende zij ze eigenlijk niet meer en trachtte zij zich te herinneren. Herman schrikte van die vreemde uitdrukking in haar oogen, en een vaag voorgevoel van gevaar, dat hij nog niet eens durfde formuleeren, deed hem huiveren van angst. Als ze eens...? Maar hij durfde er niet aan denken. Het zou té verschrikkelijk zijn...

En ineens, door de rilling van die angstige gedachte, kwam al het opgekropte verdriet van de laatste dagen, in hem uitsnikkend over zijn opéens gebroken trots heen, en in een gehéele overgave van lafheid en berouw knielde hij voor haar neder, en zoende haar hand.

„Marie, kijk, nu ben ik niet boos meer... hier is ons eigen huisje weêr, kijk nu eens goed alles aan, je kent het toch nog wel... laten we nu niet allebei zoo dom zijn... het is waar, ik ben misschien wel een beetje bruut geweest... ik was niet lief genoeg tegen je.... maar ik kon het niet helpen, heusch niet, vrouwtje... en ik zal het wel weer goedmaken.... toé, wil je het nog eens probeeren.... het kan nog zoo goed worden.... toe, probeer het nog eens, wil je, lieve....?”

Ze keek hem verwonderd aan, en besepte het nog niet. Zoo had ze hem nog nooit gezien, hij, altijd zoo groot en trotsch tegen haar, om tegen op te zien. Toen, langzaam, langzaam, steeds hem aankijkende, begon ze te begrijpen dat hij leed, misschien niet mooi, misschien zelfzuchtig, maar toch dat hij leed. Inéens was het haar, of hij nu nog kleiner voor haar werd, hoewel zij nu toch eigenlijk dichterbij hem was dan ooit vroeger. En voor

het eerst in haar leven voelde zij medelijden voor hem, als voor een medemensch. Het was zonder boosheid, meer troostend en weemoedig, toen zij zeide:

„Het kan niet meer, Herman, het kan toch niet meer . . . . het is verschrikkelijk, ik wéét het, maar ik kan er niets aan doen . . . . ik houd niet meer van je, ik houd van een ander . . . . ik kan niet van twee tegelijk houden, en mijn hart verdeelen . . . . ik wil het wel probeeren, en hier met je samen blijven een tijdje, om te zien of het gaat, maar dat kan tóch nooit goed worden . . . . je hebt me dat zelf toch altijd geleerd, en je kunt het weten . . . . ik kan nu wel weer hier blijven, en voor alles zorgen en zoo, maar als vroeger wordt het toch niet . . . . en het is véél beter dat je me laat gaan . . . .”

Hij werd niet woedend meer, als de vorige dagen, maar bleef vleien, als een kind, dat zijn zin wil hebben.

„Neen, Marie, toe, niet weggaan . . . . bij me blijven . . . . het kan me niet schelen, wat ik je geleerd heb; ik wist toen eigenlijk nog niets . . . . nu voel ik alleen dat je niet weg moet gaan, dat je nog bij me moet blijven . . . . je hebt toch altijd van me gehouden, zooveel jaren lang, dat gaat toch maar niet ineens zoo maar weg . . . . ik heb 't mis-

schien een beetje bedorven, maar ik zal het goed maken, heusch, heusch, ik kan nog wel lief zijn, ik ben het nog niet vergeten . . . . ik zal weer net zoo lief zijn als héél vroeger, en dan zal je wel weer van me houden . . . .”

Hij gaf zich nu geheel over, op genade of ongenade, zich kleinmakend als een kind, onder de overweldiging van zijn verdriet. Snikken stuipten in hem op en groote tranen liepen over zijn wangen.

Zij zag heel goed dat hij pijn had, en haar medelijden werd grooter en grooter. Maar tegelijkertijd wist zij al zekerder en zekerder dat het weg was voor goed, wat zij ééns voor hem voelde, dat aanbidden en bewonderen van een meisje voor een heel groot man, dat deemoedige opzien in heilige vrees en eerbied, waarmede haar liefde voor hem begonnen was. En van weemoed over wat zij had verloren, huilde zij ook even, heel zachtjes, en streefde medelijdend met haar hand over zijn haar, zooals zij het een broertje zou hebben gedaan, die verdriet had.

Toen ging ze de kamer uit, en vroeg naar het kind, terwijl Herman alleen bleef, snikkende en weenende, in de ruïne van zijn trots en zijn hooghartigheid, als een heel gewoon, poover mensch, dat pijn heeft.

HOOFDSTUK X.

Binnen een paar uren was alles in het huis weer op orde gekomen, en de verschillende dingen stonden weêr allen op hun gewone plaats. Het leek wel, of nu de gewone sleur van vroeger weêr zou beginnen, het opstaan, het ontbijten, het lummelen, de rijsttafel, het slapen, het weer opstaan, het éven wandelen, het avondeten, het nasoezen in een luien stoel, met een whiskey-soda, en het weêr slapen gaan. — Marie kwam op tijd aan het eten, en was weer eerst in de keuken gegaan, om te zien of alles wel in orde was. Het eten was nu ook weer goed, en alles leek om Herman heen, of het zich nu wel weêr gevoegd had in den natuurlijken loop der gebeurlijkheden van alle dag. Hij praatte met haar over allerlei gewone onderwerpen, en zij was kalm, en teruggetrokken, maar niet onvriendelijk. Met wel-

behagen stak hij na het diner een fijne Havanah op en strekte zich lui uit om genoeglijk te digereeren. Zij bracht hem, net als vroeger, zijn kopje koffie, heerlijk klaargemaakt, precies zooals hij het hebben wou, dat nu, na het lange gemis, nog véél lekkerder smaakte dan anders.

En hij dacht, dat het op den duur toch alles wel weer zou terecht komen. Nu Lewis goed en wel buiten haar bereik was, en zij weer in haar huishoudentje zat, zou ze zich vanzelf wel weer moeten voegen in de vaste gewoonte-vormen van vroeger, dat kon niet anders. Hij vond zijn huis nu ook wel weêr gezellig, zoo met al dat helder brandende gasgloeilicht, en alle dingen weer op hun plaats, en zijn vrouw weer thuis, zooals het hoorde. Het was een kleine, gevaarlijke interruptie geweest. Maar nu kon het leven wel weer geleidelijk beginnen, vond hij.

Hij verwonderde zich wel een beetje, dat Marie weer zoo inééns was bijgekomen. Een paar uren geleden had ze nog gezegd, dat het niet gaan zou. En toch was ze blijkbaar weer gewillig aan haar huishouden gegaan. Dat was een goed teeken.

Maar hij moest het nu ook eens een beetje gaan apprecieeren, dat nam hij zich nu heilig voor. Hij

moest nu wat inschikkelijk worden, en niet meer zoo'n bullebak wezen, maar zijn vrouwtje toonen, dat hij blij was en tevreden met alles, wat ze voor hem deed. Hij had nu ingezien, dat hij haar verwaarloosd had en dat moest hij nu ook gaan toonen. Als zij zag, dat hij zich beterde, en alles deed, om goed te maken, wat hij had bedorven, zou ze dien vreemden snoeshaan vanzelf wel weer vergeten, en de oude van vroeger voor hem zijn. Maar natuurlijk zou hij een beetje geduld moeten hebben. Zoo inééns zou het maar niet dadelijk gaan. Dat behoefde dan ook niet.

En onder het digereeren van zijn goed diner, met de geurige wolkjes van zijn Havanah droomerig om zijn hoofd, begon hij langzaam aan te bekomen van al den schrik en de onrust, die hij de laatste dagen had uitgestaan. Verbeeld je toch eens, dat ze weg was geloopen of zoo! Wat had hij dan toch moeten beginnen! Maar gelukkig, ze wás er nog, hoor, en het kwam wel weer in orde. Ze zat, schijnbaar heel rustig en huiselijk, in een wijde, witte ochtendjapon op een rieten rustbank, bezig met wat kindergoed te verstellen van Miesje. Het was heel stil in de kamer, en roerloos stonden de boomen buiten. Het monotone getjierp van de krekels, met droomerig getril in de atmosfeer, maakte het nog stiller. Hoe mooi deed

het wit van haar gewaad in de kamer! En in eens was het hem of iets, wát wist hij nog niet, maar iets van héél vroeger, was teruggekomen, dat hij lang had vergeten in zijn verschrikkelijke indische apathie . . .

En hoe prettig, toen de jongen kwam met het theegoed, en hij weer het familjare, intieme gerinkel hoorde van de lepeltjes in de kopjes! Met een verfinjd genot savoueerde hij de thee, die zij hem bracht op het ronde tafeltje naast zijn stoel. Nu en dan zeide hij wat, iets onverschilligs, en zij antwoordde hem, natuurlijk, zooals altijd. Toen voelde hij, scherp en innig, het genoeglijke van bij elkaar zijn, heel gewoon, zonder te praten over bijzonder gewichtige dingen, gansch eenvoudig te zamen gezeten in één zelfde kamer, onder den langzaam-tragen gang van de uren. En hij begon ineens het leven minder wanhopig in te zien, zelfs in Indië. Als het nu maar goed met Marie bleef, en zij wisten het een beetje met elkaar te schikken, dan zou het toch zoo erg niet zijn, en dan nog maar enkele jaren en hij kon verlof krijgen, en met haar naar Holland teruggaan. Naar Holland! . . . Maar dat was zoo vèr, zoo vèr, zoo vèr nog, en nog zoo lang, zoo lang, zoo héél lang, dat hij er niet eens over durfde doordenken. Dat was de uiterste, alleruiterste grens van het dúrven droo-

men, in die fatale verlatenheid onder altijd vreemde menschen en dingen, nooit vertrouwd, nooit intiem...

Toen Marie naar bed ging, zei ze hem vriendelijk goeden nacht. Of ze soms nog even kijken wou naar zijn klamboe? Jawel, ze zou het doen. En hij hoorde haar even bezig zijn met een kipas, in zijn bed. Toen ging ze naar haar eigen slaapkamer, waar ook het kind lag met de baboe, gewoon, zooals altijd vroeger.

En nu pas, voor de eerste maal, voelde hij of het toch eigenlijk niet heelemaal was zooals 't behoorde, zij daar in één hoek van het huis, met Miesje en de baboe, en hij in een andere, als een pacha, die vooral niet gestoord mocht worden, als het kind eens zou schreeuwen. Hij had er nooit iets in gevonden, maar nu hinderde het hem ineens een beetje. Ook was het hem, of ze zich nu aan hem onttrok, of ze niet bij hem hoorde. En nu zij hem gezegd had, dat ze van een ander hield, betrapte hij zich op een inferieure begeerte, om haar juist te hebben als zijn vleesche-lijke vrouw, alsof dat idee hem onheilig prikkelde, terwijl hij haar vroeger juist niet zoo begeerlijk meer had gevonden, uit gewoonte. Toen schaamde hij zich over zijn degeneratie en voelde de verteederling voor Marie grooter en grooter in hem worden, door het besef van wat hij haar had onthouden.

Den volgenden morgen was hij al vroeg op. Gewoonlijk sliep hij zoo lang mogelijk door, maar hij wist dat Marie het prettig vond als hij bij de hand was. Hij zeide haar heel vriendelijk goeden morgen, vond alles goed wat op tafel was, en prees zelfs het klefferige, indische brood, dat hij altijd verafschuwd had. En hij vond dat hij nog nooit zoo'n lekkere kop koffie had gedronken. Voor hij naar den Raad ging, waar hij om negen uur moest zijn, speelde hij zelfs wat met Miesje in den tuin, en liet haar op zijn schouders rijden, dat zij het uitschreeuwde van de pret. — Hij was zoo opgewekt als hij nog nooit geweest was, en dacht Marie wat op te vroolijken met gepraat. Toen hij om één uur van den Raad terugkwam had hij van de bloemkwekerij, dicht daarbij gelegen, een bundeltje prachtige chrysanthemen meêgebracht die hij Marie offreerde.

„Is dat niet galant?” vroeg hij vriendelijk.

Zij zag hem aan met eene verbazing van absoluut niet begrijpen. En met een droef lachje, dat haar maar even afgang, bedankte zij hem. Hij dacht, dat zijn attentie haar erg had aangedaan.

's Middags vroeg hij haar, of ze lust had, wat met hem te toeren, en liet een mylord voorkomen. Dat moesten ze voortaan iederen middag maar doen, zeide hij. Want dat eeuwige gewandel elken dag in

zijn ééntje was toch niets prettig, en had hem al lang verveeld. Ze moesten nu maar net doen of ze nog in Holland waren en geregeld elken dag wat toeren of wandelen samen. Waarom waren ze er toch mede opgehouden? In 't begin hadden ze het toch ook altijd samen gedaan! En ook dat bitteren in de soos werd toch op den duur stuitend. Hij zou vanmiddig zijn bittertje maar weer eens thuis drinken.

Aan tafel was hij vol attenties, alsof ze pas getrouwd waren. Hij zocht de beste stukjes voor haar uit en bediende haar van alles galant. Soms vond ze een boeketje bloemen naast haar bord. En ze bedankte, flauwtjes.

Maar zij ging als een heel vreemd wezen in het huis. In haar oogen was een verwonderde, vragende blik, vol weifeling, alsof zij zich afvroeg of al de dingen om haar wel reëel waren. Haar bewegingen waren werktuigelijk, zonder leven, en in al haar doen in het huishouden was iets machinaals, zonder de warmte van vroeger. Zelfs haar stem scheen veranderd en klonk zwakjes, zonder toon. De frissche bloes van „boven” was na de eerste dagen alweer verdwenen en een akelige bleekheid lag over haar gezicht.

„Is er wat met je, Marie? Scheelt er wat?” had hij nu en dan met bezorgdheid gevraagd.

„Mij?... neen, niets,” had ze geantwoord.

Herman voelde heel goed, dat er wel wat was. Hij werd bang van die onnatuurlijke kalmte, en dat vreemde staren van haar oogen. Bijna had hij gewild dat ze maar weer over Lewis was begonnen, zoo drukte hem haar hardnekkig stilzwijgen er over, en bij intuïtie voelde hij, dat er iets broeide in haar ziel, somber en geheim. Maar toch deed hij net of alles heel gewoon was, al zat hij elk oogenblik in angstige spanning, dat er iets fataals zou loskomen. Bang was hij, bang voor haar en voor zijn eigen beginselen die hij jaren lang op had gekweekt met verfijnde, savante logica, en die nu op het spel stonden. Hij was zich bewust dat zijn geheele gedrag van nu er mede in lijnrechten strijd was, en dat hij òf haar prijs moest geven, òf die principes voor goed verloochenen. Want het was niet waar, neen, niet, niet waar, dat ze nu maar weg moest gaan nu ze was gaan houden van een ander, en dat het dan recht zou zijn, voor hen beide. Hij kòn niet meer buiten haar, hij kon niet en wilde niet, en hij wilde haar terughebben, heelemaal voor zich zelf, met al de op het uiterste gespannen kracht van zijn ziel, nu hij zag, dat ze nog altijd de oude was van vroeger in Holland, die hij ééns verloren had gewaand.

En in een hardnekkig negeeren van zijne principes, en het wegmoffelen van elke gedachte, waardoor hij er aan herinnerd werd, ging hij door, lief tegen haar te doen, als ware zij weer een maagd geworden, die hij voor zich moest winnen.

Het duurde nu zoo al drie weken. Alles scheen weer gewillig in den ouden sleur van het huishouden te gaan, en toch had hij niet van haar gekregen, wat hij hebben wilde. Zij was, in een lijdzame berusting, alles blijven doen, wat zij als huisvrouw nu eenmaal te doen had, maar toch als 't ware met een stil protest, want zoo heelemaal zonder warmte, en zonder hem te koesteren in haar zoo zorgzame liefde van vroeger. 's Ochtends leed zij het, dat hij haar goeden morgen kuste, en ook 's avonds zoende hij haar, bij het naar bed gaan, maar dat was alles, en intiemer werd het tusschen hen niet.

En die geretireerdheid van haar begon hem hoe langer hoe meer te prikkelen. Hij was zich bewust, dat het inferieur was, en heimelijk schaamde hij er zich over, maar haar niet meer van hem willen weten wekte juist zijn begeerte op. Vroeger, toen het nu eenmaal een gewoon evenementje was geworden, dat in den sleur voorviel, had hij weinig verlangen meer naar haar gevoeld, en er waren wel eens

maanden verlopen dat hij niet in haar slaapkamer bleef 's avonds. Maar nu zij zoo teruggetrokken was, kwam er een lage behoefte in hem op, om als man over haar, vrouw, den baas te spelen, en zijn mannen-hartstocht te doen triomfeeren over haar zedige onverschilligheid. En langzamerhand begon hij zich te verbeelden, dat eigenlijk dan alles pas goed zou zijn, als hij als man over haar sekse weer had gezegevierd. Soms had hij een opwelling, om haar brutaal aan te grijpen, en haar met ruw geweld te overheerschen, als een man-dier, dat zijn wil doet. Maar hij onderdrukte het, wetende dat hij dan alles op het spel zette, en bang voor de gevolgen, als zij uitbarstte wat zij al die dagen had opgekropt achter haar schijnbare kalmte.

Tot eindelijk, onverhoeds, de catastrophe toch kwam. Zij was naar bed gegaan, vroeg, om tien uur, voorwendende dat zij moe was.

En opeens had hem weer dat somber verlangen bekropen om haar heelemaal te nemen, om haar te hebben als zijn vleeschelijke vrouw, en met zijn forsche mannenkracht haar weerstand te breken. Sterker, sterker was het in hem opgehuiverd dan ooit, zoo, dat zijn hoofd er van duizelde, en zijne handen zenuwachtig beefden. Rillingen liepen over

zijn lijf. En een dolle drift beving hem. Het moest nu maar eens uit zijn met die rol van smachtenden minnaar, die hij speelde. Wat bliksem! hij was toch haar man, en had er toch recht op! Ze moest hem eigenlijk in stilte wel uitlachen over zijn timide houding tegenover haar, of hij een bedeesd schooljongetje was. En op die manier zou hij nog eindigen met onder den plak te komen. Dan eindigde hij later misschien nog eens als zoo'n Fliegende Blätter-held, die den huissleutel niet meekrijgt als hij uitgaat.

En vastbesloten liep hij Marie's kamer in.

Ze stond voor haar waschtafel, met ontbloote schouders en borst, bezig zich te wasschen. Het gezicht van haar blanke vleesch irriteerde hem met een dol verlangen, en zonder iets te zeggen, greep hij haar wild beet en kuste haar met woeste, begeerige zoenen.

Maar met een kracht, die hij niet van haar verwacht zou hebben, duwde zij hem van zich af, en zij stond weer vrij voor hem, bleek van verontwaardiging, met innige verachting in de oogen.

„Nú is het ook uit,” riep ze, „nú kan ik niet meer. Ik heb het opgekropt, al die weken lang dat ik weer hier ben, maar nu is het uit, nu je

zoo begint. En nu ga ik het je zeggen. Je dacht misschien dat ik alles vergeten had, en dat ik maar weer heel gewoon als vroeger zou worden, maar nu is 't mis, hoor!... Ik heb het geprobeerd, geprobeerd met al mijn krachten... Maar het gaat toch niet... Ik zou nog gék worden... En ik houd nog altijd van hem, hoor, nog altijd... Ik wil het je wel zeggen, ik heb hem tweemaal geschreven, maar ik kreeg geen antwoord... of je hebt zijn brieven onderschept, of je hebt op hem gewerkt, God weet hoe... Maar ik weet waar hij nu is... Hij is op Kasrie, bij Prigen, tegenwoordig... En ik wil naar hem toe, hoor je, ik wil naar hem toe... Je moet me geld geven, en dan ga ik naar hem toe... Expres heb je me maar elken dag net genoeg voor het huishouden gegeven, dat ik geen geld in handen zou hebben om weg te loopen. Dacht je dat ik het niet begrepen had?... Maar nu wil ik weg, je hebt het zelf altijd gezegd, als je niet meer van elkaar houdt, moet je weg van elkaar... Ik heb het nu geprobeerd, ik heb alles gedaan wat ik kon, maar nu kan ik niet meer... Hoor je?"...

Hij schrok van den vreemden, hatelijken blik in haar oogen. Een oogenblik dacht hij, dat hij met

een krankzinnige te doen had. Maar in zijn woede liet hij dat idee weer varen. En hij barstte uit:

„Zoo, wil je weg? ... nu, donder dan ook maar op, hoor, voor mijn part! Ik vind het goed... Als jij de beest wilt gaan spelen, ga dan je gang en loop jij dien vent maar na, die je toch na een tijdje laat schieten... dan kan je van hem naar een ander gaan, en eindig je ergens in een kampong... ben ik daarom zoo lief tegen je geweest den laatsten tijd?... Ik was wel gek...”

Maar zij:

„Lief geweest, lief geweest?... was je maar niet zoo lief geweest!... dat was juist het onnatuurlijke, en daar maakte je me juist dol mede... als alles gewoon was geweest, als vroeger, dan was ik misschien wel meer in den sleur gekomen, zooals ik probeerde... Maar juist dat lieve van je, dat was niet gewoon, dat herinnerde me er elk oogenblik aan, dat er iets bizonders was... en dat kon ik niet velen, want er was geen reden voor je om lief tegen me te zijn... ik had liever gehad dat je me uitschold zooals nu... ja, scheld me maar uit, voor een beest, voor een gemeene vrouw, want dat ben ik ook... ik wil van mijn man af, hè, en van mijn kind... ik wil naar een ander, en dan ben

ik een gemeen schepsel, zeg het maar gerust, want het is waar, scheld me maar uit!... Maar ik kan er niets aan doen, ik moet en ik moet, en je houdt me toch niet meer hier! Ik kan dat gehuichel niet meer volhouden, en net blijven doen of het weer goed is... Want ik hoor hier niet meer, en alles hindert me hier, de meubels, de kamers, het servies, en de kleinste dingen... want nu ik niet meer van je houd, nu is hier mijn plaats niet meer, en ik voel me als een indringster, begrijp je dat dan niet?... En dan al die lievigheden van je daar tegen in, die zijn om me gek te maken... En die kan je ook niet meenen, omdat je zelf heel goed weet dat ik niet bij je mag blijven. Eeuwig en altijd zat je daar juist over te schrijven, en daarom moet je nu ook voelen dat ik niet meer bij je hoor! Al die lievigheidjes en attenties van je waren niets dan medelijden... En medelijden vernedert me, hoor je, het is veel erger dan dat je me een schop geeft. Maar van me houden dat kan je niet meer, en dat doe je al sedert jaren niet. Al die jaren hier in Indië heb je al niet meer van me gehouden en ben ik alleen een sloof voor je geweest om voor je te zorgen, en géén vrouw... En nu wil ik weg, hoor je, ik wil, ik wil... Ik wil, omdat

ik hier niet hoor, en omdat ik weet dat het zoo recht is, en je er zoo ook altijd over hebt geschreven... dat lieve medelijden van je, ik draag het niet langer, ik word gék, gék, gék...."

Zij begon zenuwachtig de kamer op en neêr te loopen, en scheurde een stuk van haar afhangende kabaai aan flarden. Kwaadaardig keek ze en wezenloos, als een valsch geworden dier. Maar die haat in haar oogen maakte hem nog woedender.

Hij haalde een bankbiljet van honderd gulden uit zijn portefeuille en smeed het op de tafel.

„Daar.... dat is genoeg reisgeld.... en pak nu gerust je koffers, dan kan je morgen ochtend weggaan, met den eersten trein desnoods.... ik wil je niet tegenhouden en laat je nu vrij.... je schrijft me dan maar waar je uithangt en dan zal ik je den eersten tijd geld sturen tot je iemand vindt die voor je zorgt.... ga nu maar gerust naar dien mooien meneer Lewis... hij zal je zien aankomen.... een vrouw op zijn dak krijgen!.... dat is heel wat anders dan een scharretpartijtje van een paar dagen, hoor!...."

„Dus ik mag gaan, ik mag gaan, hè?" vroeg ze, als opgewonden van vreugde, dat ze nu vrij was. „Dan ga ik met den trein van negen uur."

En hij: „Mag?... mag?... ik ben toch je meester niet en jij geen slaaf?... een vrouw moet vrij zijn, dat weet je toch wel.... en als ze niet meer van haar man houdt kan ze doen wat ze wil... Pak dus gerust je goed maar in, hoor!... Veel geluk er mee!...."

En schijnbaar onverschillig ging hij de kamer uit. — Hij stak een sigaar op, en liet zich lummelachtig op zijn luierstool vallen in de voorgalerij.

Ziezoo, nu was het beslist. Nu was het geleuter uit. Gelukkig. Alles was toch beter dan die zenuwachtige spanning van de laatste dagen. — En het was tóch uitgekomen zooals zijn principes altijd gezegd hadden dat recht was. Mooier triomf was er eigenlijk niet denkbaar voor zijn beginselen. Want nu bleek het, dat een vrouw, die niet bijzonder geleerd was, en weinig over dat onderwerp had gelezen, vanzelf als 't ware intuïtief als recht voelde, wat hij altijd had verkondigd. Zie je nu wel, een vrouw voelt vanzelf dadelijk, wanneer ze van een man moet afgaan, als maar geen dwang haar belemmert. En hij had klein gedaan, hij was eigenlijk een laffe zwakkeling geweest de laatste weken. Uit bangheid had hij zijn eigen beginselen genegeerd, en had door lievigheid den natuurlijken

loop der dingen trachten te stuiten. Tegen zijn eigen gevoel van recht had hij eigenlijk geïntregeerd, en zijn eigen belang had hij op den voorgrond gesteld, misschien wel omdat hij zoo aan den sleur der dingen gehecht was, die verbroken zou worden als zij eens wegging.

Maar nu was het uit. En nu zou hij een kerel zijn en niet meer aan zwakheden toegeven. Hij nam onbevreesd nu de verantwoording op voor alles wat gebeuren zou, en had haar nu ook, als een vrije, onafhankelijke vrouw, door geen conventioneelen dwang van huwelijk meer gebonden, verantwoordelijk gemaakt voor haar daden. Een zuivere positie dus voor beiden.

Wat had ze hem kwaadaardig aangekeken! Zoo vreemd, als hij het nooit van haar gezien had. Eigenlijk was ze al die laatste weken lang al zoo raar geweest, en hadden haar oogen zoo wonderlijk gestaard. Zoo onnatuurlijk was alles aan haar geweest. Als ze eens . . . . . Maar neen, dat kon toch niet, dan zou ze toch nog wel héél anders gedaan hebben. Neen, ze wist duivelsch goed wat ze deed, hoor! Liet hij zich nu maar niet weer beetnemen. . . . En toch. . . . als ze eens niet heelemaal verantwoordelijk was. . . .

Weet je wat, hij zou het maar eens aan Wijma

gaan vertellen. Die was toch een dokter, en een specialiteit in zenuwziekten. En dat was ook de éénige, wien hij het durfde toevertrouwen. Wijma was eigenlijk zoo goed als een huisvriend, die bij hen zóó maar in en uitliep, en hij kende Marie nu al lang genoeg om een oordeel over haar te hebben. Ja, dát zou hij doen, dat was misschien nog het beste.

Hij liep dadelijk, zonder hoed op te zetten, regelrecht naar het huis van den dokter op Toendjoengan. Gelukkig was Wijma thuis.

En Herman vertelde, zoodrá hij binnen was, de geheele geschiedenis met Marie in één stuk door. Hij vergat geen enkele bijzonderheid. Onder het praten begon hij er zelf een soort artistiek genot in te krijgen, omdat hij het geval zoo goed weêrgaf, en omdat het zoo netjes aanpaste aan zijne theorieën over het recht van de liefde, die hij er bijhaalde.

— „En zóó zie je het nu, Wijma, er is niets aan te doen, niet waar? Ze wil weg, en nu kan ik haar toch niet tegenhouden!”

Hij verwachtte dat de dokter het dadelijk met hem ééns zou zijn, en hem nu eindelijk eens gelijk zou geven met zijne strenge, moderne principes. Maar Wijma antwoordde niets, en bleef een tijdje in gedachten zitten. Toen zeide hij ineens, ernstig:

„Zeg, Herman, je weet zéker, hè, dat Marie altijd, altijd héél veel van je gehouden heeft?”

— „Ja vroeger, toen wel . . . anders was ze niet tegen den zin van haar ouders in met me getrouwd.”

„Trouwens, je hadt het niet eens behoeven te zeggen. Ik heb jullie beide nu al zoowat een jaar gade geslagen, scherper dan je denkt misschien, en ik weet dat Marie alleen voor jóú heelemaal leefde. Maar jijzelf was, laat ik het nu maar zeggen, erg onverschillig tegen haar, vrindje, en je kunt niet zeggen dat je het appreciëerde. Word nu niet nijdig, want je kunt het niet ontkennen. Ik vind dat ze als een engel van geduld en bezorgdheid voor je was . . .”

— „Een engel, die er meteen ander van door wil!”

„Nee, Herman, dat maak je me niet wijs! Dat kan ze niet willen. Ze kan het zich verbéelden, maar willen doet ze het niet. Dat geloof ik niet. Heb je niets aan haar gemerkt den laatsten tijd? Was er niets bizonders aan haar? . . .”

— „Ja, dat wel, haar oogen stonden zoo raar . . .”

„Zoo, daar héb je 't al! Weet je zeker dat ze niet ziek is? . . . En zou jij een zieke vrouw, die niet weet wat ze doet, zoo maar laten weggaan . . .? Zou dat nu je groote Recht van Liefde zijn . . .?”

Herman voelde zich niet op zijn gemak meer. Daar

had hij niet aan gedacht. Als ze ziek was, en niet wist wat ze deed . . . Dan moest Wijma maar liever eens komen kijken. Nu dadelijk maar . . . Nee, dat ging niet, ze lag nu zeker in bed, en dat zou haar maar opwinden. Liever morgen vroeg om een uur of half zeven, dan zou hij net doen of hij even aankwam op een ochtendwandeling. Ze zou toch pas om negen uur gaan. Goed, dat was dus afgesproken.

En Herman ging weer naar huis, maar minder resoluut, en niet zoo zeker meer van zijn zaak.

In haar slaapkamer hoorde hij loopen en stommelen, en nu en dan dichtklappen van deksels. Zou ze héusch aan 't inpakken zijn? Even kijken in de bijgebouwen of er koffers weg waren gehaald. Ja, de hare waren weg. Dus was ze écht aan 't inpakken! Maar wat zenuwachtig liep ze er bij! Stil, ze scheen in zich zelve te praten ook! En ze huilde er bij. Als ze nu dicht bij de deur kwam kon hij er misschien iets van verstaan. Waar zou ze 't over hebben? . . .

En toen hoorde hij 't even hoe ze riep:

„Ik ben een gemeene vrouw . . . ik hoor hier niet meer . . . en nu moet ik weg! . . .”

Een oogenblik dacht hij er aan om binnen te gaan, maar hij was bang voor een nieuwe scène, en besloot maar liever te wachten tot morgen . . .

HOOFDSTUK XI.

Na een onrustigen nacht van weinig slapen werd Herman om zes uur wakker. En zijn eerste gedachte, dadelijk bewust bij 't ontwaken, was: „Nu gaat ze weg, nu gaat ze weg, Marie . . .”

Het leek wel onreëel, het leek of de dag nu weer heel gewoon, zooals altijd, moest beginnen, en alles dan weër vanzelf zijn gang zou gaan. Maar toch was het niet zoo. Want ze ging weg. Zijn vrouw ging weg. En dan werd zijn leven ineens héél anders . . .

Haastig liep hij naar de mandikamer, om te baden. Toen, heel gauw, zijn wit linnen pak aangeschoten, om dadelijk bij de hand te zijn. Maar waarvoor? dacht hij ineens. Hij wilde haar toch niet tegenhouden? . . .

Zou ze al op zijn? . . . Hij luisterde even aan de deur. Neen, geen geluid. Als hij de deur eens heel voorzichtig openmaakte . . . Zachtjes, zachtjes . . .

En daar lag ze, op den grond, naast een koffer, als een doode.

Neen, toch niet, ze was niet dood, ze sliep . . .

De baboe was al weg. Die ging om half zes al naar buiten, en als die 't gezien had zou ze haar wel gewekt hebben. Ze was dus al op geweest, was weër aan 't pakken gegaan, en toen weer in slaap gevallen van vermoeienis. 's Nachts was ze zeker nog laat op geweest, want al de koffers op één na had ze klaar gekregen, en haar kasten waren leeg. En nu was ze zeker, doodmoê, er bij neergevallen.

Heel bleek lag ze daar, zoo maar uitgestrekt op de mat, met groote, blauwe kringen onder de oogen. Ze haalde moeilijk adem, en haar oogen waren rood, of ze hadden geschreid.

In een bedje naast het hare sliep Miesje nog vast door, die nog niet gewekt was. Hoe liefelijk lag zij daar onder het witte lakentje, wat een rust van onschuld lag op dat kleine kindergezichtje! . . .

Als ze eens wegging, Marie, dan had dat kind geen moeder meer!

Daar had hij eigenlijk niet eens over doorgedacht. Wèl over het feit, dat ze hèn zou verlaten, en wat hij zelf er door verliezen zou, maar niet over de gevolgen voor het kind!

Maar dat dééd geen moeder! Een moeder liet haar kind niet in den steek, als ze niet heelemaal ontaard was. Dat was tégen de natuur! Dat deed een wild beest nog niet eens!

En weêr flitste het denkbeeld in hem op: Zou ze wel weten wat ze doet? Als Wijma eens gelijk had! Als ze eens niet toerekenbaar was . . . . Dan mocht hij haar niet laten gaan, dan kon hij haar onmogelijk zoo maar alleen laten weggeizen straks . . .

Als hij haar eens wakker maakte?

En hij trok haar zacht bij den arm.

„Kom, Marie, wat lig je daar nu zoo op den grond. Toe, sta nu op . . . .”

Ze scheen het niet te hooren, zoo vast sliep ze door. Toen, harder: „Marie! Marie! Sta nu op! . . .”

Haar oogen gingen even open, en hij schrikte van den vreemden blik.

„Laat me met rust!” zei ze heftig. „Ik ben een gemeen schepsel. En ik moet weg . . . .”

Maar ze stond niet op, en bleef liggen.

Hij wist niet wat te doen. Gelukkig, daar hoorde hij loopen in de binnengalerij. Zeker Wijma. Ja, hij riep hem, het was zijn stem. — Gauw naar hem toe. Hij moest maar in Marie's slaapkamer komen. Hij was immers toch dokter. Dan kon

hij meteen eens zien, hoe het met haar stond.

En dokter Wijma ging naar binnen, niet alleen als vriend meer, maar vooral als dokter, die bij een zieke komt. Herman bleef zoolang in de voorgalerij een sigaret zitten rooken. Hij voelde zich onrustig en nerveus. Al die misère van de laatste weken! Nu zou er dan eindelijk eens een eind aan komen!

Een kwartier, een half uur verliep.

Wat duurde het lang! Wat zou er wel kunnen zijn, dat Wijma zoolang wegbleef? Nu en dan hoorde hij luid praten, en meende hij dat Marie snikte en huilde, terwijl de lage basstem van den dokter haar trachtte te kalmeeren. Maar hij kon niet verstaan waar ze het over hadden. Zou ze weer een scène hebben gemaakt? . . . . Dat gezanik! En ineens kwam een woede in hem op, dat hij een ander had moeten mengen in zijn huiselijk leven, waar niemand mee noodig had. Dat moest maar uit zijn!

Eindelijk, daar hoorde hij een deur opengaan.

Wijma kwam naar buiten in de voorgalerij, waar Herman bleek en bevend in zijn langen luierstool neerlag. —

— „Het is net als ik dacht,” zei hij ernstig. „Marie is volkomen ontoerekenbaar. Het zou een

gruwel zijn als je nu weer met je koude theorieën over het huwelijk begon, en ging doen wat jij met zoo'n mooi woord Recht gelieft te noemen."

"Ik gelief niets te noemen," antwoordde Herman zoo trotsch en opgerezen als zijn droevige oogen nog durfden schijnen, toen hij den dokter vlak in het gezicht zag. „Ik zeg alleen dat menschen, die elkaar niet meer volmaakt rein liefhebben, in den allerhoogsten zin, niet meer bij elkaar hooren. Marie houdt van een ander, nietwaar? Nu, dan heeft ze bij mij niets meer noodig, en dan moet ze maar weg...."

— „Maar weg?.... en waar naar toe?...."

„Naar.... dien vent dan maar.... naar Lewis...."

— „Dat kan je niet meenen, Herman. Je hebt me toch gisteren avond verteld, dat hij haar niet eens wil hebben, en dat, als hij haar wilde hebben, ze dood ongelukkig zou worden met hem...."

„Nu, waar naar toe kan me ook niet schelen, maar bij mij hoort ze in elk geval niet meer... de kwestie is toch zoo eenvoudig als je 't maar hebben kan, hè? Je houdt van mekaar, en dan blijf je samen.... of je houdt niet van elkaar, en ga je van elkaar af...."

— „Dat mag jij wel zeggen," barstte ineens Wijma uit, „jij, jij, die niet eens het eenvoudige zuiver hebt kunnen houden! Hield ze dan niet van je, en hield jij dan niet van haar? Waarom heb je dat dan niet zoo gehouden?.... Heb jij je dan niet door die ellendige indische apathie laten overheerschen, en ben je niet onverschillig tegen haar gaan doen? Heb je haar niet behandeld als een huishoudster of een keukenmeid? Heb jij, wreede, verfijnde idealist die je bent, je niet je liefde laten afnemen door de werkelijkheid, toen je inzag dat een vrouw nu eenmaal geen wezentje is van manestrallen en bloemengeur, maar heel gewoon van vleesch en bloed? Dat doen jullie, doortrapte idealisten, allemaal.... Eerst verhef je een vrouw tot een onbestaanbaar, aetherisch wezen dat ze niet is, en als je haar dan later — door je eigen hartstocht, hoor je, door je eigen hartstocht! — terugbrengt in de realiteit, dan neem je het haar kwalijk dat ze niet was wat je in je domme droomerijen dacht... Marie is altijd, ook toen je haar voor het allereerst zag, een wezen van vleesch en bloed geweest, heel gewoon menschelijk — en dat kan heel mooi zijn, Herman! — met een groote sterke behoefte naar liefde, naar warmte, hartelijkheid, gezelligheid, wat je maar wilt. Maar

jij bent haar, zoo wreed als de ergste barbaar, minder gaan vinden omdat ze niet de onbevleete maagd van je droomen is gebleven, en bent haar klein en ordinair gaan zien, toen je haar met je eigen harts-tocht dacht te hebben neêrgehaald. . . . Neen, kijk nu niet zoo woedend, laat me uitspreken! We hebben 't er al eens meer over gehad, maar nú zeg ik alles! 't Is goed dat je 't eindelijk eens hoort! . . . Ik zeg niet dat het heelemaal je eigen schuld is; die ellendige omgeving hier en dat klimaat, waar je niet tegen kon, hebben er ook een heeleboel aan gedaan. . . . je bent langzamerhand een apathische, luie, indische lammeling geworden. . . . je bent bruut en koud en vlegelachtig tegen je vrouw gaan doen als zoovéel kerels hier. . . . Dacht je dat ik dat niet al lang had opgemerkt sedert ik je ken? Ze heeft het nu vijf jaren lang stil gedragen omdat ze zoo van je hield, en dat had ze niet moeten doen, want dat heeft je al erger gemaakt. . . . ze had flink moeten zijn en desnoods weg moeten zijn geloopt, volgens je eigen theorieën. . . . Zoo heeft dat lieve leventje al maar door geduurd. Je hebt heelemaal niet meer gezien dat die vrouw, als *elke* vrouw, behoefte had aan liefde, aan vriendelijkheid, aan attentie. . . . juist van die heel kleine, lieve attenties

doen 't hem bij een vrouw, daaraan voelt ze, met die teêre, fijne voelhorentjes die haar ziel heeft, of een man nog van haar houdt. Die heb jij niet meer noodig gevonden sedert ze een getrouwde vrouw was, die waren alleen goed voor het zoogenaamde onbevleete meisje, hè? En dacht je dat het niet vreeselijk was voor een vrouw om te zien dat ze er minder om wordt geacht sedert ze een man alles gaf wat ze te geven heeft? Het arme kind heeft de laatste jaren honger bij je geleden, honger naar warmte, naar liefde, den ergsten honger die er is. . . . Ze is er heelemaal uitgeput, en zenuwachtig, en zielsziek van geworden.

„En wat is er nu gebeurd? Ik heb er eens over nagedacht, gisteren avond, toen je weg was. Het arme kind was al ziek toen ze daar boven kwam, in die heerlijke natuur, daar op de Smeroe. De krachtige berglucht heeft daar opeens een hevigen levensimpuls aan haar afgematte natuur gegeven. Ze had daar bij Rooms weinig te doen, en ging dus veel uit, was den heelen dag midden in allerlei moois en gezonds. En weet je wat er toen gebeurd is? Toen is in haar die behoefte naar liefde en geluk, die in iedere vrouw zit, en die nooit uit te dooven is, ineens met een overweldigende kracht boven

gekomen. Al wat ze de laatste jaren heeft moeten opkroppen, is naar buiten gekomen. Het moet een gloed zijn geweest, die maar één vonkje noodig had om uit te vlammen. Heel natuurlijk... Toen heeft ze dien vent ontmoet, dien Lewis... Hij heeft nog al wat wij „smoesjes” noemen over zich... is wat galant en aardig tegen haar geweest... je weet, hij is een beroemde flirt... hij heeft haar allerlei kleine attenties bewezen, waar een vrouw nu eenmaal erg gevoelig voor is... misschien bloemen voor haar venster gezet, en al zulke dingen meer... en toen heeft zich die groote, altijd maar opgekropte liefde zoo maar ineens blindelings op hém uitgestort — érgens moest het toch naar toe, dat kon zoo niet altijd maar blijven rondwoelen in zoo'n zwakke vrouw... Zoo stel ik mij de zaak voor. Het is nu toevallig die Lewis, het had net zoo goed een ander kunnen zijn. Het is zoo maar dol, in 't wild, uit haar weggebarsten... En het heeft haar zoo enorm aangepakt, die vreeselijke schok, dat haar hééle zenuwgestel in de war is... Ik waarschuw je, Herman, ga nu géén dolle dingen doen, want ze is op 't punt om krankzinnig te worden... Bedenk dat alles jouw eigen schuld is, de schuld van je lauwheid, je onverschilligheid tegen haar... Nú met je koude

theorieën over het huwelijk aankomen zou een misdaad zijn... Als je haar laat weggaan wil ik je niet meer kennen en vind ik je een gemeenen brout, daar, nu weet je het!...”

Herman was opgestaan, bleek, bevend over al zijn leden. De aderen op zijn voorhoofd zwollen op. Zijn vuisten balden zich, en een kwaadaardige trek blonk in zijn oogen. Langzaam liep hij op Wijma toe, die hem kalm afwachtte.

„Durf jij!” stotterde hij in woede, ... „durf jij, godverdomme...”

Maar ineens bleef hij stilstaan.

De deur van de slaapkamer was met een langzaam gepiep opengegaan, en het kleine Miesje kwam in de binnengalerij staan, heel bloede en heel teer, in haar witte nachtponnetje.

„Paatje! paatje!” riep ze angstig, „kijk toch eens mamaatje... ik ben bang...”

Dadelijk liep Wijma naar binnen. Herman achter hem aan, schoorvoetend, of hij er eigenlijk niet bij hoorde, en er niet bij mocht zijn.

Marie liep als een razende door de kamer, in een woedende crisis van overspannen zenuwen. Zij had haar nachthemd open gescheurd, en haar borst aan bloeden gekrabd. Zij was bezig, het goed van haar

pas gepakte koffers wild door de kamer te smijten, en scheurde een pak linnengoed, dat zij vasthield, aan flarden.

„Ik wil dóód,” riep ze, „ik wil dóód . . . ik wil niet meer leven! . . . ik heb geen huis meer, en niemand wil me hebben! . . .”

Wijma greep haar vast, en wilde haar kalmeeren; maar toen ze Herman zag binnenkomen, geraakte ze in een paroxysme van woede.

„Er uit jij!” gilte ze, „jij hebt hier niets meer nodig! . . . Ik ben immers je vrouw niet meer! . . . er uit!” —

Wijma gaf hem een wenk, en hij begreep, dat zijn tegenwoordigheid haar toestand nog verergeren zou. Gedwee ging hij de kamer uit, en liep naar buiten. Het was nu maar het beste als hij wat uitbleef. Op de soos gebruikte hij wat koffie en een paar beschuiten, en om negen uur reed hij in een sados maar den Raad, waar hij tot twaalf uur zaken had.

Schijnbaar kalm volgde hij de verschillende perkara's maar een angstige onrust pijnigde hem, tot het twaalf uur was, en hij naar huis kon gaan.

Wijma zat in de voorgalerij op hem te wachten.

„Ze is weg,” zeide hij. „Ze kon hier niet langer blijven, dat ging niet. Ik heb haar met een zacht

lijntje naar de ziekenverpleging gekregen, waar ze voorloopig moet blijven, als 't kan ten minste, en als ze niet onhandelbaar wordt. Ze is daar om elf uur van vermoeidheid in slaap gevallen. Ik ben bang dat ze koortsen zal krijgen en erg ziek worden. Het is van het grootste belang dat je niet in haar nabijheid komt. Voor alles moet ze rust hebben, denk daarom, en houd je op den achtergrond. Marie heeft die koortsen al weken lang onder de leden gehad en was héél erg overspannen al dien tijd, dat je haar zoo vreemd vindt.”

Herman voelde zich in eens klein en lummelachtig tegenover zijn vriend.

„En mag ik haar heelemaal niet zien?” vroeg hij alleen, stakkerig.

— „Neen, waarschijnlijk niet, voorloopig,” antwoordde Wijma resoluut. „Maar je kunt van avond tegen acht, negen uur eens komen hooren hoe het is. Bonjour!”

En Herman bleef alleen, den geheelen dag lang, aldoor maar denkend, denkend over Marie, en ellendig verlangend naar den avond om toch te weten, hoe het met haar was. Hij liep uit wanhoop naar de soos en biljartte, en kaartte, en schetterde met menschen, die hij nauwelijks verstond, en die hij

zag als in een roes. — Hij ging maar éven naar huis, om orders te geven aan de baboe voor het kind, en ijelde toen weer naar de soos, zonder te eten, om toch in Godsnaam niet alleente zijn....

En eindelijk, eindelijk was het acht uur en hij stond in de vestibule van het ziekenhuis. En hij hoorde het een verpleegster tegen hem zeggen:

„Mevrouw kan niemand zien. Mevrouw heeft één en veertig graden koorts. Dokter Wijma is bij haar, en zegt dat u volstrekt niet bij haar moogt komen...”

Toen stond hij opeens in de avond-eenzaamheid van een indische stad.

De lange, lange laan met hooge, donkere boomen, geruischloos, altijd stil, onder den druk van de loome, zware hitte. Niemand te zien, niemand te hooren dien hij kende, alleen soms even den schuifelenden, gedempten stap van een inlander, die hem gluisperig voorbysloop, als een schim! De witte villa-huizen aan weerskanten vaalgrijs in den avond, gesloten, ingeslapen. Alles altijd vreemd, onverschillig, heelemaal buiten hem, bijna vijandig. Hoe dikwijls had hij er al geloopt, maar dan zonder pijn, nu eenmaal wetende dat al het leven om hem het zijne niet raakte, en apart zijn gang ging, naar eigen, bekrompen doel. Wat kon het hem toen ook

schelen, hij was blij als het hem maar met rust liet en niet hinderde in zijn eigen geleidelijk sleurtje!

Maar nu, nú bonsde zijn hart, tranen brandden in zijn oogen, en opeens, voor den eersten keer in heel zijn indische leven, voelde hij de eenzaamheid in al hare verschrikking zwaar over hem neerzijgen, met een eindelooze bedrukking, waar hij als een nietig, minuscuul pieterigheidje genadeloos in zou verzinken. Zoo ontzaglijk, wijd-uit die wreede, onmeedoogende stilte om hem heen, zoo koud-gesloten, wreed-zwijgend die stomme, slapende huizen, waar niets dan vreemden in woonden, wien hij niet aanging, en die allen apart voortleefden, zonder verband! Liet hij nu maar die lange laan uitloopen, en rechtsom, de kali langs, en weer linksom, en verder door, en verder, en verder, er was toch niets waar hij nu nog heen kon gaan, en waar zijn leven iets aan had. Zoo onverbiddelijk, absoluut héél alléén was hij in dit indische leven als een schipbreukeling in een oceaan, als een afgedwaalde zwerver in de woestijn. En daar liep hij nu, met die brandende pijn in zijn borst, met dat bonzen en hameren in zijn hoofd, en liet hij nu maar voorthollen in dat wijde, en altijd door en door, er was niets waar hij een uitkomst zou vinden, want alles àlom was vijandig of onver-

schillig. En ineens dacht hij om een avond, héél lang geleden, toen hij nog een klein kereltje was, en even alleen thuis in het groote huis, en het licht was uitgegaan. Toen was hij opeens héél bang geworden en had het uitgedild met stuipachtig gillen, tot hij bewusteloos van angst op den grond was gevallen, waar zijn moeder hem eindelijk vond. Ja, zoo eenzaam was hij nu eigenlijk ook, maar nú in dat groote, wreede, genadelooze indische land, en om niemand kon hij nu roepen, want niemand had hij meer. En hij liep maar door, haastig, of iemand hem op de hielen zat, de lange laan langs. Hij probeerde zich tegen het angstige gevoel in te zetten. Kom, het was maar gekheid. Hij was toch vroeger ook nooit bang geweest in Indië. Die eenzaamheid, hij had toch immers altijd geweten dat zij er was, en hij wist toch altijd heel bewust, dat de menschen om hem buiten zijn leven stonden. Was hij daar dan ooit wanhopig om geweest? Immers neen! Waarom zou het dan nu ineens zooveel erger zijn geworden? Het was toch precies hetzelfde gebleven?

Maar binnen in zijn bewustzijn ging het weer open, wat hij nooit vermoed had, wat geen enkelen keer in de lange, loome indische jaren van verdooving klaar voor hem uit had gelegen, en toch zoo vlak

bij was, en zoo heel eenvoudig. Nog duidelijker dan kort geleden, toen zij pas weg was naar „boven”, stond het hem nu voor den geest. Het was zijn huis geweest, en eigenlijk vooral Marie, die dat ontzaglijk eenzame voor hem vergoed hadden. Hij had gedacht dat het héél gewoon was, nu eenmaal in de orde der dingen, omdat het zoo hoorde, omdat het nu eenmaal niet anders kon, zijn comfortabele home, waar alles klaar stond om het hem gemakkelijk te maken, waar voor hem gezorgd werd, en alles voor hem werd aangedragen. Het was niet meer dan wat uit den aard der zaken te pas kwam, dat Marie hem vertroetelde, dat zij zich uitsloofde voor het huishouden, dat zij het zoo zuinig mogelijk aanlegde, en de bedienden op de hielen zat om toe te komen. Hij had het als een pacha aangenomen, dat hij met kleine liefheden werd overladen, dat zij hem plezier deed met allerlei kleinigheden, en haar eenvoudige zieltje uitputte om hem alles wat zij had van kleine hartelijkheid te geven als vergoeding voor het groote en mooie van kunst, dat nu eenmaal in Indië niet was.

En hij had dit klein gevonden, en nooit beseft, hoe groot die kleine dingen in zijn leven deden! Hij had het bourgeois en prozaïsch gevonden, haar

scharrelen in het huishouden, haar plezier vinden in nietigheidjes, hij had haar minachtend verweten, dat ze nooit meer iets moois las, als vroeger, en nooit eens tijd had voor iets anders dan het materiële leventje van alledag! Juist die kleinigheden waren hem gaan irriteren, terwijl hij er onbewust zoo innig aan hechte, terwijl zijn gedegeneerde, indische leventje er juist zoo geheel en al in opging. Hij was gaan mopperen, als een volbloed indischman, had afgegeven op dít en dat, spektakel gemaakt over slecht eten, en lange scènes over futiliteiten. Ja, eigenlijk had hij het op haar dikwijls gekoeld, dat het indische leven zoo beroerd was, en enkel om het nare en leege in zijn eigen bestaan, nooit eens om het hare gedacht. Hij had gedacht dat Marie, in haar kleine huiselijke doen voor hem, hoe langer hoe minder was geworden, en had zichzelf beklagd om een gebroken ideaal van vrouw, dat hij zelf uit eigen lummelachtigheid had neergehaald, te zwak om het vast te houden, hoog boven 't leventje van alle dag uit.

Maar nú, nu hij in de lange, donkere laan liep, met die zware, drukkende stilte om zich heen, in het weten van al het koude en onverschillige om hem, nú was ineens het bewustzijn in hem, klaar en

open, dat Marie het ééne, alles vergoedende, hem veilig bewarende was geweest in dat verschrikkelijke indische bestaan. Hij had het nooit geapprecieerd, hij had gedacht dat het iets héél gewoons was, maar had zijn veilig, wèlverzorgd thuis hem niet afgehouden van den diepen, verschrikkelijken val in de afgronden van het bête, brute indische allemansleven in de hitte beneden, was het niet zijn gezellige, hollandsch ingerichte kamer geweest, die hem nog lust had doen behouden om te lezen en alles zooveel mogelijk van kunst in Holland te blijven volgen, en was het niet Marie geweest, die geduldig al zijn klachten en al zijn hevigen afkeer had aangehoord over het triviale en banale dat hem omringde? Was zij het niet in alles met hem eens geweest, en was zij eigenlijk niet het éénige wezen in zijn bestaan geweest, aan wie hij zijn hart kon luchten, van wie hij wist dat zij hem begreep, en die alles, liefde en haat, vreugde en droefenis, blindelings met hem deelde, enkel omdat het van hém kwam?

Wat zou hij geworden zijn, als zijn veilig huis er eens niet was geweest, en hij zonder Marie in dat vreeselijke indische leven had gestaan, dat zoo vijandig was aan alles waar hij als goed en recht in geloofde?

„Ben ik dan al dien tijd blind geweest?” dacht hij ineens, „ben ik hier dan zelf ook een egoïst geworden en een bruu?”

Hij schrikte van zichzelf, hoe méér het openging in zijn bewustzijn.

En hij zag ineens Marie weer voor zich met die wanhopige smart in haar oogen, toen ze had uitgeroepen: „Ik wil dood! Ik wil dood! Ik wil niet meer leven! Ik heb geen huis meer!”

Neen, nu had ze niets meer. En ook hij niet. Daar stonden Marie en hij, twee vreemden, elk apart in dat vreeselijke leven, nu het verband verbroken was dat hen samenhiield in de misère. Eenzaam waren hunne levens nu in de groote, wijde eenzaamheid alom.

Maar dat kon niet! Dat kon niet! Dat was verschrikkelijk!

En een oogenblik dacht hij dat hij de nachtmerrie had, en droomde een boezen droom. Het lag immers in de orde der dingen, en altijd was het zoo geweest, dat hij nu naar huis zou gaan, en Marie had op hem gewacht, en stond naar hem uit te kijken in de voorgalerij! Zoo, als ze wel meer gestaan had, zoo wit in haar witte, wijde huisgewaad, beschenen door het licht uit de binnengalerij, mooi,

vertrouwd, vriendelijk figuurtje in den donkeren nacht. Hij zou in een langen stoel gaan liggen, zoo lekker veilig en wel in zijn home, en zij zou hem een koelen drank brengen en de courant voor hem klaarleggen. Dan zou ze nog even bij hem blijven praten, en hem goênacht kussen, en hem lief zeggen, toch niet te laat op te blijven, en op te passen voor de kou die 's nachts wel eens plotseling opkomt... Zoo was het immers altijd geweest, en zoo gewoon was het, zoo onvermijdelijk, natuurlijk gewoon, in zijn leven, dat het nu eenmaal niet anders kon, onmogelijk!...

En hij schrikte weêr, met een huivering over zijn rug, omdat het verband der dingen verbroken was, en overal om hem heen de steun wegviel, waar hij nu wankelend tastte.

Was alles wel reël? Was het geen begoocheling? Was hijzelf het, Herman de Weert, die hier liep, en nu maar moest zien hoe hij verder kwam? Maar waar was Marie dan? Marie, die hetzelfde was als hij, die alleen door hém bestond, die er nu eenmaal bij hoorde, net zoo goed als het hoort dat morgen weer een nieuwe dag begint, en er nu boomen op den weg staan. Wat gek dat Marie er nu niet is! Zou ze ergens verdwaald zijn?...

er zal toch geen ongeluk met haar gebeurd zijn?...

Nu was hij de laan uitgelopen, en stond aan de uiterste grens van de stad, op de brug aan de kali. Donker-ruischend stroomde het breede water onder zijne voeten. De maan kwam achter wolken te voorschijn en verlichtte het duistere bosch aan den overkant met een vreemden, teederen glans. In de verte schenen vage bergen, weifelend, onwaarschijnlijk. O! die stilte, die stilte van den Indischen nacht alom! Alleen, ergens in 't midden van de rivier, plaste heel zachtjes een pagaai in 't water, met droomerig geluid. Maar de boomen stonden geruischloos, met hooge toppen, strak hoog-op in de verzilvering van 't neerzegenend maanlicht...

Moê leunde hij de armen over de balustrade, en zijn ziel staarde in die vrede van de natuur, die als met een zacht verwijt daar voor hem op kwam geschenen. En in de rustige klaarheid van het avond-licht, waar alle geluiden zwegen, voelde hij het al vrijer en ruimer worden in zijn binnenste, en zijne gedachten, zoo lang verdoofd in de loome hitte van de indische misère, dreven al dichter naar de waarheid. Hij voelde het, en was bijna blij het nu eindelijk te weten, want alles was toch beter dan dat onbewuste, verwarde doorleven in 't duister:

hij was de laatste jaren een egoïst geweest. Hij had Marie getrouwd en weggenomen uit haar omgeving, omdat hij voelde, dat zij hem helpen kon, en hem zou redden van een wild, duister leven, dat hem te gronde zou richten. Hij had haar liefgehad om eigen voordeel, om het geluk en het genot, dat hij dacht door haar te krijgen, niet om haar zelve. In 't begin had hij een soort heiligen eerbied gehad voor haar maagd-zijn, voor het reine, onbevleete in haar lichaam en haar ziel, waar hij al door zooveel duistere zonde was besmet, maar, door het fysieke bezit, was dat er al gauw afgegaan, en hij was haar minder gaan vinden, juist om wat hij zelf van passie aan haar had gedaan. Van toen af aan had hij haar eigenlijk beschouwd als iets om zijn eigen leven in stand te houden en te verzorgen, iets, dat niet op zichzelf bestond, maar alleen in verband met zijn leven. Dat was altijd zijn fout geweest: alle menschen en dingen alleen te beschouwen in het verband dat ze met hem hadden en hen daarnaar te oordeelen. Zichzelf in een of andere kwestie te eclipseeren was altijd iets onmogelijks voor hem geweest. Maar nu, daar in de stilte van den nacht, waar hij zelf opeens heel apart stond, buiten verband

met alles en allen, en voor 't eerst buiten verband met haar, dacht hij ineens, en schrok pijnlijk van die gedachte: *Marie heeft toch ook een apart leven!*

En daar dacht hij nu voor 't eerst aan! Grootte God! wat een egoïst, wat een bruoit moest hij toch geweest zijn, dat hij daar nooit om gedacht had! Dat hij er nu eerst aan dacht was ook alweer egoïsme, omdat het pas in hem opkwam nu er eene catastrofe in zijn eigen leven was gebeurd!

Al dien tijd, al die loome, lijzige jaren lang van apathie en verdooving, had daar in Marie vanbinnen toch óók een apart leven geleefd, al ware 't maar alleen in de oogenblikken dat hij niet thuis was; ook op haar had het eentonige, banale, emotielooze van het indische leven gedrukt, maar aan haar had hij nooit gedacht, hij had zich alleen beziggehouden met eigen verveling en eigen misère. Zij had alleen in zóóverre voor hem bestaan, dat zij hem comfort aanbracht, het huis om hem in orde hield, en hem de gebeurlijkheden van het alle-daagsche leven — die zoo klein schijnen, maar zoo groot influenceeren — gemakkelijk en geleidelijk maakte. En ja, — hij schrok van het afschuwelijk leelijke, of hij ineens iets afzigtelijks zag — ook was zij goed genoeg geweest voor de bevrediging

van zijn lagere lusten, die lusten, die in Indië zoo door de hitte worden geprikkeld, en zoo gauw degenerereeren. Nooit had hij er eens aan gedacht, wat er in haar zélf omging, of zij ook geen leegte en pijn voelde, of hij ook niet iets voor haar zou kunnen doen, om haar te helpen! En als hij nu eens goed nadacht, in het licht van de waarheid die nu in hem opscheen, was zij dan niet eigenlijk de ongelukkigste geweest van de twee, en had zij niet meer gehongerd en gehunkerd dan hij? Hij had dan toch tenminste nog zijn ambtelijk werk, dat hem bezig hield, en zijn studiën over huwelijksrecht en feminisme; al was daar ook weinig warmte en liefde in, het gaf hem toch voldoening, en in zekeren zin ging hij er in op. Maar zij had niets dan het zorgen en sloven voor hem, dat hij als een pacha genadig aannam, maar dat hij nooit met dankbaarheid geapprecieerd had, eerder lichtelijkjes geminacht, omdat het hem te klein leek en te goedig en misschien wel wat te burgerlijk was om mooi te zijn. — Het kon toch ook moeilijk anders, het moest in Marie eindelijk leeggelopen zijn, die honger moest in haar gegroeid zijn tot een huiverend verlangen, en zij moest zijn gaan smachten en smachten naar wat

liefs van warme vriendelijkheid, als een dorstende in de woestijn. — Had hij het niet zelf dikwijls aangehaald in zijn studiën, dat verschrikkelijke verwijt van Ibsen, waar hij het een vrouw tot den man laat zeggen, dien zij eens liefhad: „Je hebt de liefde in mij gedood!”

Was hij dan niet zélf zoo'n moordenaar geweest in de laatste jaren? Was het niet een sluipmoord aan haar geweest, als met langzaam vergif telkens bij kleine, kleine beetjes, dat leven van hem, met zijn lummelachtige loomheid, zijn overschilligheid en zijn apathie? Alleen maar aan eigen misère had hij gedacht, maar de liefde, die vlak naast hem was, die om en bij hem gloeide, hij had haar laten verhongeren en langzaam sterven, zonder het te zien, kil-wreed opgesloten als hij was in zijn eigen leven.

En toch, hij wist het zeker, — zenuwachtig klemde hij de lippen van smart op elkaar, — toch had hij het niet met opzet gedaan, toch had hij het niet heelemaal kunnen helpen! Zij was in hem zelf geslopen, zonder dat hij er op verdacht was, verraderlijk, langzaam-gluiperig, in de trage, bleeke dagen van het drukkende, lamme, loome, indische leven, die apathie, die als een giftige, verstikkende nevel over zijn ziel was gaan liggen, en zijn oogen

beneveld, zijn zenuwen verslapt had. Hij had het nooit gezien, en nooit had hij er ook maar een flauw voorgevoel van gehad, wat er in Marie aan 't gebeuren was, anders had hij het zoo ver niet laten komen.

O God! waarom, waarom was dan dat duister over hem geweest, dat hij een moordenaar was geworden, waarom was nu eerst de waarheid opgeschenen in zijn ziel, nu het te laat was? Waarom hem dan maar niet verdoofd en verstompt gelaten, en hem onverschillig gemaakt over zijn verlies? Wat kon die waarheid hem nu nog anders brengen dan wanhoop en ellende?...

De wolken boven zijn hoofd waren nu gansch opengegaan, en dreven gedwee naar alle zijden weg van de hooge, innig blauwe hemelruimte vol schitterende sterren. Het blauw werd al grooter en grooter, een rustige reinheid, die zich wijd-uitspreidde, waar het donker week. De maan stond nu gaaf en klaar in het vrije blauw, en de bergen in de verte, eerst weifelend en vaag, lagen daar eerlijk en oprecht, als kalme kinderen geknield, aan den horizon. Een eindeloze vrede van milden maneglans tintelde over het water en lumineerde vèr en vèr. En al wijder spreidde zich het groote licht, wemelend over de wereld...

Toen voelde Herman opeens of ook over zijn droeve, omsomberde ziel zich wijd uit-deinde een heerlijk licht van vrede, waar al het duister-onbewuste voor week. En een groote verteederling kwam over hem . . . .

Voor 't eerst in zijn leven dacht hij niet meer om zichzelf, maar alleen om haar, die zijn vrouw was geweest.

Arme, arme Marie! Wat moest zij gehongerd hebben en wat moest het teederste in haar droevig zijn uitgeteerd, dat zij nu de handen had uitgestrekt naar den eersten den besten vreemde, bedelend om wat liefde!

Nu vijf jaar geleden was ze bij hem gekomen, voor hém achterlatend al wat ze voor dierbaars in de wereld had, en had ze haar geheele leven aan hém gegeven, vol liefde en goed vertrouwen.

En wat had hij er mede gedaan?

Waarom had hij het niet gekoesterd en beschermd, waarom had hij er niet van gemaakt dat bij uitstek superieure en hoog-vrouwelijke, waar het de teêrste kiemen voor had?

Als een lummel had hij zich laten overheerschen door die logge, indische apathie, geen oogeblik denkend om haar, die haar eigen leven aan hem

had gegeven. En 't allerergste nog, door den hartstocht had hij het teêrste, dat hij voor haar voelde, laten vernielen, zonder een poging om het te redden. De eerbied, dien hij vroeger voor haar lichaam voelde, de reverentie voor het zacht-vrouwelijke en teedere in haar, ze waren lafhartig gebroken door het fel-hevige van de passie, waarin hij haar zelf had doen ontbranden. Nooit had hij een voorgevoel gehad van het offer, dat iedere vrouw een geliefden man brengt, als zij haar ziel, die naar rust en vrede is genegen, door de vlam van hartstocht doet verteeren, maar hij had als een wankele zwakkeling zijn vereering losgelaten toen hij zag, dat ook zij een mensch was als hij zelf, en evenals hij ook alle dingen deed, die des menschen zijn.

En ineens zag hij haar nu weer voor zich, zooals zij voor hem had gestaan in den eersten nacht van samen-zijn. Hoe ze daar stond, met het weelderige, zwarte haar los, in het blank-witte, lange hemd, rank op zoo teêre, bloote voetjes! Hoe hij toen gehuiverd had van een nooit gevoelde reverentie, bang om haar aan te raken, heimelijk hopen, dat het altijd zoo kon blijven, zoo kalm en zoo kuisch, en dat ze altijd zoo rustig, van zoo vromen vrede overtoegen, in zijn leven zou mogen staan!

Hij was haar stil blijven aanstaren, in een extaze van zalige verrukking, en zou haar zelfs niet hebben durven kussen, als ze zelf niet haar armen om zijn hals had geslagen, en zijn lippen gezoend had.

En in de nachten van hartstocht, die gevolgd waren, had hij al spoedig de kuischheid van het witte, reine beeld vergeten, en nooit vermoed, hoe groot en heerlijk het offer was, dat haar maagdelijkheid hem bracht, toen zij zich branden en verteren liet in den gloed van zijn verlangen. Hij had gedacht dat het kuische en eindeloos rustig-reine, dat toch de essence was van die witte verschijning van onbevleete maagd, nu ook besmet en verloren was in den hartstocht-gloed van alle dagen, maar het hooger vrouwelijke, dat louterde uit dien brand, had hij niet gezien, en ook niet het heilige van het moederschap, dat er de innigste uiting van is. Besmet door het materieele en sensueele van het indische leven òm hem, waar zijn zwakke ziel niet sterk bovenuit had kunnen rijzen, maar waar hij toch zoo op afgaf met heftig haten, had hij zijn eigen liefde lafhartig aan de degeneratie prijs gegeven en hij, die zich zoo superieur waande aan zijn omgeving, had het liefste en beste in hem niet rein weten te houden.

Het blanke, het rustige, het reine had zij hem grootmoedig gegeven, vertrouwend in zijn barmhartigheid, en met lompe handen had hij het ge-sleurd in den modder van het banale, als de eerste de beste bruuw. Hoe was 't mogelijk, dat hij het nooit gezien had! O! God! hoe was 't mogelijk!

En nu, inééns het te weten, en heel alleen in den nacht te staan, met al dat almachtig groote en goede van maneglans en sterrenschijn en heilig hemelblauw voor zijn ziel!

|| O! Het goed te maken! Het goed te maken! Nu eindelijk héél dat armzalige, ellendige, pieterige zélf eens weg te kunnen doen, je eigen laf, glui-perig, beestachtig ikheidje te éclipseeren, dat het niet meer meêtelde, en geen kwaad meer kon doen! Nu eens alleen om haar te denken, nu eens met al zijn macht te gaan werken om haar te helpen, en te probeeren, haar gelukkig te maken, zooals het voor haar alléén goed en mooi zou zijn!

Maar hoe? . . . . maar hoe? . . . .

En in zijn ganschelijk zelf-vergeten, rein wordend in den vrede-glans van het milde manelicht, en het wijd-bewust worden van zijn ziel, dacht hij met op-rechte spijt, hoe jammer het eigenlijk was, dat Lewis niet van haar hield. Wat zou het dan verder

eenvoudig worden! Ze zou hem vergeten, met zijn koude onverschilligheid en zijn bruto égoïsme, en ze zou gelukkig zijn met zoo'n vroolijken, levenslustigen kerel, die haar toch wel lief kon hebben en koesteren, al was hij nu ook niet superieur en fijn aangelegd. De hoofdzaak was nu toch, dat zij gelukkig werd!

Dat was het éénige, waar hij zijn laf hartigen liefdesmoord mede kon boeten, haar vreugde en goedheid te bezorgen, al was het dat hij moest maken dat een ander haar gaf, wat hij haar in zijn égoïsme had onthouden.

Maar dat laatste kon niet, nu Lewis had bekend, dat hij best zonder haar kon en beloofd had haar niet meer te zien.

Neen, wat er goed te maken viel moest hij doen, hij zelf, en niemand anders, want dat zou al te gemakkelijk voor hem zijn. Dat zou niet wezen, wat het Recht der Liefde eischte. Het Recht der Liefde! Nu eerst kreeg hij er een voorgevoel van, wat het eigenlijk wilde zeggen. Het Recht der Liefde, het was: altijd door sterk en goed blijven in je gevoel voor iemand, het was het begrijpen en het vergeven, het was het stand houden bij de ergste schijnbare ontgoochelingen, niet wijkend voor wat de bitterste

désillusie leek. Maar niet was het de dwaze, blinde verafgoding van iemand, zooals hij die ééns voor het Meisje Marie gevoeld had, om het dan later haar aan te rekenen en op haar te wreken, dat ze geen ideaal, goddelijk wezen, maar een gewoon mensch was, met menselijke kleinheden, als hij. En hij voelde voor/het eerst het scherpe onrecht dat er gelegen had in zijn vroeger idee van recht, dat alles maar uit moest zijn, zoolang het niet „mooi” meer was, mooi in den zin van het goddelijk ideale, waar hij immers zelf zoo vèr van af stond! Hij zag weer voor zich het moede, afgetobdelichaam van zijn vrouw, zooals zij neêr had gelegen op de mat, met de haren verward, en groote, blauwe kringen onder de oogen, en hoorde den wanhoopskreet van haar smart, dat ze nu niets meer had in de wereld. En toen voelde hij het al klaarder en klaarder in zich: de zachte deernis, het milde vergeven, en het zoete, alles begrijpende medelijden voor elkaar, dat het éénige Recht, dat ware Liefde kent....

En sterker werd het in hem, toen hij eindelijk, moê geloopt, thuis kwam, en daar Wijma vond, die op hem wachtte. Het was héél, héél ernstig met Marie, en hij kon niet met zekerheid zeggen, of zij

de koorts en wel te boven zou komen. Maar in elk geval zou het weken duren, en Herman mocht haar vooréerst niet zien. Hij, Wijma, zou wel zorgen dat Miesje zoolang bij goede vrienden van hem logeeren kon, maar Herman zelf moest nu maar alles alleen uitvechten, en geduldig afwachten wat gebeuren zou.

„En dan zullen we daarna later wel eens zien,” zeide de dokter, „of je niet anders bent gaan denken over het Recht der Liefde....”

HOOFDSTUK XII.

In de misère-dagen die nu volgden moest Herman den gruwzamen strijd uitvechten tusschen zijn oude, strenge, onverbiddelijke ideaal-principes, die télkens weer boven kwamen en de zachte deemoeds-piëteit van het gewone, menschelijke leven die in zijn hart was opgeweld. Nooit had hij het leven willen aanvaarden zooals het is, een wankelend strompelen, met voorzichtige, angstig-tastende handen grijpend naar het edelste en grootste, in het droeve duister, hoog opwillend in fieren trots, maar weer neervallend, klaaglijk en schandelijk, vernederd als een laffe slaaf, en weer voortsukkelend in nieuw pogen en nieuw vallen, al maar door, al maar door...

Hij had wèl geweten, dat het met anderen zoo was, met de méésten, hij had hun klein knoeien gezien met de beste dingen, hun morsen en kies-

kauwen, als een kind doet met een mooi, vol ei, hun hoog geluid en breed gebaar over liefde en dan, na de eeden van eeuwigheid en trouw tot in den dood, het snoode verraad en het laffe verzaken. En met een wijden sneer had hij gelachen, verachtelijk, om zijn duistere medemenschen.

Maar hij zelf had daar altijd boven willen staan, in fieren trots, en het onwankelbaar bewustzijn van eigen, uitverkoren superioriteit. Hij had het leven gewild zooals zijn ideaal was, en als het hem niet meeliep en niet in de lijn van zijn willen ging had hij, dacht hij, het wel gedwongen in zijn spoor terug te komen. Als een soort bovenmenselijke held, een lichte Lohengrin, had hij eigenlijk het leven willen doorgaan, hemelsch zacht en engelachtig lief zoolang het leven maar niet twijfelde aan zijn goddelijkheid, maar die ook onverbiddelijk en onverzoenlijk zou zijn, als menschelijke zwakheid iets, wat ook, dorst verkleinen van het ideaal. En hij had de menschelijke hartstochten en emoties willen africhten naar vaste en onwrikbare principes. Zoo ook in de liefde. Alles of niets was daarover zijn trotsche leus geweest. Twee menschen mochten net zoolang bij elkaar blijven als zij van elkaar hielden. Maar zoodra de een van den ander niet meer hield, moest

het ook uit zijn, voor goed, omdat het dan niet meer mooi zou zijn. En voor alles moest het Leven toch mooi zijn, dát stond vast. In al zijn geschriften over feminisme en huwelijk had hij deze stelling als een axioma vooropgesteld, die ten laatste bij hem een dogma was geworden.

Maar ondertusschen had hij niet gemerkt, die jaren lang, dat in hem de eerst zoo ideale, enthousiaste liefde al verslapt en versleurd was in de doffe apathie van zijn ziel, en dat hij juist was vervallen in dat sleurleven, dat hij altijd in zijn schrijven over het huwelijk zoo hekelde, en waarin de man de meester en bezitter, de vrouw het eigendom en de dienaar is. Zoolang zij maar bij hem bleef als die trouwe dienstmaagd, dienend naar des meesters wil, had hij voor 't gemak maar aangenomen, dat alles nog in orde was.

Tot dat nu, onverwacht, het leven, zijn eigen natuurlijken gang gaande, hem opeens voor het wonderbaarlijke, ongehoorde feit had gezet, dat zijn vrouw een eigen wil had gekregen, en gedaan had wat volgens zijn eigen dogma onvergeeflijk was, alléén te straffen met de allerzwaarste straf, de scheiding, onmiddellijk en voor goed, omdat het nu niet „mooi” meer was, zooals het ideaal voor-

schreef. En nu had de rechter, die in hem was, en die zijn recht verkondigd had in openbare artikelen en geschriften, recht te doen in zijn eigen huis, onpartijdig, als over vreemden.

Maar wat was gebeurd? Met verbazing bedacht hij het, in al zijn ellende somtijds glimlachend over zijn eigen inkonsekwentie. Nu het hem zélf betrof, nu het zijn eigen, nietig ikheidje aanging, nu had hij zich gewapend met al de groote, leege woorden, die hij in anderen altijd zoo scherp gehegeld had, nu had hij haar op hoogen toon toegeroepen dat hij haar heer en meester was, dat hij haar verbood dit te doen of dat, dat hij de wet op zijn hand had, en dat zij zich had te houden aan haar plichten als echtgenootte en moeder. Zelfs zijn positie als fatsoenlijk burger en zijn betrekking had hij er bij te pas gebracht. De wet, het hoofd van 't gezin, verbieden, plicht, positie.... hoe was 't mogelijk, waar hij vroeger alleen maar liefde erkend had, ideale liefde, en die ook alleen, en niets meer!

Vroeger leek hem toch alles zoo eenvoudig van de verhoudingen der menschen, als zij maar eerlijk waren en deden wat hij voor recht hield. Een vrouw hield niet meer van haar man. Dus moest ze maar van hem af. Tout simple. Hij vond dat voor een

kind om te begrijpen zoo gemakkelijk, even noodzakelijk en natuurlijk als dat twee maal twee nu eenmaal vier was. Maar ziet! Nu hij het zelf in praktijk moest brengen leek het opééns héél ingewikkeld, met fijne combinaties om nooit weer uit te komen, vol nieuwe factoren, waar hij niet op gerekend had.

Als hij nu een kerel was, en handelde naar wat hij zelf altijd verkondigd had als waarheid en recht, dan scheidde hij van Marie. Verder ging het hem dan absoluut niet meer aan, wat er met haar gebeurde. Zij was dan heelemaal weg uit zijn leven, waar zij zich niet behoorlijk in had gedragen, zooals de ideale voorschriften dat wilden. Zoo had hij zich een dergelijk geval vroeger altijd voorgesteld, zonder verdere complicaties.

Maar nu bleek het lang niet zoo eenvoudig te zijn.

Diep in zich voelde hij de sluimerende waarheid zich al tot vage bewustheid bewegen, maar hij onderdrukte het, en wilde het nog niet weten. Hij had al die groote woorden van wet en plicht en positie alleen gebruikt om zich zelf te bedriegen en haar te imponeeren, omdat hij niets anders wist, en ook uit valsche schaamte niets anders zou willen

aanvoeren om haar tegen te houden. Maar de ware reden was, dat hij haar niet kon missen, dat hij veel te innig aan haar gehecht was, om zonder haar te willen leven. En die gehechtheid was véél sterker en beheerschte hem véél inniger dan al zijn principes over het recht der liefde van altijd mooi en ideaal blijven, die hij ineens veel kleiner en zwakker voelde.

Nu voelde hij het pas, zelfs in dat alledaagsche eentonige sleur-leven, en voor een gedeelte misschien juist daardoor, was tusschen Marie en hem een gehechtheid ontstaan, niet hevig, niet uit schokkende emotie, maar uit heel kleine, heel fijne kleinigheidjes geweven, waardoor hij als met ragteere vezeltjes, heel luchtigjes, maar toch onverbrekkelijk sterk met haar samen was gegroeid. En het leven was nu eenmaal geen altijddoor uitbarstende emotie, met groote, machtige schokken, het leven was ééne groote serie van die allersubtielste, schijnbaar nietige kleinigheidjes, die alleen door te worstelen zijn met onuitputtelijk geduld en zorgzaam elkaâr helpen, met deemoedvolle piëteit en zacht toereiken van steunende handen. En waar eene viel, over de harde hobbels van dat leven, door eigen verblindings misleid, daar moest niet de ander trots zich afwenden en eenzaam

eigen weg gaan, maar liefderijk beuren en de verdoolde voeten leiden naar den veiligen, waren weg.

Daar was dus nog iets anders, nederigs en deemoedigs, dat neigen en verteederen kon, buiten het schijnbaar Recht van trots en ideaal, waarmee hij zijn leven en dat der menschen had willen richten. En dat was niet de Liefde, zooals hij haar dacht, die Liefde van allebei strengelijk groot en trotsch en edel en verheven zijn, die waarborgde het innig samenzijn van twee menschenlijke wezens. Want geen goden waren die nu eenmaal, en geen heiligen, maar arme, door ongeweten drangen gedreven, struikelende, in 't duister tastende stakkerds, hij evengoed als de anderen, die niet eens 't allerhoogste konden vasthouden, maar het toch dadelijk weer lieten vallen, uit louter stumperigheid. En wat zij noodig hadden, zoolang zij nog zoo hulpbehoevend bleven, dat was niet de Liefde, die tóch te groot voor hen was, en die ze toch maar heel even, heel kort, konden dragen, maar de piëteit, de nederige deernis van deemoed en medelijden, die aanpaste aan hun wankelend, weifelend bestaan. —

En wat hij nu voor Marie voelde, het was niet de ideale Liefde van vroeger, die zoo onbewust wreed was in haar dwaas verheffen van een arm

menschen-wezen, omdat later de val dan zooveel dieper wordt gezien, het was niets anders dan de piëteit, de piëteit voor haar, en nog meer voor hemzelve, omdat hij beiden nu ineens zoo klein en hulpbehoevend zag, vernederd door het Leven, dat te groot voor hen was geweest, en genadeloos hoog over hun nietige gedaantetjes was heengegaan.

Maar in de deernis met zijn vrouw en met zichzelf voelde hij een wonderteedere, vreemde, nooit gekende emotie, die inniger was dan wat hij ooit te voren had gevoeld. Het was een vernedering, een ootmoediging, een diepe knieling, met gebogen hoofde, maar in die onderwerping lag een zoet genot, als van een kind, dat weet dat hij een moeder heeft. —

En naarmate hij gewilliger wende aan die verdeemoediging van zijn leven, voelde hij, hoe tusschen twee gewone menschen eerst alle schijn moest wegvallen, eer zij werkelijk kunnen één zijn en alles gelijk-op deelen, als eerlijke kameraden. Het kon niet zijn tusschen hen beiden als trotsche goden, recht op de toppen van het leven staand, en een onwaarschijnlijk ideaal hooger houdend dan hun eigen, lieve gehechtheid, vastbesloten geen voetbreed te wijken, ook niet voor elkaar, al was het dat ze

zouden scheiden als alles niet meer, „mooi” kon blijven, zooals hun superieure zielen verdienden. Maar het was juist de zachte deernis met elkaar om de kleine droefenissen van het leven, het liefderijk heelen van elkaars wonden, zonder afschuw, het doorgaan van de donkerste geheimenissen, hand aan hand, in de onguurste wijken getrouwelijk samenblijvend, zonder walging, wetend dat al het wroeten en kruipen is naar een eenmaal verre, verre dagend licht. — Want het kon niet „mooi” zijn, zooals hij mooi dadelijk wilde, zoolang hij nog een sterveling-mensch was op het aardbestaan, vol kleine, nietige behoeften, die als stoute kinderen hem de baas werden, in elk onbewaakt oogenblik, en het mooie niet erkenden, dat zoo hoog en eindeloos ver boven hen leeft. En hij besepte, dat Marie veel verder geweest was dan hij, in haar sloven en tobben om het hem gemakkelijk en prettig te maken in huis, en dat zij juist in dat kleine groot was geweest. Hij had het niet gezien, in zijn dol alles groot en hevig willen, dat eigenlijk zoo klein was, hoe in het kleine juist zooveel grootheid had gelegen. —

Wat was er schijn en leugen in zijn liefde geweest, die hij eens zoo rechtvaardig en rein had gedacht!

Eerst dat aanbidden van haar als een soort bovennatuurlijk, essentieel engelachtig wezen van niets dan liefde en zachtheid, onbestaanbaar boven het leven uit, als zonder materie, menschen-vergoding! Want later, toen zij bleek een gewone vrouw van 't leven te zijn, met menschen hartstocht, als ieder ander, toen had hij haar dat aangerekend, had er haar minder om gevonden, en was haar gaan behandelen als inferieur, van uit zijn eigen, verheven grootheid. Maar zij tegen hém opziende, — ook al weer schijn, — omdat hij zoo geleerd en zoo knap en zoo artistiek was, buigende voor zijn wil, deemoedig onder zijn tirannie.

En onder al dien schijn en die leugen door had hij gefilosofeerd over recht, en geleeraard over de moraal van het huwelijk, en over de ontwikkeling van de Vrouw, met groote, luid-schetterende woorden van logica en overtuiging! En zoo waren ze allebei langzaam aan, onmerkbaar gedegenereerd, en waren hun liefste, mooiste dingen leeggelopen in het niet, tot ze nu opeens met leege handen, naakt en berooid, tegenover elkaar hadden gestaan, van allen schijn ontdaan, stumperig en stakkerig, als arme sukkelende schepsels, die elkaar voor 't eerst zien zooals ze werkelijk zijn.

Ja, nu was de liefde, de ideale, bovennatuurlijke, dood, en dood om niet weêr op te staan. Want wie ééns de vroeger tot het goddelijke verheven Liefste in 't schamele boetekleed van 't klein-menschelijke gezien heeft, in dezen sterft de ideale aanbidding, die èn zoo schoon is, èn zoo wreed. Maar uit het graf van die gestorven liefde was in hem verzezen de zoete, menschenlijke deernis, die niet verafgoodt, maar begrijpt, die in zachten deemoed door de donkerste gangen van het leven gaat, en de hand niet meer loslaat, die zij omvat houdt, getrouw tot in den dood. En hij voelde het klaarder en klaarder in hem bewust worden tot grootelichtende waarheid: die deernis, die deemoeds-piëteit, die was het eenige Recht der Liefde dat niet faalde en altijd rechtvaardig richtte. — En al het andere was maar valsche schijn geweest. —

Eindelijk, na twee lange weken van den inwendigen, bangen strijd, dien hij voerde, en waarin zijn trots verzonk onder zachter deemoeds-drangen kwam voor Herman de verlossing, toen Wijma hem durfde zeggen, dat het gevaar voor Marie was geweken.

„Nu moet je me asjeblijft laten doorpraten,” had de dokter gezegd, „en me niet in de rede vallen. Ik zal je mijne opvatting van Marie's toestand uit-

leggen, zooals ik die gevormd heb in mijne behandeling, uit wat ik gehoord heb bij haar ijlen, zoo goed als uit wat ze mij zelve heeft toevertrouwd. Het *is* waar, beste kerel, hoe beroerd het ook voor je moge zijn, voor je eigenliefde vooral, dat ze, wat men noemt, verliefd is geweest op Bobby Lewis. Dat kan ik met geen mogelijkheid wègredeneeren. Maar versta me goed, ik zeg: „verliefd zijn”, en daar bedoel ik mee: zooals een opgewonden, losgebroken kostschoolmeisje verliefd is. En Marie was opgewonden, tot in het dolle toe. Al die jaren voor ze naar Rooms ging, „boven”, heeft zij, net als jij, geleden door het klimaat en, hm! ja, je moet het nu maar aan kunnen hooren, door jouw onverschilligheid. Enfin, ik heb je dat al eens meer gezegd, en toen ben je woedend op me geworden. Voor ze naar boven ging was ze zoo goed als heelemaal „down”, alleen nog maar levend door den sleur. Toen kwam ze daar ineens „boven”, in al die pracht, in die gezonde, koele lucht, en toen is ineens die krachtige, voor haar zwak gestel veel te krachtige levensimpuls door haar heengegaan, die het versterkte, weer normaal geworden bloed daar geeft. Toevallig was daar nu ook Lewis, zoo'n echte vent voor dames, vol smoesjes en aardigheidjes, waarmede

hij slag heeft om een vrouw in te palmen. Hij heeft haar, zonder kwade bedoeling misschien, het hof gemaakt, heeft haar overladen met liefheden, en altijd door kleine attenties bewezen, zooals jij haar vroeger zeker ook bewees. Juist die heel kleine dingetjes, daar zijn sommige vrouwen zoo gevoelig voor. Toen heeft het arme kind eigenlijk heelemaal niet meer geweten hoe ze het had. Ze was zoo weinig gewoon geweest in den laatsten tijd. Al die pracht ineens om haar heen, die heerlijke lucht, en die hevige impuls door haar organisme, en opeens zooveel bezorgdheid en vriendelijkheid warm tegen haar aan! En toen is ze gaan denken dat ze verliefd was op Lewis. Dat lag voor de hand.

„Maar, let nu wel op! Toen zijn natuurlijk ineens al jouw theorieën in haar gedachten gekomen. Al die dingen die je haar voorgelezen hadt. Al die stellingen, die je zoo dikwijls verkondigd hadt waar zij bij was. Die hebben haar toen op een jammerlijke manier door het hoofd gespoekt, dat begrijp je. En toen is ze zich gaan inbeelden, dat zij een van de gevallen was, die in je studiën voorkomen, en dat zij nu ook precies moest doen zooals jij altijd hadt verkondigd. Vergeet dus niet dat ze eigenlijk héélemaal onder jouw eigen invloed stond toen ze alles

zoo ferm aan je bekende, en dat om zoo te zeggen jij door haar sprak.

„Die twee dingen, haar verliefdheid voor Bobby, en haar ijver om nu toch in alles oprecht en waar te zijn zooals jij dat wilde, moeten haar zoo gekweld hebben, dat ze je niet ééns meer kon schrijven.

„Toen kwam jij naar boven en stond daar plotseling hu! als een boeman voor haar, onverwachts. En na jouw grove aanspraak werd ze nog meer verhard in haar idee dat ze van Lewis hield, wat au fond misschien niet eens zoo heel diep en innig was, en dat ze nu, volgens jouw eigen ideeën van recht, ook niet meer bij je hoorde.

„Toen ben jij heelemaal anders gaan doen dan ze dacht dat je doen zou, je bent zoete broodjes gaan bakken, hebt je laten verteederen, en bent haar het hof gaan maken als een verliefde minnaar. En toen is ze natuurlijk heelemaal de kluts kwijt geraakt. Dat plotselinge wegblijven van Lewis, die niet eens haar brieven beantwoordde, heeft haar wel doen inzien dat ze maar een vluchtige, voorbijgaande flirt voor hem was geweest. O jee! dat voelt een vrouw zoo gauw, bij intuïtie, hoor! of een man van haar houdt of niet. En dat heeft haar natuurlijk pijn gedaan. Voeg daarbij de plotselinge verandering van

klimaat, het ineens weêr in de hitte zijn, en dan jouw voor haar onbegrijpelijke doen tegen haar. En toen is ze eigenlijk door de verwarring een beetje gaan malen. Ze ging zich voorstellen, dat ze toch van Lewis hield, en naar hem toe wou; toen, dat ze niet meer van hem hield, maar dat ze toch ook niet meer bij jou hoorde, en dus eigenlijk niets meer had op de wereld; en toen eindelijk dat ze een slechte, gemeene vrouw was, die haar man bedroog. Dat schijn jij haar ook op 't laatst verweten te hebben, en dat maakte haar nog doller. In je overdreven liefde voor haar, die zoo heel vreemd voor haar was na je koelheid van jaren, zag ze eindelijk medelijden, omdat je haar zoo slecht en klein vond. Toen moet alles om haar heen zijn gaan wankelen en draaien, en moet ze absoluut geen weg meer geweten hebben. Het leven in huis, waar je haar maar steeds overlaadde met wat zij medelijden dacht, moet onuitstaanbaar voor haar zijn geworden, zoo, dat ze eindelijk weg wou, omdat ze voelde dat ze er niet meer hoorde. En al die overspanning en schrijnende pijn-situaties heeft ze niet kunnen doorstaan, en ze is in een gevaarlijke crisis gekomen. Voilà tout. Ik moet je eerlijk zeggen dat ik heel bang ben geweest dat ze gek zou worden, en het had

niet veel gescheeld. Maar nu geloof ik wel dat daar het gevaar voor is geweken, al is ze nog zwak, nog èrg zwak. De hoofdzaak is nu maar, dat die historie van daar „boven” voor goed van de baan raakt, en niemand ooit meer een woord er over spreekt. Anders zou er een idée fixe uit kunnen ontstaan. Zorgvuldig moet zelfs de flauwste toespeling er op vermeden worden. En het eigenaardige is, dat ze zèlf al het meeste er van vergeten schijnt te zijn. Na haar zware koorts, waarin ze de geheele geschiedenis nog eens goed uit heeft geijld, schijnt ze weer teruggevallen te zijn tot haar leven voor haar logeeren bij Rooms. Gisteren vroeg ze naar jou of er niets gebeurd was, en naar het kind, en naar wie nu op het huis paste, nu ze „ziek” was. De laatste heftige scènes tusschen jullie gebeurden dus bij haar al in een crisis van koortsoverspanning, waarvan ze nú niet eens meer afweet. We moeten het dus voortaan beschouwen, en dan zijn we dicht bij de waarheid dan je denkt, dat alles een ziekteverschijnsel geweest is, dat je vrouw een zieke is geweest, die het niet heelemaal kon helpen wat ze deed tegen jou en tegen zichzelf.

„Maar, denk er om, Herman, die ziekte kan terugkomen door de minste onvoorzichtigheid van jouw

kant. Nooit mag je over dat onderwerp met haar beginnen, dat niet meer tusschen jelui mag oprijzen. Je hebt de geheele historie in te slikken, om het zoo maar eens te zeggen, en dan heb je er voor goed meê afgedaan. Geen enkel woord er meer over en niet de vaagste toespeling zelfs, anders zou de heele boel weer in elkaar tuimelen bij Marie. Ik wéét, het zal je nog dikwijls leelijk dwars in je maag zitten, en 't is erg moeielijk te verdragen, zoo'n brok misère dat je inslikt, maar het moet toch maar, hoor! Vergeven en vergeten moet het zijn, en sans rancune! En nu je kop flink boven water gehouden, en niet meer terugzakken in den modder. Je bouwt nu maar eens netjes alles met Marie op wat je zoo jammerlijk in elkaar hebt laten vallen, en dan hou je 't in orde, hoor, en zorgt er voor dat het niet meer instort . . . . .”

Hij verwonderde er zich eigenlijk over, dat hij zoo lang ongestoord kon doorpraten, en zijn vriend hem niet in de rede viel.

Maar Herman zat met het hoofd diep gebogen, zijgend in zijn stoel, deemoedig en gelaten, als een stoute jongen, die een strafpredikatie krijgt.

Hij had het in de laatste weken zelf al uitgevochten, en Wijma's raad was eigenlijk niet eens meer noodig.

Hij had het er bij neêrgelegd. Hij was nu moê, moê, moê van al dat vechten, en ook van die ongezelligheid, die leegte, en dat onbeholpen thuis, nu Marie er niet meer was. Liet het nu in Godsnaam uit zijn, lieten al zijn theorieën van vroeger van recht en liefde en wat ook, nu maar allemaal in 't water liggen, liet hij het op alle punten tegen zichzelf en tegen haar maar verloren hebben, alles goed, hij gaf zich over, op genade of ongenade, — als hij haar maar terugkreeg, als ze nu maar heel gauw weer in zijn huis kwam en zijn vrouw weer werd, want sterker dan ál het andere voelde hij het in zich, hij kon haar niet meer missen, en ze móest, ze móest bij hem zijn. —

En hij liet Wijma gaarne de satisfactie, die in den toon van zijn woorden doorklonk, dat hij hem bekeerd had, en had gezegevierd over zijne ééns zoo trots verkondigde stellingen en theorieën.

„Mag ik haar dan gauw zien?” vroeg hij alleen, smeekend, als om een gunst.

„Zeker,” zei Wijma, „nu kan het geen kwaad meer. Kom van avond maar eens even aan, zoo tegen acht uur.”

En tegen acht uur kwam hij.

Er werd hem opengedaan door haar eigen verpleegster. Mevrouw was in kamer vier, zei ze. Mevrouw was in slaap gevallen. Om half negen moest de dokter haar den thermometer aanleggen. En of mijnheer dus maar vast binnen wilde gaan.

En in de groote kamer met helder witte muren stond haar witte bed, eenvoudig en proper, met de sneeuwblanke muskietengordijnen dicht. Door het gaas van de klamboe zag hij haar liggen, in een witte nachtpon, onder een enkel, wit laken. Haar mooie, zwarte haren lagen uit-gegolfd over het kussen. Wat was daar ineens terug voor hem... wat was daar ineens terug... van héél, héél vroeger... hoe liefelijk-kalm waren die oogen geloken, als waren ze toe-gevallen onder een droom van kinderlijke onschuld... hoe kuisch en rustig haalde ze adem, alsof diezelfde borst nog nooit gehijgd had onder wilde benauwing van passie... en hoe wit, hoe wit, hoe wit... hoe blank lag ze daar in al dat blanke om haar...

En toen dacht hij het ineens: Zou dit het beeld zijn van haar ziel?... zou ze dit zelve niet weten dat ze zoo nog is?... zou onder al die levensmisère, dien hartstocht, en dat vruchtbaar worden, en dat baren, toch altijd die ziel hetzelfde zijn gebleven,

en nooit besmet zijn, en nooit veranderd?... en zou ik, groote God! zou ik al die droeve jaren lang vergeten hebben dat dit de ziel is van het Meisje, die ik ééns in haar vereerde? Heb ik gedacht dat dit kalme en kuische dood was, toen ik haar rust met mijn hartstocht heb beroerd, en haar tot vrouw gemaakt heb?... Maar zou het kunnen, zou het kunnen, dat dit mooie en lieve nooit vergaan kan, al verandert wel het lijf, en zou ik dan nog altijd hebben, wat ik ééns zoo ontzaglijk heb vereerd?...

Hoe leek ze, waar ze zóó rustig neêr lag gevleid, op het Meisje, dat eens zoo lief-vertrouwelijk in gansche overgave met hem meê was gegaan in den nacht, zoo vreezeloos en bloode, en hem toen alles had gegeven, om er mede te doen wat hij goed vond, haar naakte ziel en haar naakte lijf!.....

Hij wist het weer, hoe hij toen had gesidderd, hoe hij haar eerst niet durfde aanraken, totdat zij zelve de blanke armen om hem vleide.

En wat had hij er mede gedaan?..... Hoe had hij dat lieve verzorgd en gekweekt?.....

Was dat gave, teêre maagdelijfje niet voor hem veranderd, was het niet opengebrosen in bange pijn om hem een kindje te geven?

En hij herinnerde zich, hoe hij ééns geweend had van ontroering, toen hij voor 't eerst haar teere borsten van meisje had gezien, hoe bang en tegelijk hoe nameloos gelukkig hij was geweest met dat onzegbaar heilige en toch zoo lief-broze van die vage verteederling, die fijne opdrooming van zoo zacht, blank vleesch.

Nu waren zij zoo mooi niet meer, en de fijne ronding was weg, toen ze haar kindje had gezoogd, haar kindje, verwekt door hêm. En hij had het toen zoo heel erg gevonden, alsof zij er minder om was, niet er aan denkende, dat het toch alles door hem aan haar gedaan was... Alles wat zij lichamelijk minder geworden was, wat van de maagd verslagen was in het harde leven, was door hem aan haar gebeurd.

En ineens voelde hij het, wat er wreeds gelegen had in zijn minder voelen voor haar naarmate zij minder mooi en teer van vormen was geworden dan vroeger. Hij schoof nu al de schuld op zijn verlamme apathie, opgedaan in het verstikkende indische klimaat, maar, dacht hij plotseling, „zou ik in Holland altijd even sterk als vroeger van haar zijn blijven houden, zou ook daar mijn liefde voor haar niet verzwakt zijn? Zou misschien niet aan den invloed

van Indië de schuld liggen, maar vooral aan mij?"

En zooals zij daar lag, een kalm kind gelijk, gelijk hij haar vroeger, in de allereerste dagen van hun huwelijk had aangebeden, ontroerde zij hem met een vreemde, nooit te voren zoo gevoelde teederheid, waarin medelijden, berouw en een groote, groote droefheid om het Leven wonder-zacht waren gemengd. Want nú wist hij, dat zijn ideaal van vroeger, dat hij van haar gemaakt had, onbestaanbaar was en onreëel, dat zij nooit geweest was en ook nooit had kunnen zijn eene godheid van maagdelijkheid en reinheid, die eeuwiglijk onbesmet zijn leven zou overstralen, maar ook, dat hij wreed onrecht had begaan toen hij haar had verwaarloosd, omdat zij eene gewone vrouw der menschen was gebleken, doende alle dingen, die des menschen zijn. Juist in dat gewone mensch-zijn had het groote en het mooie gelegen, dat hij niet had gezien, uit eigen kleinheid, verblind door den valschen glans van een vaag ideaal van schijn. — Zij was een mensch geweest, en zou altijd een mensch blijven, evenals hij, stakkerig en stumperig dikwijls, en knoeiend met het mooie, onbewust, maar met een groote behoefte aan warmte en vriendelijkheid, aan koestering van streelende handen en zacht kussenden

mond. Juist omdat zij niet meer was de onbevleete Maagd van zijn dolle jongelingsdroomen, moest hij haar eerbiedigen en omringen met liefde, want zijn hartstocht had het maagd-zijn in haar gebroken en haar tot een vrouw van het Leven gemaakt. En dat zoogenaamde Recht van hem, dat Recht dat richtte over „mooi-zijn” of „niet mooi-zijn”, het was een wreed, egoïstisch onrecht geweest, dat zijn eigen ziel intuïtief verworpen had, toen het in de realiteit werd beproefd. Want het éénige Recht der Liefde dat bestaan kon — o! hoe wist hij het voor héél het leven, toen ze daar als een kind zoo kalm te slapen lag! — dat was de piëteit, de eerbiedvolle deernis en de zachte levens-deemoed, waarmede alleen twee menschen, man en vrouw, het te bestaan vermogen om het harde, droeve leven als goede kameraden door te gaan, getrouw tot in den dood.

Deernis van hèm voor haar, van haar voor hèm, omdat zij samen met elkaar gezonken zijn uit den stouten, goddelijken liefde-droom van voor den fellen hartstocht-brand, en omdat zij zich toen ééns, ontdaan van elken schijn, als twee arme, hulpbehoevende menschen-kinderen hebben gezien, die wankelend en weifelend gaan, met angstig-tastende zielen in 't groote

duister van het realiteits-leven, dat opeens òm hen is. Maar dàn ook hand aan hand, als trouwe makkers, elkander niet loslatend in 't gevaar, en gaande samen zonder morren alle gangen, bereid om het droefste te lijden, en nooit de een de ander verlatend, als die in duistere wijken wordt gestuwd, al naar het Leven dat gebiedt . . .

En in grooten deemoed knielde Herman neder bij het bed van zijne vrouw Marie, ontdaan van allen trots en hoogheidsschijn, een nederig mensch als zij, en kuste haar zachtkens wakker, wakker tot een nieuw leven, waarin geen ander recht zou wezen dan het begrijpen van elkaars arm, hulpbehoevend wezen, en het in zoete deernis vergeven, en het weêr vergeven, en het vergeven tot in den dood . . .

Oct. 1899—Jan. 1901.

